

Kohti monimuotoisuutta

Vähemmistöt, syrjintä ja syrjimättömyys Suomessa

Koulutusmateriaali

SISÄLLYSLUETTELO

Saatteeksi koulutusaineiston käyttäjälle	3
1. Yhdenvertaisuus edellyttää syrjimättömyyttä	5
Moniarvoinen yhteiskunta – mahdollisuus vai uhka?	5
Syrjinnän torjuminen	6
Syrjintä ja naiset	7
Avainkäsitteitä	9
Harjoituksia	11
Identiteetti, toiseus ja mielikuvien muodostaminen	13
Identiteetti, etnosentrisyys ja mielikuvien syntyminen	13
Asenteita suhteessa erilaisuuteen	14
Avainkäsitteitä	16
Harjoituksia	17
Seksuaalinen monimuotoisuus	20
Hetero-olettamus syrjinnän kulmakivenä	20
Välähdyksiä homoseksuaalisuuden historiaan	21
Avainkäsitteitä	22
Harjoituksia	23
Vammaisuuden monet kasvot	26
Erilaisuutta on kaikkialla	26
Vamma, toimintarajoite, sairaus?	27
Vammainen työ- tai opiskelutoverina: kysy häneltä itseltään	28
Avainkäsitteitä	30
Harjoituksia	31
Etniset vähemmistöt	33
Etnisyys osana identiteettiä	33
Romanit	34
Saamelaiset, Pohjolan alkuperäiskansa	35
Maahanmuuttajat Suomessa	37
Uskonto tai vakaumus syrjinnän perusteena	39
Avainkäsitteitä	41
Harjoituksia	42
Ikään perustuva syrjintä	47
Ikä: ongelma vai resurssi?	47
Työelämän ikäsyrjintää	49
Ikääntyneet ja terveydenhuollon priorisoinnit	50
Ikääntyneet maahanmuuttajat	50
Avainkäsitteitä	51
Harjoituksia	52
Yhdenvertaisuuslaki – työkalupakki syrjintää vastaan	54
Lain taustaa	54
Mihin lakia sovelletaan?	55
Yhdenvertaisuuden edistäminen	56
Lain valvonta	57
Oikeus hyvitykseen	57
Kolme näkemystä yhdenvertaisuuslaista	58
Avainkäsitteitä	60
Harjoituksia	61
Kirjoja, artikkeleita, lähteitä, oheislukemistoa	63

Saatteeksi koulutusaineiston käyttäjälle

Käsissäsi oleva koulutuskansio tarkastelee monimuotoista yhteiskuntaamme eri vähemmistöineen. Se käsittelee näitä syrjinnän näkökulmasta ja yrittää löytää keinoja, joilla voitaisiin puuttua syrjinnän syihin. Aineiston päämääränä on antaa välineitä ennakoasenteiden purkamiseen, olipa kysymys kulttuuriseen tai etniseen taustaan, uskonnolliseen vakaumukseen, fyysiseen vammaan, toimintarajoitteeseen tai ikään, sukupuoliin tai seksuaaliseen suuntautumiseen liittyvästä syrjinnästä.

Syrjinnän muodot vaihtelevat tahattomasta, hienovireisestä poissulkemisesta avoimeen rassistiseen väkivaltaan. Tarkastelemme aineistossa lähemmin erilaisia syrjinnän muotoja sekä syrjinnän taustalta löytyviä asenteita ja todellisuuskuvaa. Mikä tahansa syrjinnän muoto tai peruste onkin kysymyksessä, kaikelle syrjinnälle on yhteistä syrjinnän kohteen ulossulkeminen tai leimaava määrittely. Kaikelle syrjinnälle yhteisiin piirteisiin viitattaessa on alettu puhua syrjinnän horisontaalisuudesta. Syrjinnälle tyypillisestä kasautumisesta yksilötasolla monien perusteiden pohjalta puhutaan puolestaan moniperustaisena syrjintänä. Yksilö joutuu tällöin syrjinnän kohteeksi useamman kuin yhden tekijän, esimerkiksi ikänsä ja etnisen taustansa johdosta.

Vaikka tiedonvälityksen luvattuna aikakaudella tietomme ja kokemuksemme muista ihmisistä ovat lisääntyneet, joutuvat jotkut ihmiset ja ryhmät edelleen syrjinnän kohteeksi. Mikä synnyttää, ylläpitää ja ruokkii syrjintää? Syrjintää synnyttävät ja ylläpitävät kielteiset ennakkoluulot ja asenteet. Esimerkiksi yhteiskunnassamme on pitkä historia homoseksuaalisten ihmisten leimaamisesta ja syrjimisestä. Vaikka seksuaalisen suuntautumisen perusteella tapahtuva syrjintä on nykyisin kielletty, monet voivat edelleen pitää homoseksuaalisia ihmisiä outoina tai epänormaaleina. Vammaisilla tai toimintarajoitteisilla ihmisillä on samat oikeudet palveluihin ja yhteiskunnalliseen toimintaan kuin muillakin, mutta heiltä voidaan silti odottaa lähes yllyttävää sankaruutta, että heidät hyväksyttäisiin yhdenvertaisiksi toimijoiksi.

Syrjintä ei ole poistunut yhdenvertaisuutta tukevin ja syrjintää vastustavien lainsäädännöllisten toimenpiteiden myötä. Sitä esiintyy edelleen niin työpaikoilla, oppilaitoksissa kuin kadulla tai liikennevälineissäkin. Sen vaikutukset ulottuvat yhteiskunnan palveluihin ja ihmisten arkeen. Syrjimättömyyden edistäminen arjessa vaatii muutosta asenteissa ja työkäytännöissä. Lisäksi tarvitaan epätasa-arvoisuutta tuottavien prosessien tunnistamista, niihin puuttumista ja ennalta ehkäiseviä toimia.

Syrjintään ei voi suhtautua yliolkaisesti tai kevyesti eikä siltä pidä ummistaa silmiään. Syrjintä on vastoin modernin yhteiskunnan keskeisiä arvoja: demokratiaa, yhdenvertaisuutta, tasa-arvoa ja ihmisoikeuksia. Historiassa on monia esimerkkejä, joissa syrjintä ja rasismi ja niiden hyväksyminen ovat johtaneet pelottaviin seurauksiin. Ennakkoluulot ja väärät asenteet palvelivat kansanmurhien toteutusta esimerkiksi 1990-luvulla Ruandassa, etnisen puhdistuksen toimeenpanoa entisen Jugoslavian alueella tai toisen maailmansodan aikana mm. juutalaisten ja romanien joukkoteurastusta Keski-Euroopassa.

Tämä koulutusmateriaali on työkalupakki vähemmistö- ja syrjintäkysymyksiä käsittelevälle kouluttajalle tai opettajalle. Pakista löytyy syrjintään liittyvää perustietoa ja ideoita luennon tai oppitunnin kokoamiseksi. Lisäksi siinä on pohdintatehtäviä ja harjoituksia, joiden avulla osallistujat voivat päästä käsiksi syrjinnän taustalla oleviin ennakkoluuloihin.

Koulutusmateriaalin sisällön kokoamisesta on vastannut Ellen Tuomaala ja pedagogisesta suunnittelusta Jari Kivistö ja Pirjo West. Aineisto on tuotettu osana syrjinnän vastaista SEIS -projektia. Vuonna 2001 käynnistynyt projekti saa rahoitusta Euroopan yhteisön syrjinnän vastaisesta toimintaohjelmasta. Sen taustatahot ovat työ-, opetus-, sisäasiain-, sosiaali- ja terveysministeriö sekä Etnisten suhteiden neuvottelukunta ETNO, Romaniasiain neuvottelukunta RONK, Vammaisfoorumi, Vanhustyön keskusliitto, Seksuaalinen tasavertaisuus SETA ry ja Suomen Islam-seurakunta.

Tavoitteena on, että jokainen meistä tietää oikeutensa ja velvollisuutensa sekä käytettävissä olevat keinot, joilla syrjintään voi puuttua ja sitä voi ehkäistä. Yhdenvertaisuus ei saa olla vain harvojen etuoikeus; sen on oltava meidän jokaisen ulottuvilla.

1. Yhdenvertaisuus edellyttää syrjimättömyyttä

Tavoite

Avata koko koulutusaineiston teemat peruskäsitteineen, jotka toimivat työkaluina muissa osioissa.

Avainkäsitteet

Epäsuora (välillinen) syrjintä, horisontaalisuus, moniarvoisuus, monikulttuurisuus, moniperustaisuus, positiivinen erityiskohtelu, rasismidirektiivi, rakenteellinen syrjintä, suora (välitön) syrjintä, syrjintä, työsyrintädirektiivi, voimavaraistaminen, yhdenvertaisuuslaki.

Yhteisön syrjinnän vastainen toimintaohjelma perustuu Euroopan unionin maiden 1997 allekirjoittamaan Amsterdamin sopimukseen. Toimintaohjelma lähestyy syrjintäkysymystä horisontaalisesti ottaen huomioon eri syrjintäperusteiden yhteiset piirteet ja samankaltaisuudet. Myös syrjinnän moniperustainen kasaantuminen yksilötasolla huomioidaan toimintaohjelmassa.

Moniarvoinen yhteiskunta – mahdollisuus vai uhka?

Maailmassa tapahtuvat muutokset vaikuttavat meihin monin tavoin. Tietotulvan moninkertaistuminen on tehnyt meidät entistä tietoisemmiksi muista ihmisistä, maista, ongelmista ja mahdollisuuksista. Tehostunut tiedonvälitys on lisännyt tietoisuuttamme myös muiden ihmisten tavasta ajatella, elää, uskoa ja toimia. Erilaiset mielipiteet, ajatukset ja innovaatiot ovat voimavara uuden luomiselle ja uudistuksille. Erilaisuus voi kuitenkin olla myös uhkaavaa, pelottavaa, vierasta ja kaukaista.

Suomalaiset ovat pitkään voineet peilata itseään muihin maihin ja kansoihin kaukana rajan takana. Olemme eläneet melko yhdenmukaisessa yhteiskunnassa, jonka jäsenet ovat koostuneet pääasiassa toisista suomalaisista, ihmisistä, joiden kulttuurisen ja uskonnollisen taustan olemme tunteneet. Tällaisessa yhteiskunnassa on ollut kohtuullisen helppo toimia. Myös taloudellisesti suomalainen hyvinvointiyhteiskunta on tarjonnut melko tasapuoliset lähtökohdat kaikille.

Kansainvälistyminen, maahanmuutto ja vuorovaikutuksen lisääntyminen ovat kuitenkin tuoneet muun maailman keskuuteemme pysyvästi. Tulevaisuudessa tämä kehitys vahvistuu. Ikääntymisen ja maailmantalouden globalisaation seurauksena väestöllinen monimuotoisuus maassamme kasvaa yhä. Mutta onko yhteiskuntamme moniarvoinen, erilaisten ihmisten ja ryhmien yhdenvertaisuutta tukeva?

Historia on täynnä kansainvaelluksia, maahan ja maasta muuttamista. Erilaisia ja eri tavoin ajattelevia ihmisiä on ollut aina. Poliittinen ilmapiiri on kulloisenakin aikana sanellut sen, miten näihin ihmisiin on suhtauduttu. Viime vuosikymmenien kehitys on Suomessa ja Länsi-Euroopassa ollut myönteistä suvaitsevaisuuden ja syrjimättömyyden kannalta sikäli, että on tehty lainsäädännöllisesti tärkeitä korjauksia syrjinnälle alttiiden ryhmien ja vähemmistöjen aseman parantamiseksi ja yhdenvertaisen kohtelun takaamiseksi.

Syrjinnän torjuminen

Vuonna 2000 Euroopan unionissa säädettiin ns. rasismidirektiivi ja työsyrintädirektiivi. Rasismidirektiivi kieltää etnisen alkuperän perusteella tapahtuvan syrjinnän työelämässä, koulutuksessa sekä myös muilla yhteiskunnallisen elämän aloilla ja palveluissa. Työsyrintädirektiivi luo puitteet sukupuoleen, etniseen alkuperään, uskontoon tai vakaumukseen, vammaan, ikään tai seksuaaliseen suuntautumiseen perustuvan syrjinnän torjumiselle työelämässä ja koulutuksessa. Asenneilmaston muutos on kuitenkin hitaampaa kuin lainsäädännön muuttaminen.

Syrjinnälle on yhteistä, että se asettaa syrjinnän kohteen huonompaan tai ulkopuoliseen asemaan. Syrjintä perustuu yleensä sellaisiin henkilökohtaisiin ominaisuuksiin, joihin ihminen ei itse voi vaikuttaa. Euroopan unionin syrjinnän vastaisissa direktiiveissä, syrjinnän vastaisessa toimintaohjelmassa ja yhdenvertaisuuslaissa mainittuja syrjintäperusteita ovat mm. ikä, sukupuoli, etninen alkuperä, uskonto tai vakaumus, vamma ja seksuaalinen suuntautuminen.

Vähemmistötausta tai muu henkilökohtainen ominaisuus voi olla "näkyvä", esimerkiksi etninen alkuperä, liikuntarajoite, ikä ja sukupuoli tai "näkymätön", kuten usein uskonto, vakaumus, tai seksuaalinen suuntautuminen. Näkyvyyden perusteella puhutaan myös näkymättömistä ja näkyvistä syrjintäperusteista. Näkyvämpää ominaisuutta voidaan helpommin käyttää avoimen syrjinnän ja luokittelun perusteena. Toisaalta vammaisuuden vaatimat erityisjärjestelyt on puolestaan helppo jättää huomiotta: välipitämättömyys on kuitenkin myös syrjinnän muoto.

Riippumatta syrjinnän perusteesta tai sen näkyvyydestä, syrjintä ja suvaitsemattomuus eivät ole kenenkään edun mukaista. Ne kaventavat ihmisten mahdollisuuksia sekä työelämässä, koulutuksessa tai muussa yhteiskuntaan osallistumisessa. Syrjintä on ongelmallista erityisesti siksi, että se yleensä perustuu sellaisiin henkilökohtaisiin ominaisuuksiin, joihin ihminen ei itse voi vaikuttaa.

Syrjinnän torjumisessa keskeistä on syrjinnän **tunnistaminen**, syrjintään **puuttuminen** sekä syrjinnän **ehkäisy ja positiiviset tukitoimenpiteet**. Syrjinnän ja syrjivien tilanteiden tunnistaminen ja tiedostaminen on ensimmäinen askel kohti syrjimättömyyttä. Syrjintää tunnistettaessa on huomioitava, että syrjintä voi ilmetä hyvinkin erilaisena: se voi olla avointa tai kätkeytyä, suoraa tai epäsuoraa, tahatonta tai tahallista, se voi tapahtua yhteiskunnan rakenteissa tai prosesseissa.

Toinen askel kohti syrjimättömyyttä on syrjintään reagointi ja puuttuminen. Jos syrjintä tapahtuu epäsuorasti tai "hyvässä tarkoituksessa", siihen on helpompi olla puuttumatta kuin tahalliseen ja suoraan syrjintään.

Syrjinnän ehkäisyssä tärkeää ovat positiiviset tukitoimet ja voimavaraistaminen: resurssien antaminen vähemmistöille tai syrjinnälle alttiille ryhmille. Positiiviset toimet tasoittavat eriarvoisuutta ja luovat yhtäläisiä mahdollisuuksia. Keskeistä on myös tietoisuuden herättäminen ja keskustelu, tiedotus ja koulutus sekä syrjintäalttiille ryhmille että valtaväestölle. Tiedonjakamista tarvitaan vähemmistöryhmistä ja heidän oikeuksistaan.

Syrjinnän ehkäisyssä huomiota on kiinnitettävä myös syrjimättömyysnäkökulman huomioimiseen läpäisyperiaatteella yhteiskuntaelämän eri osa-alueilla, kuten

työelämässä, koulutuksessa, terveydenhuollossa ja sosiaalipalveluissa (mainstreaming).

Tietoisten monimuotoisuusstrategioiden omaksuminen ja suunnittelu on osa yhdenvertaisuuden edistämistä. Samoin tarvitaan yhteistyötä syrjinnälle alttiiden ryhmien kanssa. Olennaisessa roolissa ovat myös koulutus ja tietoisuuden lisääminen, jotka tähtäävät vähemmistöihin liittyvien stereotyyppien purkamiseen ja samanlaisuuksien paikantamiseen erilaisuuksien rinnalle. Käytännöllinen, havainnollistava lähestymistapa koulutuksessa on usein toimivin lähtökohta.

Syrjintä ja naiset

Naisiin kohdistuvan syrjinnän yhteydessä on tärkeää puhua moniperustaisuudesta eli siitä, että yhden ihmisen kannettavaksi voi kasautua useita syrjinnän syitä. Vammaiset naiset ovat esimerkki vähän näkyvästä ihmisryhmästä suomalaisessa yhteiskunnassa. Heistä kertovaa yleistä tutkimustietoa on vähän eivätkä vammaiset naiset juuri naistutkimuksessakaan näy. Silloin kun vammaisia tilastoidaan, heistä ei kerätä tietoa miehinä tai naisina vaan vammaisina. Esimerkiksi työttömien vammaisten naisten määrää ei ole selvitetty eikä myöskään vammaisten naisten osuutta opiskelijoista. Suomessa ei ole tietoa vammaisten naisten osuudesta vammaispalveluiden käyttäjinä tai heidän mahdollisuuksistaan perustaa perhe. Tämä tieto olisi kuitenkin olennaisen tärkeää vammaisten naisten aseman parantamiseen tähtäävien toimenpiteiden käynnistämiseksi.

Monille maahanmuuttajaryhmille koulutus on pitkään ollut yksi tärkeimmistä yhteiskunnallisen integraation keinoista, joilla tehdään mahdolliseksi sosiaalisen etenemisen. Joissakin yhteisöissä naisten ja nuorten tyttöjen pääsy koulutukseen on ongelmallista, sillä sitä ei lähtökohtaisesti pidetä kovinkaan tärkeänä tytöille eikä heitä tueta tai kannusteta opiskeluun. Maahanmuuttaja- ja vähemmistöryhmien perheissä vanhemmat eivät aina ole tietoisia koulutuksen merkityksestä. Siksi näiden perheiden nuorille tytöille koulutus ei aina olekaan itsestään selvä oikeus.

Naisiin kohdistuva väkivalta on noussut yhdeksi keskeiseksi aiheeksi kansainvälisessä tasa-arvopolitiikassa. Suomessa tehdyn kyselytutkimuksen (Naisten turvallisuus - "Usko, toivo, hakkaus", Tilastokeskus) mukaan noin 40 prosenttia naisista kertoo joutuneensa 15 vuotta täytettyään miehen fyysisen tai seksuaalisen väkivallan kohteeksi ja yli puolet sukupuolisen ahdistelun tai häirinnän kohteeksi. EU:n syrjinnän poistamiseen liittyvissä tutkimuksissa on myös tullut ilmi, että eurooppalaisessa vertailussa Suomessa esiintyy eniten naisiin kohdistuvaa väkivaltaa ja erityisesti parisuhdetasolla.

Olemme tottuneet siihen, että maailmalla puhutaan Suomen esimerkillisyydestä tasa-arvon onnelana, mutta myös riitasointuja on kuultavissa. Esimerkiksi EU on ottanut esiin Suomen työmarkkinoiden tiukan segregaaation eli eriytymisen sukupuolen mukaan ja vaatinut toimintaa tilanteen muuttamiseksi. Suomessa naisten kuukausiansiot ovat keskimäärin vain 82 % miesten ansioista. Palkkaeroja ei kokonaan selitä pätevyys tai tehtävien erilaisuus. Naisten työsuhteet ovat miesten työsuhteita useammin määrä- tai osa-aikaisia.

Nuorten työntekijöiden, jotka ovat työelämän ja opiskelun välimaastossa, työttömyysluvut ovat Euroopassa korkeat verrattuna vanhempiin työntekijöihin. Saadakseen kokemusta työelämästä he joutuvat tyytymään usein epäedullisiin työolosuhteisiin. Tämän lisäksi nuoret naiset kokevat syrjintää sukupuolensa vuoksi, esimerkiksi raskauden perusteella.

Suomen tasa-arvolaki koskien sukupuolten välistä tasa-arvoa astui voimaan 1.1.1987. Sen tavoitteet olivat tasa-arvon edistäminen ja sukupuoleen perustuvan syrjinnän torjunta ja pääpaino työelämässä. Lakia perustettiin valvomaan kaksi erityisviranomaista: tasa-arvovaltuutettu ja tasa-arvolautakunta. 1992 lakia muutettiin siten, että kielletyksi syrjinnäksi määriteltiin myös raskauden, synnytyksen, vanhemmuuden tai perhehuoltovelvollisuuden perusteella tapahtunut syrjintä.

Tasa-arvolaki uudistui myös vuonna 1995. Tällöin haluttiin korostaa tavoitteellista ja suunnitelmallista tasa-arvotyötä. Lain mukaan työpaikoilla, joissa on säännöllisesti vähintään 30 työntekijää, työnantajan on sisällytettävä todellista tasa-arvoa lisäävät toimenpiteet vuosittaiseen henkilöstö- ja koulutussuunnitelmaansa tai työsuojelun toimintaohjelmaan. Laki velvoittaa työnantajan helpottamaan sekä naisten että miesten työelämän ja perhe-elämän yhteensovittamista. Tasa-arvolaki on vuonna 2004 jälleen uudistettavana.

Sukupuolten välinen tasa-arvo (gender equality) voidaan ymmärtää siten, että naisilla ja miehillä on samat oikeudet, velvollisuudet ja mahdollisuudet kaikilla elämänalueilla. Tasa-arvo on myös sitä, että kaikki ihmiset ovat vapaita kehittämään henkilökohtaisia kykyjään ja tekemään valintoja ilman tiukkojen sukupuoliroolien asettamia rajoituksia. Tasa-arvoisessa yhteisössä naisten ja miesten erilaista käyttäytymistä, haluja ja tarpeita arvioidaan, arvostetaan ja suositaan tasa-arvoisesti. Kaiken toiminnan lopputuloksen on oltava oikeudenmukainen - eli tasa-arvoinen. Koska naiset ovat monesti heikommassa asemassa suhteessa miehiin, tarvitaan aktiivista toimintaa naisten aseman parantamiseksi, jotta tasa-arvo voitaisiin saavuttaa.

Avainkäsitteitä

Epäsuora (välillinen) syrjintä

Tilanne, jossa henkilö joutuu erityisen epäedulliseen asemaan muihin nähden näennäisesti puolueettoman säännöksen, perusteen tai käytännön vuoksi ilman, että toiminnalle on olemassa hyväksyttävä tavoite. Välillistä syrjintää on muun muassa se, jos työhönotossa edellytetään täydellistä suomen kielen taitoa, vaikka se ei työn tekemisen kannalta ole välttämätöntä.

Horisontaalisuus

Horisontaalisesta lähestymistavasta puhutaan, kun pyritään tunnistamaan kaikelle syrjinnälle yhteisiä piirteitä ja mekanismeja. Erilaisista syrjinnän perusteista huolimatta syrjintäilmiöiden on voitu havaita käsittävän samankaltaisia piirteitä. Samanlaisten syrjinnän piirteiden näkeminen auttaa tunnistamaan myös syrjinnän erityispiirteitä eri ryhmien kohdalla. Horisontaalinen näkökulma voi auttaa tunnistamaan piileviä syrjinnän muotoja sekä näkemään ryhmiä, joiden syrjinnän peruste ei ole yksiselitteisesti määriteltävissä.

Moniarvoisuus, monimuotoisuus

Moniarvoisuusajattelun lähtökohta on, että vaikka ihmiset ovat erilaisia, he ovat yhdenvertaisia suhteessa toisiinsa. Erilaisuuden hyväksyminen ovat avaimia syrjimättömyyteen, suvaitsevaisuuteen ja tasa-arvoisuuteen. Moniarvoisuutta lähellä on sana monimuotoisuus, jolla tarkoitetaan erilaisuuden kokemista myönteisenä asiana ja voimavarana.

Monikulttuurisuus

Eri kulttuurisia ja kielellisiä taustoja edustavien ryhmien tasa-arvoinen rinnakkaiselo.

Moniperustaisuus

Eri syrjintäperusteiden mahdollinen yhteisvaikutus yksilötasolla. Yksilö saattaa joutua syrjityksi monella eri perusteella. Kun ihminen kuuluu samanaikaisesti useaan epäedullisessa asemassa olevaan ryhmään, on näillä perusteilla yhdessä tapahtuva syrjintä moniperustaista. Esimerkiksi nainen voi kuulua etniseen vähemmistön, etniseen vähemmistöön kuuluva voi olla vammainen, seksuaaliseen vähemmistöön kuuluva voi olla vanhus ja niin edelleen. Yksi henkilö voi joutua syrjityksi kaikilla näillä perusteilla. Huono sosiaalinen ja taloudellinen asema, alhainen koulutustaso tai kielitaidottomuus ovat omiaan syrjinnän ohella moninkertaistamaan syrjäytymistä.

Positiivinen erityiskohtelu (positiivinen diskriminaatio)

Positiivisen erityiskohtelun tavoitteena on yhdenvertaisuus. Positiivisessa erityiskohtelussa henkilöä tai ryhmää tuetaan erityistoimenpitein tai -järjestelyin, jos hän on ilman niitä vaarassa jäädä eriarvoiseen asemaan. Esimerkiksi kiintiöt, jotka takaavat vähemmistöille koulutuspaikkoja, edustavat positiivisia erityistoimenpiteitä.

Rakenteellinen syrjintä

Rakenteellinen syrjintä on paikannettavissa nimensä mukaisesti yhteiskunnan rakenteisiin, kuten olemassa oleviin käytäntöihin, sopimuksiin, lainsäädäntöön ja palveluihin. Esimerkkinä voi olla tulkkipalveluiden puute terveydenhuollossa, mikä estää kuulovammaisten potilasoikeuksien toteutumisen.

Rasismidirektiivi

Euroopan unioni on säätänyt ns. rasismidirektiivin eli etnisen syrjinnän vastaisen direktiivin vuonna 2000. Se kieltää etnisen alkuperän perusteella tapahtuvan

syryjinnän työelämässä, koulutuksessa sekä myös muilla yhteiskunnallisen elämän aloilla ja palveluissa. Yhdenvertaisen kohtelun periaate tulee toteutua etnisestä alkuperästä riippumatta.

Suora (välitön) syrjintä

Välitön syrjintä tarkoittaa sitä, että henkilöä kohdellaan avoimen eriarvoisesti. Välitöntä syrjintää on esimerkiksi se, jos henkilö ei saa palvelua ravintolassa etnisen alkuperänsä vuoksi.

Syrjintä

Tilanteet ja prosessit, joissa henkilö joutuu tai asetetaan muita huonompaan asemaan esimerkiksi etnisen alkuperänsä, sukupuolensa, ikänsä, uskontonsa, vammansa, seksuaalisen suuntautumisensa tai sukupuoli-identiteettinsä vuoksi. Syrjintä ei perustu siihen millaisia ihmiset todella ovat, vaan siihen, mitä mielikuvia ja ennakko-oletuksia heihin liitetään. Syrjinnässä on kyse poissulkemisesta, ja siihen liittyy viesti syrjityn erilaisuudesta ja huonompiarvoisuudesta.

Työsyryntädirektiivi

Euroopan unionin ns. työsyryntädirektiivi on peräisin vuodelta 2000. Direktiivin tarkoituksena on luoda puitteet sukupuoleen, etniseen alkuperään, uskontoon tai vakaumukseen, vammaan, ikään tai seksuaaliseen suuntautumiseen perustuvan syryjinnän torjumiselle työelämässä ja koulutuksessa.

Voimavaraistaminen

Voimavaraistamisesta (engl. empowerment) puhutaan, kun syryjinnän uhkaa kokeville ihmisille luodaan olosuhteet, joissa he saavat käyttöönsä oman elämänsä hallintaan ja tulevaisuutensa suunnitteluun tarvitsemiaan voimavaroja, mahdollisuuksia, tietoja ja taitoja. Jotta voimavaraistaminen toteutuisi, on sen tiellä olevia esteitä tiedostettava ja poistettava.

Vähemmistö

Vähemmistö muodostaa lukumääräisesti vähemmistön verrattuna valtaväestöön tai suurempiin kansallisiin ryhmiin, ei ole määrävissä tai lukumääräisesti hallitsevassa asemassa, ja osoittaa haluavansa säilyä omaleimaisena ryhmänä.

Yhdenvertaisuuslaki

EU:n rasismi- ja työsyryntädirektiivit on pantu toimeen Suomessa yhdenvertaisuuslailla, joka tuli voimaan helmikuun alussa 2004. Yhdenvertaisuuslaki säättää yhdenvertaisesta kohtelusta mm. työelämässä ja työhönotossa, sosiaali- ja terveyspalveluissa, erilaisissa etuuksissa ja tuissa, asevelvollisuudessa tai siviilipalvelussa. Yhdenvertaisuuslakia sovelletaan sekä julkisella että yksityisellä sektorilla. Yhdenvertaisuuslakia käsitellään tarkemmin tämän koulutusmateriaalin luvussa 7.

Harjoituksia

HARJOITUS 1 A Mediaseuranta

Jos koulutusjakso muodostuu usean viikon mittaiseksi, voitte toteuttaa mediaseurantatehtävän. Pyydä koulutukseen osallistuvia seuraamaan viikon aikana lehtikirjoittelua ja uutisia. Ottakaa talteen artikkelit ja uutiset, joissa käsitellään vähemmistöjä, syrjinnälle alttiita ryhmiä, syrjintää ja tasa-arvoisuutta. Koulutuksen lopulla voitte esitellä ja analysoida keräämänne aineiston sisällön.

Keskustelkaa, pohtikaa tai kirjoittakaa seuraavista aiheista

- Vähemmistöihin ja syrjintään liittyviä uutisia – millaisia asioita kerrotaan ja nostetaan esille?
- Millaisissa rooleissa ihmiset uutisissa ovat (sankari / roisto / uhri / aktiivinen / passiivinen toimija)?
- Löytyykö uutisteksteistä mielestäsi stereotyyppisiä näkemyksiä, jotka vaikuttavat näkökulman valintaan?
- Onko tilanne mielestäsi muuttunut aikojen kuluessa, ts. olisiko samasta aiheesta kirjoitettu toisin esim. kymmenen vuotta sitten?

HARJOITUS 1 B

Tällaisia väittämiä voit kuulla syrjinnästä, rasismista ja suvaitsevaisuudesta. Mitä mieltä olette väittämien todenperäisyydestä? Keskustelkaa.

1. *Suomessa on vain vähän rasistisia ilmiöitä koska täällä ei ole ollut paljon etnisiä vähemmistöjäkään.*

(Näkökulma: Suomi on ollut moneen muuhun Länsi-Euroopan maahan verrattuna etnisesti yhdenmukainen maa. Mutta meillä on vanhoja etnisiä vähemmistöjä, kuten saamelaiset, romanit ja tataarit. 1990-luvun aikana maahanmuuttajien määrä lisääntyi huomattavasti, mutta heidän määränsä on edelleen Länsi-Euroopan pienimpiä. Rasistisia tai syrjiviä ilmiöitä eri vähemmistöjä kohtaan on kuitenkin esiintynyt niin pitkään kuin on ollut vähemmistöjäkin. Poliisin tietoon tulleiden rasismirikosten määrä Suomessa on 2000-luvun alussa vaihdellut välillä noin 500 - 350, mutta arvioidaan, että viranomaisten tietoon kaikista tapauksista tulee vain pieni osa.)

2. *Suomessa ei esiinny syrjintää, koska olemme tasa-arvoinen maa.*

(Näkökulma: Suurin myytti syrjinnän tunnistamisessa ja sen ehkäisyssä on ajatus siitä että tasa-arvo on jo saavutettu. Tasa-arvoiseksi mainitussa Suomessa löytyy paljon eriarvoisuutta. Eroja ja erilaisuutta ihmisten välillä on ollut aina, mutta näiden ei pidä johtaa syrjivään kohteluun.)

3. *Voi olla oikeaa ja väärää suvaitsevaisuutta.*

(Näkökulma: On totta, että tietynlainen suvaitsevaisuus voi johtaa syrjiviin lopputuloksiin: esimerkiksi jos opettaja "suvaitsee" kulttuurisen eroavaisuuden nimissä romanilapsen poissaoloja koulusta, tämä johtaa syrjivään lopputulokseen. Oikea, tasapuolinen suvaitsevaisuus johtaa vähemmistöön kuuluvan ihmisen voimavaraistamiseen ja resurssien lisääntymiseen)

4. *Syrjinnän tunnistamisessa voi kehittyä.*

(Näkökulma: Syrjinnän tunnistaminen on myös osa monessa työssä tarvittavaa ammattitaitoa ja sitä taitoa voi kehittää eri tavoin: hankkimalla lisää tietoa vähemmistöistä, huomioimalla vähemmistöön kuuluvan tuttavan, asiakkaan tai kollegan tarpeita ja mahdollisia syrjintäkokemuksia, seuraamalla mediaa syrjintäkysymysten näkökulmasta, laatimalla työpaikan yhdenvertaisuussuunnitelman jne.)

HARJOITUS 1 C

Ennakkoluulot – aktivointitehtävä ryhmälle

Kerää 4-8 hengen ryhmä osallistujista. Anna tehtäväksi pitää kokous, jossa suunnitellaan työpaikan virkistysretkeä hyvin konkreettisella tavalla. Yksi osallistujista valitaan puheenjohtajaksi. Kerro ryhmälle, että jossain vaiheessa kouluttaja kiinnittää lappuja osallistujien rintapieleen ja sen jälkeen ryhmän jäsenten pitäisi muuttaa käytöstään niin, että he alkaisivat ilmaista ko. henkilöitä / ryhmiä kohtaan tiedossa olevia ennakkoluuloja ja stereotyyppioita. Anna keskustelun ensin päästä kunnolla alkuun ja ala sitten kiinnittää lappuja tilanteen mukaan, joissa lukee esimerkiksi:

somalialainen maahanmuuttaja, musliminainen, romani, 64-vuotias, pyörätuolissa, sokea, homo, lesbo, juutalainen, arabi, vankilasta vapautunut, mielenterveysongelmainen jne. Anna keskustelun jatkua jonkin aikaa.

Purkakaa harjoitus

- Miltä tuntui, kun kohtelu muuttui?
- Miltä tuntui ilmaista ennakkoluuloja ja stereotyyppioita?
- Mistä olemme kaikki nämä piirteet oppineet?
- Mitä vaikutuksia jatkuvalla erilaisuuden kokemuksella mahtaa olla?
- Kuinka itse voimme herkistyä kuuntelemaan ja katsomaan?

Harjoitus 1 D

Syrjintäkokemuksia ja sukupuolen vaikutus syrjintään

1. Kerätkää osallistujilta erilaisia esimerkkejä syrjintätilanteista. Voitte muistella itse kokemiaanne tai näkemiänne tilanteita, voitte paikantaa syrjintätilanteita tiedotusvälineistä kuulemistanne esimerkeistä tai keskittyä oletettuihin syrjintäkokemuksiin. Voitte kirjoittaa esiin tulleet esimerkit taululle ja keskustella niistä esim. seuraavista lähtökohdista:

- Kuinka tilanne käynnistyi? Mitä tapahtui? Kuinka ihmiset reagoivat?
- Miltä syrjitystä ja syrjijöistä mahtoi tuntua?
- Mitä seurasi tapauksen jälkeen?
- Miten vastaavassa tilanteessa olisi järkevää toimia? Olisiko vaihtoehtoisia tapoja reagoida?

2. Sijoittakaa sitten näihin esimerkkeihin vuoron perään mies ja nainen. Pohtikaa syrjinnän vaikutuksen ja painoarvon muuttumista.

- Millaisia lisäseurauksia sukupuoli tuo esimerkkeihin?

2. Identiteetti, toiseus ja mielikuvien muodostaminen

Tavoite

Jokainen tarkastelee maailmaa oman viitekehityksensä, kokemuksensa ja identiteettinsä kautta. Siksi on tärkeää ymmärtää ihmisen ja erilaisten ryhmien identiteettiä eri tilanteissa sekä niiden muutosta. Tarkastelemme myös havainnoimisen tapoja.

Avainkäsitteet

Arvomaailma, elämäntilanne, ennakkoluulo, etnosentrisyys, identiteetti, kansallinen identiteetti, kulttuuri-identiteetti, maailmankatsomus, maailmankuva, mielikuva, persoonallinen identiteetti, sosiaalinen identiteetti, stereotyyppi, toiseus.

Ihmisen identiteetti on kuin sipuli, jolla on monta "minää" eli eri puolta. Jotkut niistä ovat piilossa ja jotkut näkyvissä ja ne voivat muuttua esim. iän ja olosuhteiden muutoksen myötä. Hahmotamme ympäristöämme ja maailmaamme käyttäen hyväksemme erilaisia sisäisiä skeemoja ja karttoja, jotka auttavat selviytymään arkipäivän yksinkertaisista valinnoista. Näillä skeemoilla on taipumus jäsentyä vastakkainasetteluiden ja vastinparien kautta.

Identiteetti, etnosentrisyys ja mielikuvien syntyminen

Meillä kaikilla on oma identiteetti. Sen avulla sijoitumme muiden joukkoon ja sen kautta tarkastelemme muita ihmisiä. Identiteettini eli se millaisena itseni näen, muodostuu monesta elementistä, jotka puolestaan ovat muodostuneet suhteessa ympäristöön, ikään, elämäntilanteeseen jne. Se ei synny pelkästään siitä, miten minä koen itseni, vaan myös siitä, millaisena peilaudun muiden ihmisten kautta.

Identiteetti on aina jossain suhteessa toisiin ihmisiin ja ryhmiin. Ihmisen identiteettiä ei ole valettu betoniin, vaan se on joustava ja se muuttuu elämäntilanteen, iän, ympäristön ja vuorovaikutuksen myötä. Identiteettiin kuuluu esimerkiksi erilaiset roolit omassa elämässä, opiskelijana, leipurina, tyttärenä jne. Se missä olet syntynyt, missä olet asunut ja missä asut nyt vaikuttavat identiteettiin. Identiteettiin vaikuttavat sen eri puolet, kuten kansallinen ja kulttuuri-identiteetti, sosiaalinen ja persoonallinen identiteetti. Nämä kaikki kuvastavat eri puolia käsityksessämme itsestämme ja paikastamme maailmassa.

Havainnoidessaan maailmaa ihminen pyrkii monesti etsimään selkeitä ja mahdollisimman aukottomia selitysmalleja asioille. Usein identiteetin käyttövoimana ovat vastaparit: hyvä ja paha, valkoinen ja musta, pitkä ja lyhyt. Näin määrityksen liittyä useimmiten luokitteluun ja erojen etsimiseen. Sisällemme muodostunut kartta on elävä ja joustava ja se on myös itseään korjaava. Iän myötä kartta muuttuu luonteeltaan pysyvämmäksi ja ehdottomammaksi ja ihminen alkaa uskoa vankemmin, että se antaa luotettavan kuvan maailmasta ja todellisuudesta. Nuorelle ulkopuolinen tieto ja kokemukset ovat kartan rakennuspalikoita, mutta myöhemmin kartta alkaa tiukemmin sensuroida ja valikoida tietoa, jonka pohjalta se tarkentuu ja korjaa itseään. Oleellinen osa sisäistä karttaamme ovat ennakkoluulot, stereotyyppi ja uskomukset.

Selkeän maailmanselityksen rakentaminen tapahtuu toisinaan todellisuuden kustannuksella, jolloin rakennusaineiksi sekoittuvat fakta ja fiktio. Amerikkalaisille lapsille näytettiin kuvaa kirjastossa kirjaa lukevasta afroamerikkalaisesta naisesta. Kun lapsilta jälkikäteen kysyttiin mitä kuvan nainen teki, suurin osa heistä vastasi naisen siivonneen.

Mielikuva on yksilön mielessä oleva esitys maailmasta eli maailmaa koskeva subjektiivinen tietorakenne. Se on syntynyt aiemmista kokemuksista, siis saadusta informaatiosta tai vastaanotetuista viesteistä. Informaatio suodatetaan arvojärjestelmän läpi eli tulkitaan tiettyjen preferenssien kannalta suotuisaksi tai epäsuotuisaksi. Informaatio voi tulla kokonaan torjutuksi, jos se ei vastaa ylläpidettyä kuvaa todellisuudesta. Se voi myös päivittää tai tarkentaa kuvan yksityiskohtia tai muuttaa mielikuvaa perinpohjaisesti. Informaatio voi myös vahvistaa luottamusta kuvaan.

Tieto, mielikuvat, uskomukset ja ennakkoluulot kelpaavat kaikki maailman selityksiksi, jos ne vain tukevat sitä perusmallia, joka ihminen on itselleen muodostanut. Näin erilaiset uskomukset vahvistavat itseään ja synnyttävät uusia ennakkoluuloja. Arkipäivän elämässä nämä uskomukset koskevat yleensä juuri muita ihmisiä - niitä jotka näyttävät erilaisilta, käyttäytyvät oudosti, kuulostavat vierailta eivätkä ole niin kuin me. Toisin sanoen me tuotamme ennakkoluuloja, asenteita, stereotyyppioita ja mielikuvia.

Asenteita suhteessa erilaisuuteen

Tietoisuus omasta kulttuurista ja identiteetistä tulee ajankohtaiseksi silloin, kun ihminen esimerkiksi joutuu vieraaseen ympäristöön, tai kun hän kohtaa omasta taustastaan poikkeavia arvoja, normeja ja käyttäytymismalleja. Mikäli sovellamme omia normejamme toiseen kulttuuriin, ihmiseen tai elämäntapaan, luomme hierarkiaa, jossa oma tapamme elää on "normaalina" tai parempaa kuin toisten. Tällaista oman elämäntavan asettamista normaaliuden keskiöön kutsutaan etnosentrisyydeksi.

Toisista ihmisistä ja kulttuureista muodostetaan ennakoasenteita ja uskomuksia. Asenne, ennakkoluulo, mielikuva ja uskomus ovat varsin lähellä toisiaan. Niille on yhteistä se, että ne eivät rakennu perustellulle tiedolle, vaan muodostetaan mahdollisesti kohtalaisen kestävämmienkin käsitysten pohjalle. Niihin liittyy myös tunnepitoisia elementtejä.

Erilaisia, vaihtoehtoisia asenteita erilaisuuden kohtaamisessa ovat mm. kulttuuristen erojen korostaminen kuten romantisoiminen, mystifioiminen, holhoaminen, vihamielisyys tai samankaltaisuuden löytäminen: erilaisuuden kyseenalaistaminen ja moninaisuuden arvostaminen:

1. Romantisoiminen

Romantisoiminen on ihannoiva asenne, jossa erilainen kulttuuri tai sen edustaja nähdään kauniina, alkuperäisenä, koskemattomana ja turmeltumattomana. Esimerkiksi romanit voidaan nähdä vapaina ja viltteinä, kesyttöminä, intohimon raastamina luonnonlapsina. Voidaan ajatella, että intiaanit ovat luonnon kanssa täydellisessä sopusoinnussa ja harmoniassa elävä alkuperäiskansa. Orientalistisessa ajattelussa nähdään ihannoiden, että idän uskonnot tarjoavat vastapainon läntiselle materialismille.

2. Mystifioiminen

Mystifioiminen on asenne, jossa toinen kulttuuri koetaan salaperäisenä, maagisena ja näkymättömillä siteillä esi-isiin ja henkiin kiinnittyneenä. Sillä on käytössään voimia, kykyjä tai herkkyyttä, jotka maallistuneet kulttuurit ovat jo menettäneet.

Esimerkiksi saamelaisten kulttuuri on saatettu nähdä kuriositeettikokoelmana noitarumpuineen. Suhteessa toiseuteen korostuu voyerismi, tirkistelymentaliteetti. Mystifioiminen on kohtalaisen lähellä romantisoimista.

3. Holhoaminen

Holhoaminen on asenne, jossa vieras kulttuuri nähdään alempiarvoisena tai lapsenomaisena. Toiseutta säälitään, koska sen edustajat eivät ole päässeet osallisiksi oman elämänmuodon hyvistä puolista (esim. islamilaisten asema) tai normaalin elämän askareista (esim. pyörätuoliin sidottu liikuntavammainen)

4. Vihamielisyys

Vihamielisyys on avoimesti syrjivä asenne vieraisiin kulttuureihin. Erilaiset ihmiset nähdään pelottavina, vieraina ja vaarallisina, ja heitä kohdellaan sen mukaisesti. Tätä asennetta edustavat mm. ksenofobia (muukalaisvihamielisyys) ja rasismi.

5. Toiseuden kyseenalaistaminen

Asetetaan omat ennakkoluuloiset asenteet kyseenalaisiksi ja nähdään muut pikemmin samankaltaisuuksien kuin erilaisuuden kautta. Tutustutaan erilaisuuden taustoihin, vaikutuksiin ja näkymiseen arkielämässä.

6. Moninaisuuden arvostaminen

Tämä tapa arvostaa ja kunnioittaa toisia, eroista huolimatta.

Avainkäsitteitä

Arvomaailma

Arvomaailma on yksilön erilaisten arvojen, arvokkaiden asioiden kokonaisuus. Se määrittää, mikä meille on tärkeää ja keskeistä, mikä vähemmän olennaista. Arvomaailma on perusta toiminnallemme, suuntautumiselle maailmassa ja tärkeä identiteetin osatekijä.

Elämäkatsomus

Maailmankatsomuksen osa-alueena on myös elämäkatsomus eli käsitys elämän tarkoituksesta ja mielekkyydestä sekä ihmisen asemasta ja tehtävästä maailmassa. Elämäkatsomus sisältää myös normatiivisen, toiminnalle ohjeita antavan osan.

Ennakkoluulo

Ennakkoluulosta on kysymys, kun on epäeettisesti tai perusteettomasti muodostettu mielipide. Ennakkoluulo perustuu usein puutteelliseen tietoon, jolloin omat päätelmät perustetaan kielteiseen tai myönteiseen tuntemukseen kohteena olevasta asiasta.

Etnosentrisyys

Oman kulttuurin tai tapojen asettamista normaaliksi keskipisteeksi, luonnolliseksi tavaksi olla.

Identiteetti

Identiteetti on ihmisen omakuvan, roolien ja toiminnan kokonaisuus. Siihen liittyy erilaisia ulottuvuuksia, kuten persoonallinen, sosiaalinen, kulttuurinen tai kansallinen identiteetti. Identiteetti ei ole muuttumaton kokonaisuus, vaan se elää ja muokkautuu eri elämäntilanteiden myötä.

Kansallinen identiteetti

Kansallisidentiteetti on osa kollektiivista, yhteisöllistä omakuvaa, jonka perusta on johonkin kansallisuuteen kuuluminen. Se pohjautuu ajatukseen kansasta, saman kielen ja kulttuurin omaavasta väestöstä, esim. suomalaisista.

Kulttuuri-identiteetti

Kulttuuri-identiteetti tarkoittaa identiteettiimme kuuluvia yhteisiä arvoja, historiaa, kieltä, perinteitä, tapoja ym. Kulttuuri-identiteettiimme on muovautunut useiden sukupolvien aikana kertyneiden kokemusten ja kulttuuriperinnön muovaamana.

Maailmankatsomus

Maailmankuva ja siihen liittyvät filosofiset näkemykset muodostavat maailmankatsomuksen eli maailmankäsityksen.

Maailmankuva

Maailmankuva on luontoa, ihmistä ja yhteiskuntaa sekä näiden yhteyksiä koskevien oletusten tai tietojen systemaattinen kokonaisuus. Maailmankuva on perusta ihmisen arvojärjestelmälle, moraalille ymmärrykselle ja ideologialle. Maailmankuvassa saattaa näkyä myös jako "meihin" ja "muihin".

Mielikuva

Mielikuva tarkoittaa ennakkokäsitystä tai mielle yhtymää havaintojen kohteesta. Se ei vielä tarkoita totta tai perusteltua näkemystä kohteesta.

Persoonallinen identiteetti

Identiteetin yksilöllinen, ainutlaatuinen ulottuvuus. Ihmisen oma persoonallisuus ja omakuva erottaa hänet muista.

Sosiaalinen identiteetti

Identiteetin yhteisöllinen ulottuvuus. Sosiaalisen identiteetin muodostavat ihmisryhmät, joihin kuulutaan, samaistutaan ja joiden kanssa tunnetaan solidaarisuutta. Kyseessä on yksilön paikka yhteiskunnassa ja yhteisöissä. Tällainen on suomalaisessa yhteiskunnassa esimerkiksi ammatti-identiteetti.

Stereotypia

Stereotypia on yksinkertaistettu, leimaava, kapea ja kaavamainen mielikuva, mielipide tai arvio. Se voidaan muodostaa esimerkiksi toisesta ihmisestä, ryhmästä tai kansasta. Suomalaisia on määritelty rehellisiksi, mutta hiljaisiksi, ranskalaisia on kuvattu herkuttelijoiksi ja saksalaisia sotilaallisiksi. Stereotypian ongelma on yksilöllisyyden ja yksilöllisten erojen unohtaminen. Vähemmistöihin liitetään usein stereotypioita.

Toiseus

Toiseus on käsitteenä lähellä erilaisuutta ja tuntematonta. Toiseuden subjektiivinen kokemus muodostuu, kun joitain ihmisiä tai ryhmiä ei huomioida arjen tilanteissa tai asioiden määrittelyssä, vaan heidät jätetään ulkopuolelle. Toiseutta tuottaa myös se, kun ihmisiä ei hyväksytä osaksi "meitä", vaikka he ovatkin läsnä.

Harjoituksia

HARJOITUS 2 A

Vastinparit

Helsingin Sanomien kolumnisti kuvaa ihmisten yleistä tapaa hahmottaa maailmaa kahden toisensa poissulkevan vaihtoehdon kautta:

"Jokaisen meistä pitää ottaa ennen pitkää kantaa maailmanlaajuisiin peruskysymyksiin. Peruskysymykset eivät ole kysymyksiä urasta, avioliitosta, uskonnosta tai oikeasta ja väärästä. Edellä mainitut eivät voi olla peruskysymyksiä, koska niistä aina mieli muuttuu. Oikeissa peruskysymyksissä kanta säilyy muuttumattomana. Oikeat peruskysymykset jakavat ihmisiä pysyvästi. Klassisia ja universaaleja peruskysymyksiä ovat muun muassa seuraavat valinnat: Koira vai kissa? John Lennon vai Paul McCartney? PC vai Mac? Punaviini vai valkoviini? Kokis vai Pepsi?"

Peruskysymys auttaa meitä määrittelemään itsemme vaivattomasti. Samalla voimme asettua muiden kissa- tai Lennon-ihmisten joukkoon. Yksinäisyys vähenee, ainakin näennäisesti. Uusia peruskysymyksiä ei putkahda maailmaan joka päivä. Tarvitaan kahta asiaa: Ensinnäkin vaihtoehtojen pitää olla yleisesti tunnettuja ja toiseksi vaihtoehtojen pitää olla ilmeisiä. Kun sanoo yhden, toisen mahdollisuus pitää seurata automaattisesti."

"Hämmästyttävää on, miten jokaisen kanta näyttää tulevan kuin apteekin hyllyltä. Williamin nimeen vannovat puhuvat klassisesta ulkomuodosta, vastuuntunnosta, kuningashuoneen kunniasta ja reippaasta urheilullisuudesta. Harryn valinneet ylistävät jännittävää ulkomuotoa, päihdekokeilujen luonnollisuutta, hyvää meininkiä ja uhkarohkeaa urheilullisuutta."

Annamari Sipilä, Elämän peruskysymyksiä: William vai Harry. Helsingin Sanomat 15.7.2003

Teemme kirjoituksen pohjalta harjoituksen ensin yhdessä arvaamalla seuraaville vastinpareja:

miehet	(vs. naiset)
suomalaiset	(vs. ulkomaalaiset)
suomenkieliset	(vs. ruotsinkieliset)
kaupunkilaiset	(vs. maalaiset)
veronmaksajat	(vs. sosiaali-edun saajat)
palkansaajat	(vs. työnantajat)
sotilaat	(vs. siviilit)
heteroseksuaaliset	(vs. homoseksuaaliset)
alaiset	(vs. "herrat")
omakotitalon asukkaat	(vs. kerrostalon asukkaat)
koiran omistajat	(vs. kissaihmiset)
uskonveljet	(vs. uskonnottomat, vääräuskoiset)
autoilijat	(vs. jalankulkijat)

saastuttajat	(vs. suojelijat)
tsetseenit	(vs. venäläiset)
kristityt	(vs. muslimit) jne.

Käsitelkää yhdessä seuraavia kysymyksiä ja teemoja:

- Puuttuuko luettelosta joitakin omalle identiteetillesi tärkeitä määritteitä?
- Löydätkö lisää esimerkkejä vastinpareihin ajankohtaistapahtumista?
- Millaiset vastakkainasettelut aiheuttavat nähdäksesi suurimpia intohimoja?
- Miten erottelu "meihin" ja "heihin" vaikuttaa yhteisöllisyyteen ja yhteistyökykyyn?

HARJOITUS 2 B

Oma miellekartta

Laatikaa miellekartta omasta identiteetistänne ja siitä miten ja mistä se rakentuu. Varatkaa iso paperi (mieluiten A3-kokoa) ja kynä kartan piirtämiseen. Suorittakaa tehtävä itsenäisesti ja nopeasti, aina ensimmäisen assosiaation pohjalta.

- Piirrä ensin itseäsi kuvaava keskuskuvio ja anna sille nimeksi "minä" tai oma nimesi.
- Kokoa keskuskuvion ympärille itseesi liittyviä asioita, ihmisiä, tapahtumia, ajatuksia tai tunteita. Sijoita niitä nykyisyyteen, menneisyyteen ja tulevaisuuteen.

Voit käyttää työskentelyn helpottamiseksi seuraavia kysymyksiä:

- Mitä kotimaa tai -paikkakunta minulle merkitsee? Entä ikä, ammatti, siviilisääty ja elämäntilanne?
- Ketkä ovat ystäviäni, perhettäni ja sukulaisiani?
- Mitä arvostan, kunnioitan ja ihailen? Mitä vihaan, halveksin tai koen vastenmielisenä?
- Kenen seurassa viihdyn ja haluan olla?

Työskentele nopeiden mielleyhtymien pohjalta. Kirjaa kaikki hulluimmatkin itseesi liittyvät mielikuvat ja assosiaatiot. Muista, että teet tätä karttaa itseäsi varten etkä muiden katseltavaksi.

Miellekartan perusidea on, että tarkasteltavana oleva asia, aihe tai ilmiö muodostaa keskuskuvion, johon oleellimmat aiheeseen liittyvät avainkäsitteet ja -teemat haarottuvat. Avainsanoista haarautuu edelleen uusia mielleyhtymiä. Miellekartta perustuu vapaaseen ja kritiikittömään assosiaatioketjuun, ja sen avulla voi syntyä yllättäviäkin löytöjä ja kytköksiä. Miellekartta toimii tässä yhteydessä parhaiten, kun tutkimme omia asenteitamme ja omaa suhdettamme toiseuteen. Miellekartta muuttuu käsitekartaksi, kun tutkittavaa aihetta aletaan tarkastella analyyttisemmin. Käsitekartta sen sijaan voi toimia hyvänä apukeinona syrjinnän erilaisten muotojen ja ilmenemisen selvittämiseen.

Keskustelkaa lopuksi ryhmässä aiheesta

- Mistä erilaisista osista oma identiteettini muodostuu?
- Mitkä asiat miellekartassanne määrittävät kansallista, kulttuurista, sosiaalista ja persoonallista identiteettiänne?
- Kuinka identiteettinne on muuttunut eri elämäntilanteiden myötä tai kuinka uskotte tai toivotte sen tulevaisuudessa muuttuvan?
- Mikä on muuttanut identiteettiänne?
- Voitko yleensä ilmaista identiteettisi eri puolia täysin vapaasti? Millaisissa tilanteissa et voi sitä tehdä?

HARJOITUS 2 C

Arjen uskomukset

”Vuonna 1957 syntynyt miesinsinööri (Sipoo) ei uskonut kuulemaansa väitettä, että ruotsalaiset miehet ovat kapeaharteisia. Sen sijaan hän uskoi esimerkiksi siihen, että japanilaiset ovat ahkeria, mustalaiset laiskoja, pakolaiset epäluotettavia ja japanilaiset hyviä kauppiaita. Hän arveli, että karjalaiset ovat iloisia, savolaiset lupsakoita ja karjalaiset ylimielisiä, Merimiehet ovat naisten mieleen ja lentomännät miesten mieleen.”

Maantiedettä opiskelevan tytön havaintoja Helsingin yliopiston opiskelijoista:

”Humanistit ovat pitkätukkaisia, nuhruisia ja heidän vaatteensa repsottavat ja roikkuvat. Juuri humanistipojat käyttävät poninhäntiä. Kielten opiskelijat ovat skarpimman näköisiä rillipäitä, ranskan opiskelijat suosivat helyjä, huiveja ja hajuvesiä. Oikislaiset ovat häikäilemättömiä, kantavat salkkuja, miehet pukeutuvat pukuihin ja pikkutakkeihin. Matemaatikot ovat finninaamaisia kuivia tyyppejä. Eläintieteilijät ovat pöllön näköisiä risupartoja. Luonnontieteilijät käyttävät reppuja, käyvät linturetkillä ja köyttävät joskus itsensä puihin.”

Virtanen, Leena. Arjen uskomuksia, WSOY 1994

Keskustelkaa

- Mitkä näistä arjen uskomuksista ovat lähellä esimerkiksi työtovereittesi arjen uskomuksia?
- Millaisia ryhmistä voisit itse tehdä stereotyyppioita?
- Mikä on arjen uskomusten taustalla? Miltä pohjalta ne ovat syntyneet?

HARJOITUS 2 D

Uskomuksista ja stereotyyppioista tietoon

Seuraavassa on esitelty sanontoja ja väittämiä eri ihmisryhmistä.

”Suomalaiset ovat sisukkaita”

”Suomalaiset miehet eivät puhu eivätkä pussaa.”

”Sauna on suomalainen keksintö.”

”On lottovoitto syntyä Suomeen.”

”Mustilla on alhaisempi älykkyyssosamäärä kuin valkoisilla.”

”Mustalaiset ovat työtä vieroksuvia.”

Keskustelkaa

- Ovatko lausumat tuttuja? Missä olette niihin törmänneet?
- Mitä muita vastaavia sanontoja olette kuulleet?

Ottakaa ryhmissä yksi arjen kollektiivinen uskomus lähitarkasteluun.

- Mikä saattaa olla sen syntytausta?
- Miksi se on elänyt pitkään?
- Miksi siitä on vaikea päästä eroon?

3. Seksuaalinen monimuotoisuus

Tavoite

Tieto seksuaalisesta suuntautumisesta ja sukupuoli-identiteeteistä, miten ne muodostuvat ja keitä ovat ei-heteroseksuaaliset ihmiset. Tarkastelemme myös ns. hetero-oletusta, joka on yksi suurimpia esteitä suvaitsevaisuudelle.

Avainkäsitteet

Biseksuaalisuus, hetero-olettamus, homofobia, homoseksuaalisuus, intersukupuolisuus, sateenkaariperhe, seksuaalivähemmistöt, sukupuoli-ero, sukupuolivähemmistöt, transgender, transsukupuolinen, transvestiitti, ulos tuleminen

- Naisparin peruskoulun yhdeksättä luokkaa käyvä poika joutuu kuuntelemaan homo- ja lesbovitsejä. Vaikka koulukaverit eivät niitä kertoisikaan loukkaavassa tarkoituksessa, ne satuttavat.
- 45-vuotias virkanainen salaa lesboutensa ja parisuhteensa työpaikalla. Hän pelkää urakehityksensä entisestään kaventuvan, sillä se ei ole muutenkaan helppoa hänen ikäisilleen naisille. Hänen omassa mielessään ajattelemansa ympäristön todelliset ja oletetut ennakkoluulot aiheuttavat itsesyrjintää.

Hetero-olettamus syrjinnän kulmakivenä

Tutkimustietojen mukaan arvioidusti joka kuudes homoseksuaalinen henkilö on joutunut fyysisen hyökkäyksen kohteeksi seksuaalisen suuntautumisen vuoksi. Sanallinen uhkailu ja häirintä ovat huomattavasti yleisempiä syrjinnän muotoja.

Kun perinteiset sukupuoliroolit otetaan itsestäänselvyyksinä, sukupuolivähemmistöjen on vaikeaa murtautua tasa-arvoisena ryhmänä esiin. Kulttuurimme vahvimpia perusoletuksia on edelleen "miehet – naiset" sekä käsitteet miehekkyyys ja naisellisuus ja halu vastakkaiseen sukupuoleen. Yhteiskuntamme on rakentunut pitkään hetero-olettamukselle, jonka mukaan heteroseksuaalisuus on yleinen normi. Ajatus on seksuaaliseen suuntautumiseen perustuvan syrjinnän kulmakivi. Heteroseksuaalisuus yhteiskuntamme kyseenalaistamattomana oletusarvona on myös ollut pitkään ainoa elämäntapa, jota on mainostettu päivittäin mediassa.

Tutkija Tuula Juvonen puhuu heteromelusta. Lapset elävät pääsääntöisesti heteroseksuaalisissa kodeissa ja heidän kasvatukseensa vaikuttaa ympäristön yksisuuntainen "heteromelu". Jos nuori osoittaa ei-heteroseksuaalisia taipumuksia, häntä voidaan painostaa heteroseksuaalisuuteen ja hänen oletetaan vanhempana perustavan oman heteroseksuaalisen perheen.

Heteroseksuaalinen parisuhde ja elämäntapa ovat olleet pitkään ainoat, joiden ympärille on järjestetty julkisia juhlamenoja. Tutkija ihmettelee, miksi ohjaileminen heteroseksuaalisuuteen on ylipäätään välttämätöntä, jos se kuitenkin on luonnollista ja normaalia?

Välähdyksiä homoseksuaalisuuden historiaan

Länsimaissa on perinteisesti oltu vihamielisiä seksuaalisia vähemmistöjä kohtaan: homoseksuaalisuutta on pidetty uskonnon kannalta syntinä, lääketieteen kannalta sairautena ja juridisesti rikoksena. Homoseksuaalisuuden taustatekijöitä on selvitetty tiiviisti viimeisen sadan vuoden ajan. Toisin kuin esim. monien sairauksien ja tautien tutkimuksessa, vastaus homoseksuaalisuuden syystä tai syistä on hämärtynyt, mitä pidemmälle tutkimustyö etenee. Yhteistä selitysyriyksille on se, että ne toimivat huonosti ja eikä niitä voi yleistää selittämään homoseksuaalisuutta.

Länsimainen kulttuuri perustuu osin homomyönteiseen Kreikan ja Rooman kulttuuriperintöön. Kristillinen kulttuuri omaksui kuitenkin juutalaisuudesta homokielteisyyden. Kun kristinuskosta tuli Rooman valtionuskonto, homo- ja lesbosuhteisiin alettiin suhtautua voimakkaan kielteisesti ja Vanhan Testamentin Mooseksen lait vaikuttivat Rooman lakeihin. 500-luvulla niihin kirjattiin säädös, jonka mukaan homoseksuaalisesta seksistä sai kuolemantuomion polttoroviolla. Polttoroviosta juontuvat englanninkieliset homojen haukkumanimet fag ja faggot, jotka ovat tarkoittaneet polttorovion sytykkeenä käytettyä risukimppua. Nämä lait olivat voimassa muunnoksin aina 1800-luvulle.

Suomen suurruhtinaskunnassa vuonna 1889 säädetyssä rikoslain 20. luvun 12. pykälässä sanotaan: "Jos joku harjoittaa haureutta toisen samaa sukupuolta olevan kanssa; rangaistakoon kumpikin vankeudella korkeintaan kahdeksi vuodeksi". Laki koski molempia sukupuolia ja oli voimassa vuoteen 1971 asti. Vuosina 1924 -1971 yli tuhat ihmistä tuomittiin homoseksuaalisesta käyttäytymisestä.

1940- ja 50-luvun vaihteessa Suomeen syntyi homoliike ja sen ensimmäisiä kokoontumisia pidettiin Helsingissä. Varsinainen ensimmäinen homoyhdistys, Toisen säteen ryhmä, perustettiin vasta 1967. Yhdistys saatiin rekisteröityä seuraavana vuonna nimellä Keskusteluseura Psyke. 1974 siitä erkani radikaalimmin suuntautuneiden nuorten miesten joukko, joka perusti Seksuaalinen tasavertaisuus SETA ry:n.

1967 asetetun seksuaalirikoskomitean mietinnössä todettiin, ettei rikoslaki enää ollut tarkoituksenmukainen keino ohjata seksuaalista käyttäytymistä. Homoseksuaalisuus dekriminisoitiin Suomessa 1971. Lakiin lisättiin kuitenkin ns. kehotuskielto (RL 20:9:2), joka kielsi julkisen kehottamisen kahden samaa sukupuolta olevan henkilön väliseen haureuteen. Kehotuskieltoa sovellettiin Suomessa lähinnä yleisradiotoiminnassa, jossa vielä 1980-luvulla ohjelmia jätettiin lähettämättä niiden homoseksuaalisuusmyönteisyyden vuoksi.

Vuonna 1981 virallisesta tautiluokituksesta poistettiin homoseksuaalisuuden sairaudeksi luokitellut kohta. Vuonna 1995 lainsäädännössä tapahtui suuri muutos, kun rikoslain kokonaisuudistuksessa seksuaalisen suuntautumisen perusteella tapahtuva syrjintä tuli rikolliseksi. Vuonna 1999 homoseksuaalisuuden erityisasema ja sen myötä kehottamispykälä poistettiin seksuaalirikoslaista.

Maaliskuussa 2002 voimaan astui uusi parisuhdelaki, jonka nojalla kaksi samaa sukupuolta olevaa henkilöä voi rekisteröidä parisuhteensa saaden pääsääntöisesti samat oikeudet ja velvollisuudet kuin avioliiton solmivat mies ja nainen. Rekisteröity parisuhde on kuitenkin avioliitosta erillinen oikeudellinen instituutio ja toimitus vihkimisestä erillinen. Osapuolet eivät voi yhdessä adoptoida lasta tai ottaa yhteistä sukunimeä rekisteröinnin perusteella. Vuoden 2002 aikana parisuhteensa rekisteröi yhteensä 456 paria. Heistä miespareja oli 249 ja naispareja 207.

Avainkäsitteitä

Biseksuaalisuus

Biseksuaalisuutta luonnehtii kyky tuntea eroottista ja seksuaalista vetoa kumpaa tahansa sukupuolta kohtaan.

Hetero-olettamus

Vallitseva näkemys siitä, että heteroseksuaalisuus on yleinen normi.

Homofobia

Homofobia kuvaa ihmisten ja yhteiskunnan negatiivisia asenteita tai toimia homoseksuaaleja kohtaan. Se on eräänlainen yleistermi kaikelle homokielteisyydelle.

Homoseksuaalisuus

Homoseksuaalisuus on sitä, että yksilö virittyy romanttisesti, eroottisesti ja / tai seksuaalisesti pääsääntöisesti samaa sukupuolta olevaan ihmiseen. Homoilla arkikielessä tarkoitetaan usein miehistä pitäviä miehiä, naisista pitävistä naisista taas käytetään nimitystä lesbo.

Sateenkaariperhe

Sateenkaariperhe rakentuu jonkin muun kuin heteroseksuaalisen parisuhteen ympärille. Nämä voivat olla esimerkiksi naisparin tai miesparin perheitä, ei-heteroseksuaalisten yksinhuoltajien perheitä sekä perheitä, joissa on enemmän kuin kaksi vanhempaa. Vanhemmista toinen voi olla myös biseksuaali tai transihminen.

Seksuaalivähemmistöt

Seksuaalivähemmistö – käsitteellä viitataan homo- ja biseksuaalisiin ihmisiin. Näihin liittyen on viime aikoina on alettu käyttää myös termiä ei-heteroseksuaaliset ihmiset. Sillä viitataan ihmisiin, joilla on samaan sukupuoleen kohdistuvia rakkauden ja / tai seksuaalisia tunteita, käyttäytymistä, itsemäärittelyä. Seksuaalivähemmistöjä ei pidä sekoittaa sukupuolivähemmistöihin eli transsukupuolisiin, transgenderihmisiin, intersukupuolisiin ja transvestiitteihin.

Sukupuoliero

Sukupuoliero miehen ja naisen välillä on olemassa. "Miesmäisyys" ja "naisellisuus", miehisyys ja naisellisuus ovat kuitenkin kielellisesti ja kulttuurisesti määriteltäviä, syvään juurtuneita käsitteitä.

Sukupuolivähemmistöt

Sukupuolivähemmistöihin eli transihmisiin kuuluvat ne ihmiset, joiden biologinen, sosiaalinen tai psyykinen sukupuoli eivät muodosta keskenään jatkumoa. On syytä välttää sukupuolivähemmistöjen sekoittamista seksuaalivähemmistöihin: sukupuoli-identiteetti ei kerro seksuaalisesta suuntautumisesta tai mieltymyksistä. Sukupuolivähemmistöihin kuuluvat a. intersukupuoliset, b. transsukupuoliset, c. transgenderihmiset ja e. transvestiitit.

a. Intersukupuolisuus

Henkilö on intersukupuolinen (hermafrodiitti), kun hänellä on synnynnäisesti kahden biologisen sukupuolen ominaisuuksia. Ihmisen biologinen sukupuolikehitys on monivaiheista – osa kehitysvaiheista voi olla tytön kehitystä ja osa pojan kehitystä. Intersukupuolisuutta on monta eri muotoa. Syntyvistä lapsista 1:2000 – 1:10.000 on intersukupuolisia.

b. Transgender

Transgender elää pysyvästi mieheyden ja naiseuden rajamailla. Transsukupuolisesta henkilöstä poiketen hänen ei kuitenkaan tarvitse tai halua ruumiillisia sukupuoliominaisuuksia muuttavaa sukupuolenkorjaushoitoa. Englannin kielen "transgender" -käsitettä käytetään myös toisessa, laajemmassa merkityksessä, jolloin se tarkoittaa kaikkia transihmisiä, ihmisiä, joilla on trans-kokemuksia.

c. Transsukupuolinen

Transsukupuolinen henkilö kokee psyykkisen sukupuolensa olevan ristiriidassa fyysisten sukupuoliominaisuuksiensa kanssa: biologinen nainen tuntee itsensä

mieheksi tai biologinen mies tuntee olevansa nainen. Biologisesta miehestä joka tuntee itsensä naiseksi, käytetään käsitettä transsukupuolinen nainen (ts-nainen) ja biologisesta naisesta transsukupuolinen mies, (ts-mies). Transsukupuoliset käyvät yleensä läpi lääketieteellisen sukupuolenkorjausprosessin. Sukupuolenvaihdos on usean vuoden kestävä prosessi, jonka aikana juridinen, sosiaalinen ja psykologinen sukupuoli muuttuvat.

d. Transvestiitti

Transvestiitit ovat ihmisiä, joilla on kyky samaistua ja eläytyä kumpaankin sukupuoleen. Transvestiittimiehellä on sisäinen tarve eläytyä naiseuteen - esimerkiksi pukeutumalla, meikkaamalla, elekielellä ja muulla naisellisella rooli-ilmaisulla.

Ulos tuleminen

Prosessi, jossa ihminen antaa itselleen ja / tai ilmoittaa ympäristölleen seksuaali- tai sukupuolivähemmistöön liittyvän määrittelyn. Seksuaalinen suuntautuminen ei useinkaan ole tunnistettavissa ulkoa päin ja sen määrittely itsellekin voi olla pitkä prosessi. Mm. hetero-olettamuksesta johtuen ulostulo voi olla jatkuva prosessi: uusissa sosiaalisissa tilanteissa seksuaali- tai sukupuolivähemmistöön kuuluva ihminen joutuu päättämään, missä määrin hän ilmaisee identiteettiään.

Harjoituksia

HARJOITUS 3 A Onnellinen mies

Tämä on tarina ihmisestä ja ihmisistä, tunteista ja tuntemuksista. Kun toinen tyttäreni syntyi olin jälleen kerran maailman onnellisin mies. Isä. Pieni verinen möykky jäi ikuisesti sydämeeni. Rakkauteni lujittui ensihetkestä. Aika kului lentäen. Kaikki kimmellukset, vahingot, ilon hetket – myös surut – ovat siinä pitkässä kirjassa, jonka tallensin sisimpääni. Tyttäreni pärjäsi koulussa hyvin, oli peräänantamaton ja sitkeä, ei lannistunut pienistä. Hän on erinomaisen mukava ihminen. Tuli tavallinen arkipäivä ja puhelinsoitto. Minun pieni verinen palleroni ilmoitti olevansa tytöistä tykkäävä tyttö. Tuli hetken hiljaisuus. Kerroin rakastavani häntä aina, aivan kuten ennenkin.

Kysymykset tulivat myöhemmin. En kysynyt, miksi? En kysynyt itseltäni olenko tehnyt jotain väärin. Kysyin, muuttuiko mikään. Mitä minä tunsin? Olin ymmälläni. En tuntenut vihaa, en katkeruutta. Ihmettelin. Minä, joka olin vihannut homoja, olin ymmälläni. Kysyin itseltäni, pitäisikö minun puhua lesbosta, gaysta, homosta vai millä nimellä minä tytärtäni määrittelen. Kaikki olivat lapsuuteni kiro sanoja – ja häpeä, josta ei ollut lupa puhua. Tuollaisten ihmisten päällehen syljettiin. Mutta ei. Minä puhun edelleen tyttärestäni. Mikään ei muuttunut. En tuntenut tuskaa enkä ahdistusta. Olin ylpeä lapsestani. Hän uskalsi kertoa läheisilleen erilaisuudestaan, ja se vaatii varmasti suurta rohkeutta. Hän oli tullut ulos komerosta, johon tuhannet piiloutuvat ja joutuvat piiloutumaan.

Asiat selkiytyvät välillämme. En enää esitä lapselleni kiusallisia kysymyksiä poikakavereista enkä lapsenlapsista tai perheen perustamisesta. Prosessi, jota kävin sisimmässäni, ei sisältänyt taisteluita. Vain yhden saman kysymyksen: muuttuiko mikään? Ja vastaus on edelleen: ei. Minä rakastan palleroani edelleen. Hän on sama tyttö eikä muuksi muutu. Ei minun tarvitse selitellä eikä kysellä mitään.

Olen onnellinen mies / Pertsä, Pohjois-Karjala, s. 1951
Teoksessa: Marja-Leena Parkkinen, Ulos kaapista

Keskustelkaa

- Mikä tekee Pertsasta maailman onnellisimman miehen?
- Miksi Pertsan tytärtä voidaan pitää maailman onnellisimpana tyttärenä?
- Miksi omasta homo- tai biseksuaalisuudesta on usein niin vaikeaa puhua omalle perheelle?
- Kuinka ystäväpiiri voi vaikeuttaa homoksi "tunnustautumista"?

- Pohtikaa tilanteita, sanoja, letkautuksia tai ääneen lausuttuja mielipiteitä, jotka tekevät "kaapista ulos tulemisesta" vaikeaa.
- Kuinka helpottaisitte "kaapista ulos tulemista" omassa ystäväpiirissänne?

HARJOITUS 3 B

Homoseksuaalisuuden historia

Lukekaa homoseksuaalisuuden historiaa käsittelevä kappale

Teemoja keskusteluun ja pohdittavaksi

- Lainsäädännön merkitys syrjinnän vähentämisessä
- Miksi ihmisillä on homoista niin voimakkaita mielikuvia? Miksi sana homo tuo aivan toisella tavalla tunteet pintaan kuin sana hetero, vaikka kummassakin tapauksessa on kyse seksuaalisesta suuntautumisesta?
- Millaisia ovat yleisimmät stereotypit homoista? Miltä pohjalta ne ovat syntyneet?

HARJOITUS 3 C

Väittelyt

Seuraavassa on kaksi erilaista väittelytekniikkaa. Voitte käyttää joko yhtä tekniikkaa tai edetä teeman käsittelyssä vaihtelemalla tekniikoita. Kaikki riippuu ryhmästä ja käytettävissä olevasta ajasta.

Ab-väittely

Muodostakaa parit ja sopikaa keskenänne kumpi on a ja kumpi b. Väittelyn vetäjä lukee ääneen asenteet, joita väittelyssä puolustetaan tai vastustetaan. Väittelyn tarkoituksena on tunnistaa mielipiteen ja asenteen voima. Väittely etenee siten, että a perustelee ensin noin minuutin verran väitettään ja sen jälkeen b vastaavasti omaansa. a vastaa b:n väitteeseen ja esittää vastaväitteitä ja perusteluja ja päinvastoin. Sovitusta vetäjän antamasta merkistä vaihdetaan asenteita: a ottaa puolustettavakseen b:n asenteen ja b vastaavasti a:n asenteen.

Abc-väittely

Muodostakaa kolmen hengen ryhmiä ja sopikaa keskenänne kuka on a, b ja c. Väittely etenee samaan tapaan kuin edellä, mutta nyt uusi väittelijä c edustaakin neutraalia kantaa ja yrittää tasapainoilla sekä a:n että b:n väitteiden välimaastossa ja sovitella mielipiteitä. Vaihtakaa kantoja vetäjän antamasta merkistä ($a > b > c > a$).

Esimerkkejä väittelyiden asennepareista

- Nais- tai miespareille ei saa missään tapauksessa antaa adoptio-oikeutta.
- Kaksi naista tai miestä ei voi muodostaa oikeaa perhettä.
- Nais- ja miesparit ovat aivan yhtä oikeutettuja lasten adoptointiin kuin heteroparitkin.
- Palveluammateissa toimivat transvestiitit eivät saa tuoda taipumustaan esille julkisesti. Olisi kauhean kiusallista, jos esim. naiseksi pukeutunut mies myisi pääsylippuja uimahallin kassalla. / Ongelma ei ole heissä, vaan se on katsojan silmässä.

HARJOITUS 3 D

Mediaseuranta

Perehtykää ryhmänne kanssa oheiseen artikkeliin Parisuhde ja pyhät rituaalit. Toteuttakaa harjoituksen 1 A ohjeiden mukainen mediaseurantatehtävä. Tarkastelkaa mainonnan heteronormatiivisuutta.

Parisuhde ja pyhät rituaalit: Heterous mainostuotteena

Muuan mies tapaa naisen. He ovat vapaita tapaamaan toisiaan. He pitävät toisistaan. Mutta sillä hetkellä mies, jota kaverit pitävät tavallisena nynnynä, näkee itsensä Harrison Fordina. Ja hän näkee naisensa Kim Basingerinä. He hankkivat kaksi lentolippua Rivieralle. He rakastelevat kookospalmujen alla. Sitten he menevät naimisiin ja elävät onnellisina elämänsä loppuun asti. Tämä on mainontaa. Tuhatkertaisesti sama tarina. (Kinnunen 1990, 26)

Mainonnan valtavirrassa sukupuolitettuja ruumiita merkitään edelleen useimmiten konventionaalisten ihanteiden ja normien mukaan. Naiset koodataan voittopuolisesti feminiinisiksi ja miehet mahdollisimman maskuliinisiksi. Kuten mainoksentekijä Eero Kinnunenkin edellä kuvailee, nämä oikeelliset merkit (joita hänen esimerkissään edustavat Harrison Ford ja Kim Basinger) ovat mainonnan toisteliaasti rakentamissa kuvakertomuksissa heteroromanssin edellytyksiä. Parisuhdeoletus, suoranainen parisuhdenormatiivisuus, on mainonnan visuaalisessa kielessä voimakas. Myös onnellisen heteroydinperheen kuvat ovat niin ikään osa mainosten visuaalista ideamaailmaa ja ideologiaa; ne korostavat ja luonnollistavat lisääntymisen merkitystä hegemonisen heteroseksuaalisuuden vahvistajana.

Miksi tutkia ilmeistä, banaalia, itsestään selvää? Miksi tutkia mainonnan heteroseksuaalista kuvastoa? Juuri siksi, että tämä kuvasto on niin tyystin luonnollistettua. Mainonnan esittämien seksuaalisuuden kuvien, siis mainonnan tuottaman seksuaalisuuden tutkiminen on tarpeellista, jotta ymmärtäisimme paremmin ja kriittisemmin meitä kaikkia muotoilevaa sukupuolten ja seksuaalisuuden normatiivista ja pakottavaa järjestystä. Mainonnan tutkiminen voi auttaa löytämään tapoja haastaa tuota järjestystä, tapoja tehdä seksuaalisuuksia toisin, myös heteroseksuaalisuutta.

Lainaus Leena-Maija Rossin kirjasta Heterotehdas. Televisiomainonta sukupuolituotantona. Gaudeamus. 2003.

Keskustelkaa ryhmässä

- Millaista nais- tai mieskuvaa löytämämme mainokset edustavat.
- Löysittekö mainoksia, joissa hetero-oletus saatetaan kyseenalaiseksi. Millä tavalla se näkyy mainoksessa?

4. Vammaisuuden monet kasvot

Tavoite

Nähdä vammaisuuden koko kirjo eri muotoineen ja tarkastella vammaisuutta ilmiönä, joka jää helposti näkymättömäksi.

Avainkäsitteet

Esteettömyys, näkymättömyys, patologisointi, stigmatisointi, terveysnormi, toimintarajoite, vamma

- Pyörätuolilla liikkuva keski-ikäinen mies hakee avointa työpaikkaa, jonka hyvin hoitamiseksi liikuntarajoite ei ole este. Mies saa puhelimitse kutsun työpaikkahaastatteluun. Kun puhelun aikana selviää pyörätuolin käyttö, kutsu haastatteluun perutaan.
- Koulun käytävällä teini-ikäinen poika käyttää toisesta haukkumasanaa vammaisen. Tätä kuuntelee heidän luokkatoverinsa, tyttö, jonka kaksi sisarusta ovat synnyntäisesti kuulovammaisia.

Erilaisuutta on kaikkialla

Ongelmat, vammat ja toimintarajoitteet koskettavat kaikkia ihmisiä eri tavoin eri elämänvaiheessa. On arvioitu, että ihmiset ovat elinajastaan keskimäärin peräti 40 prosenttia eri tavoin liikkumis- ja toimimisarajoitteisia. Pysyvämpi tai tilapäisempi toimintavaje voi liittyä sairauden tai vamman lisäksi esimerkiksi ikääntymiseen. Sopimuksenvaraista on, milloin iästä johtuva vajaatoiminta katsotaan vammaisuudeksi ja milloin vanhuudesta johtuvaksi toimintakyvyn heikentymiseksi. Raskaana olevat naiset tai ikääntyneet liikkujat saattavat kohdata monenlaisia liikkumisesteitä. Ikääntymiseen liittyy myös aistien heikkeneminen.

Selkeää rajaa vammaisuuden ja vammattomuuden välillä ei voida vetää. On kuitenkin eri asia, onko vamma, toimintavajavuus tai sairaus luonteeltaan tilapäinen, pitkäkestoinen vai pysyvä. Myös vamman aste on toinen toimintakykyä määrittävä tekijä. Suomessa noin viidellä prosentilla väestöstä (n. 250 000 henkilöä) arvioidaan olevan jokin merkittävää haittaa aiheuttava pysyväluonteinen vamma tai toimintavajavuus. Vaikeavammaisia ihmisiä heistä on alle 1 %.

Vammaisuutta tarkastellaan yleisesti yhteydessä toimintakykyyn. Käytännöllisen määritelmän mukaan vammaisella henkilöllä tarkoitetaan henkilöä, jolla vamman tai sairauden johdosta on erityisiä pitkäaikaisia tai pysyviä vaikeuksia suoriutua tavanomaisista elämäntoiminnoista (Vammaispalvelulaki 2 §). Sosiaalisen määritelmän mukaan vamma ei ole vain lääketieteellinen käsite, vaan liittyy yksilön ja hänen ympäristönsä väliseen suhteeseen. Vammaisuuteen liittyvät toiminnalliset rajoitukset ilmenevät vammaisen henkilön ja ympäristön välisessä vuorovaikutuksessa.

Vammaiset voidaan usein käsittää samankaltaisena massana, johon kuuluvilla on kaikilla suurin piirtein samanlainen tilanne ja samanlaiset intressit. Vammaisuutta on kuitenkin olemassa monenlaista, ja lisäksi jokaisen tilanne on ainutlaatuinen. Erilaisia vammoja ovat 1. liikuntavammat, 2. aistivammat, 3. neurologiset vammat, 4. psykososiaaliset vammat sekä 5. krooniset sairaudet. Esimerkiksi Suomen Vammaisfoorumi on 24 valtakunnallisen vammaisjärjestön ja 340 000

jäsenen yhteistyöelin. Sen katon alle mahtuu vammautuneisuuden laaja kirjo liittyen muun muassa aivohalvaukseen, lihastautiin, kehitysvammaisuuteen, näkö- ja kuulovammaisuuteen, sotainvaliditeettiin, CP-vammaan, polioon, MS-tautiin, hengitystauteihin tai mielenterveysongelmiin. Vammautumisen aste on myös yksilöllistä vaihtelua aiheuttava tekijä.

Esimerkiksi ikä ja sukupuoli vaikuttavat lisäksi siihen millainen kokemus vammaisella itsellään on vammastaan sekä siihen kuinka muut suhtautuvat häneen. Puhe vammaisista "vain" vammaisina peittää virheellisesti alleen sukupuolen ja samalla kieltää sukupuoleen liittyvät erot ja eriarvoisuudet. Vammaisen sukupuoli kuitenkin vaikuttaa ei-vammaisten mielikuviin vammaisuudesta. Vammaiseen mieheen voidaan suhtautua eri tavoin kuin vammaiseen naiseen.

Vammaisuuden erilaisuus tarkoittaa erityistarpeita. Esimerkiksi aivovamma eli dysfasia vaikuttaa siihen, että henkilö ei pysty kommunikoimaan tai kommunikoi vaihtoehtoisesti. Reuma aiheuttaa kipuja ja liikkumisvaikeuksia. Joku elää teknisten laitteiden, kuten hengityslaitteen varassa. Toiselle kommunikointi on mahdollista ainoastaan tulkin ja kommunikaattorin välityksellä. Jokaisella vammautuneella ihmisellä on yksilöllinen henkilöhistoria ja erilaiset tarpeet. Näennäisesti samanlaisessa kohtelussa piilee vaara, että se johtaa keskenään erilaisten ihmisten välilliseen syrjintään. Se, että ei näe eroja, vahingoittaa tosiasiallista ja tavoiteltavaa yhdenvertaisuutta.

Vamma, toimintarajoite, sairaus?

Toimintakyky voi rajoittua fyysisen, älyllisen tai aistivamman kuten myös psyykkisen sairaudenkin vuoksi. Vaurio, toimintarajoite, haitta ja sairaus ovat läheisiä käsitteitä vammalle ja vammaisuudelle. Maailman terveysjärjestö WHO kehitti 1970-luvulla luokituksen, jossa puhuttiin erikseen vammasta, toimintavajavuudesta ja sosiaalisesta haitasta. Vamma (impairment), vaurio tai sairaus viittaa elimistön häiriöön fyysisenä rakenteena tai toimintona. Toimintarajoite (disability) viittaa vaurion aiheuttamiin rajoituksiin yksilön toiminnan tasolla. Toimintavajavuus, sairaus tai vaurio voi olla pysyvä tai ohimeneviä. Tässä yhteydessä puhumme ensisijaisesti pitkäkestoisemmista tai pysyvämmistä vamman muodoista. Sosiaalinen haitta (handicapp) voi seurata vammasta tai toimintarajoitteesta ja se estää ihmistä toteuttamasta normitilanteiden mukaan asetettuja rooleja ja vaatii erityisjärjestelyjä.

Yhteiskunnassamme perinteisenä normaaliuden standardina on terve ruumis, joka toimii enemmistönormina. Normaalius ja terveys ovat kulttuurissamme asetettu yhteiskunnallisen hyväksyttävyyden ennakkoehdoiksi. Inhimilliseen elämään kuuluvat kuitenkin erilaiset pienemmät tai suuremmat vammat ja sairaudet. On paljolti meistä riippumattomista tekijöistä johtuvaa, mikäli sairaus, toimintarajoite tai vamma muodostuu pysyväksi osaksi kehoa ja identiteettiä. Terveydenhuollolla on merkittävä asema vammaisen tai vammattoman ruumiin määrittämisessä, mutta myös media ja tiede välittävät terveyden ja normaaliuden normia.

On tehtävä erottelu sairauden, vamman ja vammaisuuden välille. Vamma tai toimintarajoite on voinut vakiintua pysyväksi osaksi identiteettiä, jonka kanssa ihminen arkipäivässään elää. Silloin vamma ei myöskään tarkoita sairauden kokemusta. Esimerkiksi syntymästään asti liikuntarajoitteinen ihminen kokee olevansa sairas lähinnä silloin, kun hän saa flunssan. Kun ihminen ei koe olevansa sairas vammansa kanssa, hän ei myöskään tarvitse hoitoa. Hän tarvitsee ensisijaisesti tukea ja apuvälineitä tiettyjen toimintojen hoitamiseen.

Kun fyysistä vammaa tai toimintarajoitetta pidetään koko yksilöä määrittelevänä patologisena ominaisuutena, ylläpidetään vammaisten ihmisten eriarvoista asemaa yhteiskunnassa ei-vammaisiin nähden. Sairaus voi puolestaan aiheuttaa toiminnanrajoitteen, joka on vamma. Jos kuitenkin krooninen sairaus, kuten diabetes tai reuma, pidetään lääkkeillä kurissa, ei ihmiselle välttämättä synny kokemusta vammaisuudesta. Erilaiset teknologiset apuvälineet ovat tuoneet usealle helpotusta jokapäiväisessä elämässä selviämiseen. Esimerkiksi reuma, diabetes, psoriasis ja epilepsia ovat kroonisen sairauden diagnooseja, jotka osa mieltääkin lääketieteellisenä asiana, ei vammaisuutena. Siinä, onko maksansiirtopotilas määriteltävissä vammaiseksi vai ei, tai määritteleekö hän itsensä vammaiseksi vai ei, on viime kädessä kysymys identiteetistä ja rajanvedosta.

Tärkeää suhteessa vammaisuuteen on, että sitä ei vähätellä, neutraloida tai nosteta lääketieteelliseksi kysymykseksi. Vammaisuudesta on vallalla kaksi mallia: lääketieteellinen ja sosiaalinen. Tärkeää olisi nähdä myös tässä yhteydessä ihmisoikeusmalli, joka keskittyy ensisijaisesti ihmisen arvokkuuteen ja ihmisarvoon sinänsä - riippumatta vammasta tai vammattomuudesta. Yksilön ominaisuuksiin lääketieteellisestä näkökulmasta keskitytään vain, mikäli se on välttämätöntä. Ihmisoikeusmalli asettaa yksilön häntä itseään koskevien päätösten keskiöön ja tekee hänestä aktiivisen toimijan.

Vammaisen työ- tai opiskelutoverina: kysy häneltä itseltään

Vammaisuuden kokemus ja tietoisuus vamman olemassaolosta nousee toistuvasti esille tilanteissa, joissa vammaisen kohtaa ei-vammaisen maailman, ei-vammaiset ihmiset ja ei-vammaisille rakennetun ympäristön. Monen ei-vammaisen asennoituminen vammaisuuteen voi olla määriteltävissä *”tuntemattomana erilaisuutena”*. Vammaiskysymykset eivät ole tällöin tuttuja, eikä niitä tule ajatelleeksi, jos lähiympäristöön ei kuulu vammaisia ihmisiä. Vammaiset voidaan nähdä myös *objekteina*, ei aktiivisina toimijoina, vaan säälin, suojan ja holhouksen kohteena. Vammaisen ihminen voidaan myös stigmatisoida, nähdä leimaavasti ensisijaisesti vammansa kautta.

Fyysisen erilaisuuden olemassaolo on ratkaiseva tekijä kohdellaessa vammaisia *”toisina”*. Ennakkoluulot liittyvät erilaisuuden havaitsemiseen, jolloin fyysinen, ulkonäkönormeista poikkeava erilaisuus tulee ensimmäisenä huomioiduksi. Erilainen tai eri tavalla käyttäytyvä ruumis merkitsevät epätäydellistä ruumista, ja helposti vammaisen mielletään myös persoonaltaan epätäydelliseksi tai vajaaksi.

Seuraavassa on esitetty näkökulmia uuteen tilanteeseen, jossa työyhteisöön tulee vammaisen työtoveri tai työtoveri vammautuu.

1. Tunnista ennakkoluulot ja stereotyyppit, omasi ja muut. Keskustelkaa työyhteisössänne, tiimissänne tai luokassanne vallitsevista näkemyksistä, luuloista ja epäilyksistä.

2. Älä tee ennakkoon oletuksia siitä, mitä vammaisen ihminen pystyy tai ei pysty tekemään. Kysy häneltä minkälaista apua hän tarvitsee. Hän on tavallinen ihminen, joka osaa kertoa tarpeistaan ja siitä mitä voit tehdä tukeaksesi häntä. Kaikki me tarvitsemme joskus apua ja kaikessa kanssakäymisessä on tärkeintä inhimillisuus, herkkyyys toisen ihmisen tarpeille ja ajatuksille.

3. Käytännön järjestelyt.

Miettikää yhdessä käytännön järjestelyjä, ihmisten välisiä suhteita ja viestintään liittyviä asioita, kuten:

- opaskoira työpaikalla
- pysäköintipaikka autolle
- yksityisyyden tarjoaminen esim. jos tarvitaan lääkitystä työ- tai koulupäivän aikana
- kalusteiden uudelleen järjestelyt toimistossa tai luokkatilassa pyörätuolia varten
- saniteettitilat (Mitä jos työpaikallanne ei olekaan invavessaa?)
- näkövammaisen saattaa tarvita lukijalaitteen tietokoneeseensa, toimistoon asennettavat valomerkkiviestimet auttavat kuulovammaista ja kouluavustaja on välttämätön monelle vammaiselle opiskelijalle
- uudet työskentelyrutiinit työyhteisössä ovat joskus välttämättömiä, mukaan lukien työaikajärjestelyt ja tehtävien uudelleenjako

4. Ihmisten väliset suhteet ja viestintä

- Keskustele vammaisen kollegan kanssa asioista, jotka hän toivoo ja haluaa itsestään tai vammastaan kerrottavan etukäteen muille työtovereille tai opiskelijoille.
- Mikäli vammaisen liittyminen yhteisöönne vaikuttaa työskentelytapoihinne tai joudutte tekemään muita työntekijöitä koskevia muutoksia tai järjestelyjä, varmistakaa, että niistä puhutaan etukäteen kaikkien asianosaisten kanssa.
- Kunnioittakaa yksilön tarvetta itsenäisyyteen. Usein vammaiset joutuvat yhteisössä näkemään melkoisesti vaivaa itsenäisyytensä eteen. Muilta ryhmän jäseniltä kysytään herkkyyttä tai hienotunteisuutta avun tarjoamisessa. Auttaminen ja avun tarjoaminen ei saa olla alentavaa eikä nöyryyttävää.
- Yleinen ja loukkaava asenne näkyy varsinkin silloin, jos vammaisesta puhutaan kolmannessa persoonassa: "Käyttääkö hän maitoa kahvinsa kanssa?" tai puhumalla normaalia kovemmalla äänellä, vaikka toisen kuulossa ei olisikaan mitään vikaa.

5. Seuranta. Seuratkaa vammaisen ja muun työyhteisön yhteistyön edistymistä sekä arvioikaa siihen liittyviä tarpeita. Ne muuttuvat jatkuvasti eikä kaikkia tarpeita ole voinut oivaltaa heti prosessin alussa.

Avainkäsitteitä

Esteettömyys

Esteettömyys tarkoittaa periaatetta, jonka mukaan rakennettu ympäristö ja infrastruktuuri, sekä laitteet, ohjelmistot ja palvelut ovat mahdollisimman saavutettavat toimintarajoitteisen henkilön näkökulmasta. Esteettömyysperiaatteella pyritään selviytymiseen ilman apuvälineitä. Esteettömyyden käsite on viime aikoina laajentunut asumisen esteettömyydestä siten, että se kattaa myös palvelujen, viestinnän ja ihmisten välisen vuorovaikutuksen esteettömyyden - esimerkiksi esteettömät www-sivut, julkisen liikenteen matalalattiabusit jne. Esteettömyydestä voidaan puhua niin fyysisen, psyykkisen, sosiaalisen ja taloudellisenkin ulottuvuuden kannalta.

Näkymättömyys

Vammaiskysymyksiin liittyvä näkymättömyys tarkoittaa, että vammaiset erityistarpeineen jätetään huomiotta, kun yhteiskuntaa suunnitellaan. Vammaisuuden erityislaatuisuus ja vaatimukset erilaisissa ympäristöissä, esimerkiksi rakennetussa ympäristössä tai viestimissä unohdetaan. Toimintarajoitteet ja erilainen ruumiillisuus syrjäytetään hienovaraisesti. esimerkiksi rakennetussa ympäristössä ja sen suunnittelussa rakennettu ympäristö voi olla suunniteltu käveleville mutta ei pyörätuolin käyttäjille.

Patologisointi

Patologisointi tarkoittaa sairaana näkemistä. Vammaa ajatellaan monesti sairautena. Yhteiskunnassa on perinteisesti ja pääasiallisesti nähty vamma yksilön patologisena ruumiin ominaisuutena. Tätä ilmentää esimerkiksi vakiintunut tapa puhua vammaisista potilaina ja vastakohtana terveille, jolloin "vammainen" ja "sairas" tulevat määrittelyiksi toistensa synonyymeiksi. Vammainen ja sairas ihminen eivät kuitenkaan tarkoita samaa asiaa

Stigmatisointi

Tällä tarkoitetaan vammautuneen ihmisen leimaamista yksipuolisesti vammaansa. Vammainen erotellaan "normaalista" maailmasta. Tämä lähestymistapa unohtaa sen, että vammainen on ensisijaisesti tavallinen ihminen. Jos vamma määrittää koko ihmistä eikä ihmisen muille ominaisuuksille anneta tilaa, on kyse yksilön palauttamista hänen vammaansa: ihminen katoaa vamman tieltä.

Terveysnormi

Yhteiskunnassamme perinteisenä normaaliuden standardina on terve ruumis, joka toimii enemmistönormina. Normaalius ja terveys ovat kulttuurissamme asetettu yhteiskunnallisen hyväksyttävyyden ennakkoehdoiksi.

Toimintarajoite

Toimintarajoite tai -vaje viittaa vaurion aiheuttamiin rajoituksiin yksilön toiminnan tasolla. Toimintakyky voi rajoittua fyysisen, älyllisen tai aistivamman kuten psyykkisen sairaudenkin vuoksi. Vaurio, toimintarajoite, haitta ja sairaus ovat läheisiä käsitteitä vammalle ja vammaisuudelle. Toimintavajavuus, sairaus tai vaurio voi olla pysyvä tai ohimenevä.

Vamma

Käytännöllisen määritelmän mukaan vammaisella henkilöllä tarkoitetaan henkilöä, jolla vamman tai sairauden johdosta on erityisiä pitkäaikaisia tai pysyviä vaikeuksia suoriutua tavanomaisista elämäntoiminnoista (Vammaispalvelulaki 2 §). Sosiaalisen määritelmän mukaan vamma ei ole vain lääketieteellinen käsite, vaan liittyy yksilön ja hänen ympäristönsä väliseen suhteeseen.

Harjoituksia

HARJOITUS 4 A

Perehtykää tekstissä oleviin ohjeisiin Vammaisen työ- ja opiskelutoverina

Keskustelkaa

- Kuinka voisitte viedä tietoa ja osaamista näissä sisällöissä työ- tai opiskeluyhteisöönne?
- Onko ohjeissa joitain sellaisia asioita, joita et ole tullut aikaisemmin ajatelleeksi?

HARJOITUS 4 B

Estääkö pyörätuoli työpaikan saannin

Nykypäivän avarakatseisessa yhteiskunnassa on vielä yllättävän paljon asennevammaisia ihmisiä. Tämän olen saanut kokea liiankin usein. On ällistyttävää, kuinka sanan "pyörätuoli" mainitseminen työnantajalle työmarkkinoilla saa useiden ihmisten pasmat sekaisin. Sain selkäydinvaurion 1990 ja sen takia joudun käyttämään pyörätuolia. Selkäydinvaurio vei jalat alta mutta ei muuta toimintaa. Valmistuin tradenomiksi syksyllä 2001. Jo ennen valmistumistani etsin aktiivisesti koulutustani vastaavaa työtä. Aluksi mainitsin avoimesti työhakemuksessani pyörätuolin. Kaikki hakemukseni tulivat takaisin. Muutin strategiaa enkä enää maininnut pyörätuolia. Hämmästykseni sain muutamia haastattelupyynnöitä. Osa haastatteluista kariutui pois yksinkertaisesti sen takia, ettei pyörätuolilla liikkumiseen ollut edellytyksiä kyseisen työnantajan tiloissa. Muissa tapauksissa tieni nousi pystyyn siinä vaiheessa, kun tiedustelin pyörätuolilla pääsyä haastattelupaikkaan. Silloin työnantajan puolelta todettiin, että asiaa mietittäisiin uudestaan ja otettaisiin myöhemmin yhteyttä. Yhteydenottoja ei koskaan tullut.

Koin, etten selkäydinvaurioisena ja pyörätuolinkäyttäjänä ole kyllin edustava työmarkkinoille, joille tradenomin koulutuksella pyritään. Päätin vaihtaa alaa. Opiskelen nyt suunnitteluassistentiksi keskittyen LVI-tekniikkaan. Koulutukseen sisältyy kolmen kuukauden mittainen työharjoittelujakso. Työharjoittelupaikkaa hakiessani olen taas kerran törmännyt ihmisten asennevammaan. Harjoittelupaikkoja olisi, mutta pyörätuolin takia tie on taas noussut pystyyn. Ymmärrän kyllä sen, jos pyörätuolilla ei pääse liikkumaan työnantajan tiloissa, mutta sitä en ymmärrä, että pyörätuolilla liikkuva ihminen koetaan vastenmieliseksi ja sen takia evätään mahdollisuus osoittaa osaamistaan. Onko vammaisen ihminen imagorasite yritykselle? Luulisi, että asia on toisin päin. Ovatko ihmiset todella asennevammaisia vai pelkäävätkö he, että pyörätuolissa olo tarttuu?

Yhteiskunta kannustaa vammaisia opiskelemaan ja sitä kautta työllistymään. Mutta onko siinä mitään järkeä, koska vammaisella ei tunnu olevan mahdollisuuksia työmarkkinoilla ihmisten asenneongelmien takia? Mikä siis avuksi? Väitän, että suurin osa työkyntöisistä vammaisista on motivoituneempia kuin valtaosa markkinoilla olevista työntekijöistä. Koska työnsaanti on vammaiselle erittäin vaikeaa, niin luultavimmin hän sitoutuu yritykseen eikä ole siellä vain paremman toivossa.

Mika Väisänen, tradenomi, Järvenpää
Helsingin Sanomat 1.2.3003

Lukekaa Mika Väisänen yleisönosastokirjoitus "Estääkö pyörätuoli työpaikan saannin?" Jakaantukaa 3-5 osallistujan ryhmiin. Jokaiselle ryhmälle jaetaan nippu liimattavia muistilappuja. Keskustelkaa ryhmissä pyörätuolia käyttävää työnhakijaa työhönottajan kannalta.

- Keksikää erilaisia syitä, joiden takia pyörätuolinkäyttäjältä saatetaan evätä työpaikka tai pääsy edes työhaastatteluun. Kirjoittakaa jokaiselle lapulle yksi syy. Laput luetaan ääneen ja käydään kiinnittämässä taululle.
- Mitkä syistä ovat asenteellisia, ennakkoluuloihin perustuvia tai kohtuullisin järjestelyin muutettavia?
- Mitkä syyt ovat todellisia ja perusteltuja syitä? Ryhmitelkää laput uudelleen taululle ja tarkastelkaa lopputulosta.

HARJOITUS 4 C **Esteettömyys-käsite**

Mitä esteettömyyden käsite tarkoittaa eri vammaisryhmien kannalta, esimerkiksi näkövammaisen, kuulovammaisen tai liikuntarajoitteisen näkökulmasta?

HARJOITUS 4 D **Moniperustaisuus**

23-vuotias Harri on valmistunut ajoneuvoasentajaksi kuulovammaisten ammattikoulusta ja on työskennellyt jo muutaman vuoden autokorjaamolla. Hän on myös homo, mutta ei ole kertonut siitä työtovereilleen eikä opiskeluaikanaan kavereilleen. Hänen kohdallaan siis voidaan puhua syrjintäperusteiden kasaantumisesta.

- Miksi hän ei ole halunnut tehdä seksuaalisesta suuntautumisestaan julkista?
- Miksi hänen on vaikeampi tulla ulos kaapista kuin ei-vammaisen homon?
- Millaisiin ympäristön (todellisiin tai kuviteltuihin) odotuksiin hän yrittää vasta pysymällä kaapissa?

5. Etniset vähemmistöt

Tavoite

Tässä osiossa käsitellään etnisen alkuperän käsitettä, Suomessa asuvia vanhoja ja uusia etnisiä vähemmistöjä sekä etnisyyden tai uskonnon perusteella tapahtuvaa syrjintää.

Avainkäsitteet

Alkuperäiskansa, assimilaatiopolitiikka, etnisuus, integraatio, kiintiöpakolainen, kotoutuminen, ksenofobia, maahanmuuttaja, neorasismi, pakolainen, rasismi, segregaatio, siirtolainen, turvapaikanhakija, vastaanottokeskus.

- Romaniseurue on menossa viettämään ravintolailtaa. Ravintolan ovella vahtimestari kuitenkin estää romaniseurueen pääsyn sisälle selittämällä, että ravintolassa ei ole tilaa. Kuitenkin muut ravintolaan pyrkijät pääsevät sisään ongelmitta.
- Turkulainen kaupunginvaltuutettu julkaisi puolueensa, Kansallisen rintaman Internet-sivuilla pilapiirroksen ja islamilaisia vastustaneen kirjoituksen, jossa hän nimitteli islaminuskoisia kurkunleikkaajiksi, ja sanoi heidän olevan lähes poikkeuksetta osapuolina kansallisissa ja kansainvälisissä selkkauksissa sekä alistavan ihmisiä väkivallalla. Valtuutettu tuomittiin käräjäoikeudessa kiihotuksesta kansanryhmää vastaan.
- Somalialainen nainen hakee vakinaista sairaanhoitajan virkaa. Hän on valmistunut sairaanhoitajaksi Suomessa ja hänellä on erinomaiset todistukset ja työkokemusta erilaisissa sairaanhoidon tehtävissä. Tehtävään valitaan kuitenkin suomalainen, jolla on huonommat todistukset ja vähemmän kokemusta sairaanhoitotyöstä.

Etnisyys osana identiteettiä

Jokainen meistä kuuluu johonkin etniseen ryhmään. Se tarkoittaa sitä, että meillä on esi-isämme ja -äitimme, etninen taustamme sekä historiamme. Olemme saamelaisia, romaneja, suomalaisia, ranskalaisia tai somalialaisia. Olemme osa etnistä ryhmää perimältämme, sosiaalisilta suhteiltamme, tavoiltamme ja kulttuuriltamme. Etnisyys on oleellinen osa identiteettiämme, tunnistimmepa sitä tai emme.

Arkisessa kielenkäytössä etnisuus on alkanut kuitenkin tarkoittaa yhä useammin etniseltä alkuperältään muita kuin valtaväestöön kuuluvia ihmisiä tai ryhmiä. Meillä on etnofestivaaleja, etnoruokaa ja etnomusiikkia, ja kaikella tällä tarkoitamme asioita, jotka tulevat kotimaisen kulttuuripiirin ulkopuolelta. Ruotsalaiset lihapullat tai suomalainen karjalanpaisti ovat oikeastaan myös etnoruokia, sillä ne ovat olleet ominaisia suomalaisille ja ruotsalaisille. Arkipäivän kielenkäytössä olemme kuitenkin antaneet etnisyydelle ulkopuolistavan tai etäännyttävän merkityksen: etnisiä ovat kulttuurien ja ryhmien edustajat, jotka kuuluvat vähemmistöihin.

Tässä yhteydessä puhumme uusista ja vanhoista etnisistä vähemmistöistä. Kansallisiksi tai "vanhoiksi" etnisiksi vähemmistöiksi Suomessa tunnistetaan esimerkiksi romanit, saamelaiset ja tataarit. Sen sijaan juutalaisia pidetään uskonnollisena ja suomenruotsalaisia lähinnä kielellisenä vähemmistönä. Vietnamilaiset, somalialaiset ja muut maahanmuuttajaryhmät puolestaan mielletään "uusiksi" etnisiksi vähemmistöiksi.

Romanit

Suomessa romaneja arvioidaan olevan runsaat 10 000. Lisäksi Suomen romaneja asuu Ruotsissa noin 3000. Suomen romanit ovat Suomen kansalaisia, jotka ovat osallistuneet suomalaisen yhteiskunnan puolustamiseen ja rakentamiseen. Kun suomalaisessa yhteiskuntapolitiikassa alettiin 1970-luvulla ottaa kantaa syrjintään, säädettiin myös ensimmäinen syrjinnän kieltävä laki. Vasta tuolloin assimiloiva politiikka, jonka pyrki sulauttamaan niin romanit kuin saamelaisetkin, alkoi muuttua. Vähemmistöryhmien taloudellista, sivistyksellistä ja sosiaalista asemaa alettiin parantaa erityistoimilla. 1980-luvulla alettiin tukea romanikulttuurin ja -kielen opetusta.

Romanien taloudellinen ja sosiaalinen asema on valtaväestöön nähden keskimäärin heikompi yhä nykyään, vaikka tilanne onkin viime vuosikymmenien aikana parantunut. Toisen maailmansodan jälkeinen kaupungistuminen ja teollistuminen aiheuttivat sen, ettei romanien perinteisillä elinkeinoilla ollut enää käyttöä. Vanhat ammatit menettivät merkityksensä ja muutenkin vaikea työllisyystilanne ajoi suomalaisia, myös romaneja, siirtolaisiksi ulkomaille, erityisesti Ruotsiin. Koska romanien koulutus mm. kiertävän elämäntavan seurauksena oli jäänyt yleisesti pääväestöä heikommaksi, oli heidän kohdallaan riski syrjäytyä erityisen suuri. Myös syrjinnällä on merkitystä syrjäytymisprosessin yhtenä tekijänä.

Koululaitosta on kaikkialla käytetty vähemmistöjen sulauttamisen, assimilaatiopolitiikan välikappaleena. Samoin oli Suomessa. Tästä juontuu pitkälti romanien varauksellinen suhtautuminen koulutukseen. 1990-luvulta alkaen ovat asenteet kuitenkin alkaneet muuttua myönteisemmiksi koulutuksen suhteen. Tätä kehitystä on tukenut romanikielen ja -kulttuurin vahvistuminen. Koululaitosta ja muita yhteiskunnan instituutioita ei koeta enää samassa määrin uhkana omalle kulttuurille ja identiteetille.

Viime vuosina sekä romanivanhemmat että viranomaiset ovat eri tilaisuuksissa ilmaisseet huolestumistaan lasten koulunkäynnistä, sen keskeyttämisestä, erityisopetuksessa olevien romanilasten suhteellisesta osuudesta, opetuksen tukimuotojen riittävydestä ja oman kielen ja kulttuurin opetuksesta kouluissa. Huomiota on myös kiinnitetty kouluissa esiintyvään syrjintään ja sen vaikutuksiin sekä koulumenestykseen että koulunkäyntimotivaatioon. Keskustelua käydään myös opettajien valmiudesta kohdata romanikulttuuria ja toisaalta romanivanhempien valmiudesta tukea lastensa koulunkäyntiä.

Koska suomalaisessa yhteiskunnassa koulutus on koko sotien jälkeisen ajan ollut keskeisin sosiaalisen nousun väylä ja koulutuksen arvostus korostettua, on romaniväestön alhainen koulutustaso verrattuna valtaväestöön ollut yksi suurimmista syrjäytymisen ja huono-osaisuuden kasautumisen syistä. Huolimatta siitä, että Suomen romaniyhteisöt ovat järjestäytyneet ja yhteiskuntaan on luotu tasa-arvoelimiä sekä valtakunnalliselle että aluetasolle (ja joillakin paikkakunnilla myös paikallistasolle), eivät yhdenvertaisten mahdollisuuksien ja syrjimättömyyden periaatteet ole käytännössä toteutuneet keskeisillä elämänalueilla. Syrjinnän kohtaaminen on jokapäiväistä arkea romaneille ja syrjintätapauksia on jouduttu käsittelemään yleisissä oikeusistuimissa. Kuitenkin tosiasia on, että vain pieni osa työ- ja elinkeinoelämässä esiintyvistä syrjintätapauksista viedään lopulta tuomioistuinten käsiteltäväksi.

Suomen ihmisoikeuspolitiikan yhtenä painopisteenä on romaniväestön tasa-arvoisen aseman kehittymisen tukeminen ja seuraaminen. Koska romaniasiain neuvottelukunnalla on Suomessa virallinen asema, sillä on mahdollisuus vaikuttaa

ihmisoikeuspolitiikkaa koskeviin suomalaisiin kannanottoihin. Lääninhallitusten yhteydessä toimivat alueelliset neuvottelukunnat, jotka perustuvat asetukseen, kuten valtakunnallinenkin neuvottelukunta. Joillekin paikkakunnille on perustettu myös epävirallisia tai kunnanvaltuustojen asettamia paikallisia neuvottelukuntia ja yhteistyöryhmiä.

Yleisesti ottaen romanien asema on parantunut viime vuosikymmeninä viranomaisten ja romanien yhteisten ponnistusten ansiosta. Romanien näkyvyyttä ja heidän mielipiteittensä kuulumista on lisännyt heidän oman järjestötoimintansa kehittyminen.

Suomen romanien historiaa pähkinänkuoressa:

- 1500-luvulla romanit saapuivat Suomeen Ruotsin ja Baltian kautta. Tuolloin Suomi kuului vielä Ruotsin kuningaskuntaan. Hallitusvalta suhtautui romaneihin kielteisesti. Heiltä kiellettiin kaikki kirkolliset toimitukset ja mm. sairaanhoito.
- 1637 voimaantullut hirttolaki antoi luvan romanien tappamiseen Ruotsi-Suomessa.
- 1660 Suomen kenraalikuvernööri Pietari Brahe antoi käskyn asettaa romanit sodan autoittamalle alueelle, Pielisjärven seudulle, lähelle Venäjän rajaa.
- 1812 romanit alettiin juridisesti samaistaa irtolaisiin. Kiinniotettuja miehiä säilytettiin Viaporissa ja naisia Turun kehruhuoneissa. Lapset saivat seurata äitejään työlaitoksiin.
- 1917 itsenäistymisen myötä kaikki kansanryhmät - siis myös romanit - saivat Suomen kansalaisuuden. Yleinen mielipide pyrki sulauttamaan romanit pääväestöön.
- 1956 alkaen alkoi toimia Mustalaisasioiden neuvottelukunta.
- 1975 - 1981 romanien asumistasoa kohotettiin erityisasuntolainalla, jonka avulla sekä kunnat että yksityiset romanit saivat valtion tukemaa lainaa.
- 1989 Valtioneuvoston päätös romanasian neuvottelukunnasta annettiin. Romanasian neuvottelukunta on romanien ja viranomaisten yhteistyö- ja asiantuntijaelin, ja se toimii sosiaali- ja terveysministeriön alaisuudessa. Neuvottelukunnan tehtävänä on kehittää romanien elinolosuhteita kaikilla sektoreilla, poistaa syrjintää ja edistää yhdenvertaisuutta, vahvistaa vähemmistöjen oikeussuojaa sekä toimia romanikielen ja -kulttuurin turvaamiseksi.
- 2003 Alueellisten romanasian neuvottelukuntien asemaa lääninhallituksissa vahvistettiin

Saamelaiset, Pohjolan alkuperäiskansa

Saamelaiset (saameksi "sápmelaš") ovat Euroopassa alkuperäiskansaa kuten Grönlannin inuitit eli eskimot. Saamelaisia on yli 75 000 henkeä. Heillä on oma historia, kieli, kulttuuri, elinkeinot, elämäntapa ja identiteetti. Saamelaisten asuttama alue (saameksi "Sápmi") ulottuu Keski-Norjasta ja -Ruotsista Suomen pohjoisosan yli Kuolan niemimaalle.

Saamelaisista asuu Nojassa yli 40 000, Ruotsissa 15 000 – 20 000, Suomessa alle 8 000 ja Venäjällä 2 000 henkeä. Suomen saamelaisista alle 4 000 asuu saamelaisten kotiseutualueella, johon kuuluvat Enontekiön, Inarin ja Utsjoen kunnat sekä Sodankylän kunnan pohjoisosa. Alue on 35 000 km² suuruinen. Siihen sisältyy kolttasaamelaisia varten erityinen kolttala-alue. Saamelaiset muodostavat nykyään kolmasosan kotiseutualueensa koko väestöstä. Utsjoella he ovat enemmistönä.

Saamen kielet ovat suomen kielen sukukieliä. Suomessa on käytössä kolme saamen kieltä. Noin kolmasosa saamelaisista puhuu äidinkielenään saamea. Pohjoissaamen kieltä käyttää yli kaksi kolmannesta ja inarin- sekä koltansaamea kumpaakin noin 15 % saamenkielisistä saamelaisista. Suuri osa saamelaisista on kirjoitustaidottomia äidinkiellellään, jota on opetettu kouluissa vasta 1980-luvulta lähtien. Saamenkielisessä ja saamen kielellä annettavassa opetuksessa on peruskoulussa ja lukiossa Utsjoelta Helsinkiin alle 500 oppilasta. Norjan, Ruotsin ja Suomen yhteiset saamenkieliset tv-uutiset lähetetään arkipäivisin vuoden 2002 alusta lukien.

Saamelaisten historia on Suomessa ja pohjoismaissa esitetty yleensä erilaisena kuin saamelaisten menneisyys edellyttää: pääväestön asemaa on korostettu ja saamelaisten asemaa väheksytty. Saamelaisten historian perustaksi on kuitenkin tiedossa riittävästi arkeologista, biologista ja kielitieteellistä tietoa sekä asiakirjoja, perinnettä ja kirjallisuutta.

Saamelaisten kulttuuri perustuu omaan alueeseen ja sen luonnon tuoton monipuoliseen ja kestäväan käyttöön kansan perustarpeiden tyydyttämiseksi. Saamelaisen luonnonkäytön edellytyksenä on ollut luonnon ja eläinten käyttäytymisen vuosituhantinen tunteminen ja valta päättää luonnon käytöstä. Poronhoito, kalastus ja metsästys sekä luonnonvaraisten tuotteiden keräily ja käsityöt ovat saamelaisten perinteisiä elinkeinoja.

Niitä harjoitetaan edelleenkin yhdistelmäelinkeinona toisinaan myös pienimuotoisen maatalouden ohella. Poronhoidolla on saamelaisille suurin kulttuurinen ja taloudellinen merkitys. Perinteisten käsitöiden valmistus (saameksi "duodji") ja matkailu tuovat monelle lisäansiota ja joillekin pääasiallisen toimeentulon. Saamelaisille ja saamelaiskulttuurille työllisyys kotiseudullaan on tärkeä asia, koska se säilyttää saamelaisasutusta.

Ihminen, luonto, tapahtumat, uskomukset ja opetukset ovat keskeisesti esillä saamelaisen yhteiskunnan joiku-lauluissa, saduissa ja kertomuksissa kaukaa menneisyydestä nykyisyyteen. Perinteinen kuvataide on läheistä sukua kalliopiirrosten muinaiskuville. Saamelaisten ornamenttiikassa, vaatetuksessa sekä käsitöissä yhtyy viikinkiajan skandinaavien ja itäisten kansanryhmien perinteitä ja muinaisuskoa erityiseksi saamelaiseksi perinteeksi. Saamelaisten säilyttämä kulttuuriperintö tuo nykyiseen saamelaiseen kirjallisuuteen, käsitöihin, kuvataiteeseen, musiikkiin ja teatteriin omaperäisen leimansa.

Norjalaisen sananlaskun mukaan lappalaiset ovat sukulaisiakin keskenään aina kahdeksanteentoista sukupolveen asti. Saamelaisia on perinteisesti yhdistänyt toisiinsa mm. suku, kieli, uskonto, asuminen ja elinkeinot. Viime vuosikymmeninä saamelaisten yhteistyö on ulottunut koko valtioon ja yli valtakunnanrajojen. Saamelaisen kansallispuku liittää hänet tiettyyn alueeseen. Saamelaisten yhteisenä kansallislauluna on Isak Saban vuonna 1906 kirjoittama "Saamen suvun laulu", joka päättyy sanoihin "Saamenmaa saamelaisille". Vuodesta 1986 lähtien saamelaisilla on ollut myös yhteinen lippu.

Suomen perustuslaki (vuodelta 2000) tunnustaa saamelaiset maan ainoaksi alkuperäiskansaksi, jolla on oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan. Saamen kielen asemasta viranomaisissa on säädettävä lailla. Vuoden 2004 alusta tuli voimaan uusi saamen kielilaki samanaikaisesti kansalliskieliä koskevan kielilain kanssa. Saamelaisten kulttuuriin kuuluu perustuslain mukaan myös heidän perinteinen maankäyttönsä perinteisten elinkeinojensa kuten poronhoidon, kalastuksen ja metsästyksen harjoittamiseksi. Lisäksi saamelaisilla on perustuslain turvaama itsehallinto omaa kieltään ja kulttuuriaan koskevissa asioissa saamelaisten kotiseutualueella. Itsehallintoa toteuttaa Saamelaiskäräjät.

Saamelaiskäräjät, jonka 21 jäsentä saamelaiset valitsevat keskuudestaan joka neljäs vuosi toimeenpantavilla vaaleilla, valittiin viimeksi 2003. Saamelaiskäräjät jatkaa vuonna 1973 asetetun saamelaisvaltuuskunnan työtä. Saamelaiskäräjät edustaa saamelaisia kansallisissa ja kansainvälisissä yhteyksissä ja hoitaa tehtävinään saamelaisten kieltä, kulttuuria ja heidän asemaansa alkuperäiskansana koskevat asiat. Saamelaisilla ei ole vielä omaa kansanedustajaa, mutta vuodesta 2000 oma edustaja evankelis-luterilaisen kirkon ylimmässä elimessä kirkolliskokoukseen. Saamelaiset osallistuvat alkuperäiskansana myös Pohjoismaiden neuvoston, arktisten alueiden valtioiden ja YK:n ihmisoikeuskomitean työhön.

Omistusoikeus "valtionmaahan" saamelaisten kotiseutualueella on ratkaisematta valtion ja saamelaisten välillä. Muiden kansalaisryhmiemme kohdalla vastaavat oikeudet on ratkaistu lailla. Oikeuskanslerinvirasto esittikin 1998 oikeusministeriölle saamelaisten maanomistuskysymyksen selvittämistä. Saamelaisten maa- ja elinkeinokysymysten ratkaisemiseksi valtion komiteat ovat vuosina 1952, 1973, 1990 ja 2001 tehneet lakiehdotuksia, joita hallitus ei ole vienyt eduskunnan käsiteltäväksi.

Oikeusministeriön vuonna 2001 teettämän oikeudellisen arvion mukaan saamelaisilla perheillä tai lapinkyllillä oli vielä 1700-luvulla valtion viranomaisten tunnustama omistusoikeus tiettyihin alueisiin, joita he käyttivät porolaitumina, kalavesinä ja metsästysmaina. Saamelaisten maanomistusoikeutta ei ole nimenomaan lakkautettu, mutta oikeutta ei ole otettu huomioon maanjaoissa. Saamelaisten elinkeino-oikeuksien ja maanomistusoikeuden ratkaisujen viivästyessä huomattava osa alueen muuta väestöä on nykyisin kilpailemassa näistä oikeuksista saamelaisten kanssa.

Saamelaisten aseman virstanpylväitä pähkinänkuoressa:

- 1973 asetus saamelaisvaltuuskunnasta
- 1992 saamenkieli sai virallisen aseman Suomessa
- 1994 mahdollisuus kirjoittaa saamen kielen koe ylioppilaskirjoituksissa
- 1995 saamelaisten asema alkuperäiskansana perustuslakiin
- 1995 Suomen hallitusmuotoon saamelaisten perusoikeuksia koskeva säännös kolttalaki, jossa säädettiin kolttien omasta hallinnosta koltta-alueella
- 1996 saamelaisten itsehallinto perustuslakiin ja laki saamelaiskäräjistä
- 1999 saamelaisalueen kunnat saivat täysimääräisen valtionavun järjestämäänsä saamen kielen ja saamenkieliseen opetukseen
- 2000 saamelaisten maallikkoedustaja kirkolliskokoukseen
- 2002 valtion määräraha saamenkielisten sosiaali- ja terveyspalvelujen tuottamiseen
- 2004 saamen kielilaki voimaan kansalliskieliä koskevan kielilain kanssa

Maahanmuuttajat Suomessa

1990-luvun aikana Suomessa asuvien maahanmuuttajien määrä moninkertaistui. Suomessa asui lokakuussa 2003 vakinaisesti yli 100 000 ulkomaan kansalaista, jotka edustavat 160 eri kansallisuutta ja noin 2 % väestöstä. Suomeen muuttamisen syyt on virallisesti jaoteltu seuraaviin: paluumuutto, humanitaariset syyt (pakolaisuus), perhesiteet, työ tai opiskelu. Vaikka ulkomaalaisten määrä Suomessa on noussutkin nopeasti, heidän osuutensa on edelleen Euroopan pienimpiä. Suomessa vakinaisesti asuvat suurimmat ulkomaalaisryhmät ovat olleet venäläisiä, virolaisia, ruotsalaisia, somalialaisia ja irakilaisia.

Keväällä 2002 ilmestyneen syrjintää käsittelevän tutkimuksen mukaan (Jasinskaja-Lahti, Liebkind, Vesala: Rasismi ja syrjintä Suomessa) Suomessa esiintyy maahanmuuttajia kohtaan niin rassistista nimittelyä, uhkailua ja omaisuuden vahingoittamista kuin rassistisesti motivoitua pahoinpitelyäkin. Maahanmuuttajataustaiset henkilöt ovat kokeneet myös työhön, asumiseen ja vapaa-aikaan liittyvää syrjintää.

Viranomaisten tietoon syrjintätapauksista tulee vain pieni osa. Puolet tutkimukseen osallistuneista työtä hakeneista tai työssä olleista maahanmuuttajista oli kokenut ainakin kerran, ettei saanut työtä ulkomaalaistaustansa vuoksi. Noin kolmasosa työssä olleista ilmoitti puolestaan joskus kärsineensä kiusaamisesta ja loukkauksista työpaikallaan ulkomaalaistaustansa vuoksi. Melkein puolet (43 %) tutkituista maahanmuuttajista kertoi kokeneensa loukkauksia ja kiusaamista ulkomaalaistaustansa vuoksi kadulla ja liikennevälineissä ja 26 % oli kokenut vastaavaa naapureiden taholta. Kolmasosa tutkituista kertoi joutuneensa ainakin kerran viimeisen vuoden aikana rassistisen solvauksen, uhkauksen, omaisuus- tai muun rassistisen rikoksen uhriksi.

Vaikka rasismi esiintyisikin lähinnä nimittelynä ja kiusantekona, häirinnän muodot voivat muodostua yksilölle hyvin vahingollisiksi. Arjen syrjintäkokemukset ja tunne siitä, että ei ole toivottu, vahvistavat sopeutumisvaiheen stressiä ja ovat uhka hyvinvoinnille. Kielteiset kokemukset nakertavat itsetuntoa ja motivaatiota. Pidempään jatkuva stressi siis olennaisesti viivästyttää integraatiota tai voi johtaa haluun vetäytyä yhteiskunnasta.

Tilastokeskuksen tutkimuksen mukaan puolet somalialaisista ja joka neljäs venäläinen, virolainen ja vietnamilainen ovat kohdanneet syrjintää työpaikkaa hakiessaan. Maahanmuuttajien työttömyys oli vuonna 2002 keskimäärin hieman alle 30 %, mutta kansallisuuksittain vaihtelua oli paljon, esimerkiksi somalialaisten työttömyys oli 59 % ja marokkolaisten 51 %. Enemmistö työttömistä venäläisistä ja somalialaisista olisi ollut valmis ottamaan työtä vastaan huomattavasti suomalaista palkkatasoa alhaisemmalla palkkatasolla. Suurin osa heistä olisi ollut myös halukkaita ottamaan vastaan koulustaan vastaamatonta työtä.

Työhön päässeistä venäläisistä, virolaisista, somalialaisista ja vietnamilaisista valtaosa tekee kokoaikatyötä ja heillä on pysyvät työsuhteet. Heidän palkkatasonsa on kuitenkin huomattavasti alempi kuin syntyperäisillä suomalaisilla. Maahanmuuttajat työskentelevät huomattavan usein julkisella sektorilla, usein uusien maahanmuuttajien vastaanoton parissa. Puutteellista kielitaitoa pidetään useimmiten esteenä työllistymiselle. Kuitenkin osa maahanmuuttajista arvioi suomenkielen taitonsa hyväksi ja osa ilmoittaa selviävänsä hyvin useimmissa arkisissa tilanteissa suomen kielellä.

Maahanmuuttajat asuvat ahtaammin kuin suomalaiset, tosin tämä osaksi tämä johtuu suuremmasta perhekoosta. Suurin osa heistä oli kuitenkin tyytyväisiä asuntojen kokoon. Suurin osa muuttajista myös koki asuinalueensa turvallisena tai melko turvallisena, tosin somalialaisista 30 % koki turvattomuutta asuinalueellaan. (Lähde: Maahanmuuttajien elinolot. Venäläisten, virolaisten, somalialaisten ja vietnamilaisten elämää Suomessa 2002.)

Maahanmuuttajiin liittyvää politiikkaa

Ulkomaalaisvirasto käsittelee ja ratkaisee asioita, jotka koskevat yksittäisen henkilön oleskelu- ja työlupaa, turvapaikkaa, matkustusasiakirjaa (pakolaisen matkustusasiakirja ja muukalaispassi) ja maastapoistamista (käännytys ja karkotus). Myös Suomen kansalaisuuden saamista, säilyttämistä ja menettämistä

koskevien hakemusten ja ilmoitusten valmistelu kuuluu ulkomaalaisvirastolle. Vuonna 2002 kansalaisuus myönnettiin 3,049 henkilölle.

Maahanmuuttajien integraation tukemisesta on säädetty laissa Maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta, joka tuli voimaan 1.5.1999. Lain mukaan kunnan tulee laatia kotouttamisohjelma yhteistyössä muiden tahojen kanssa. Ohjelma sisältää suunnitelman tavoitteista, toimenpiteistä, voimavaroista sekä yhteistyöstä maahanmuuttajien kotouttamiseksi.

Lain toimeenpanosta annettiin hallituksen selonteke vuonna 2002. Selonteon mukaan lainsäädäntö on ollut tarpeellinen, mutta toimintaa on tarpeen kehittää. Erityisesti eri tahojen yhteistyötä paikallistasolla tulisi lisätä, kehittää koulutusta ja edistää hyviä etnisiä suhteita. Lakia laajennettiin vuonna 2002. Siinä säädetään nyt myös etnisen syrjinnän ja rasismien ehkäisemisestä osana kotouttamispolitiikkaa. Kotouttamisohjelmista tulisi ilmetä mm. kunnan päävastuullinen taho etnisten suhteiden seurannassa sekä konkreettisia toimia seurannan toteuttamiseksi.

Suomessa on toteutettu myös etnisen syrjinnän ja rasismien vastaista toimintaohjelmaa *Kohti etnistä yhdenvertaisuutta ja monimuotoisuutta* vuodelta 2001 sekä Yhteisön syrjinnän vastaista toimintaohjelmaa. Yhdenvertaisuuslainsäädännöstä ja EU-direktiiveistä on lisää tietoa tämän koulutusmateriaalin Yhdenvertaisuuslakia käsittelevässä luvussa 7.

Uskonto tai vakaumus syrjinnän perusteena

Kulttuuri on myös usein vahvasti uskontoon sidottua, eikä uskontoa ja kulttuuriperinnettä ei aina ole helppoa erottaa toisistaan. Paikalliset tavat, henkilökohtaiset kokemukset, ympäristö, koulutus, sukupuoli ja perhetausta vaikuttavat uskonnolliseen ja vakaumukselliseen käyttäytymiseen.

Suomessa oli vuonna 2002 50 rekisteröityä, toimivaa uskonnollista yhdyskuntaa, joista esimerkiksi islamilaisia yhteisöjä oli 18. Ei-uskonnollinen tai valtauskontoa tunnustava henkilö ei aina ymmärrä (toiseen) uskontoon kuuluvan tarvetta ja oikeutta uskontonsa mukaisiin rituaaleihin tai sääntöihin. Tästä hyvänä esimerkkinä ovat erilaisten uskontokuntien hautaustavat. Kuollut on esimerkiksi muslimien tavan mukaan haudattava viivytyksettä. Muslimin haudan avaaminen on kielletty ja haudatun jäännösten siirtäminen voi tulla kyseeseen vain erityistapauksessa. Se, miten hautaus suoritetaan, on tarkoin säännelty islamissa. Nämä seikat ovat johtaneet siihen, että muslimien keskuudessa on vahvoja toiveita omista hautausmaista. Suomessa hautaamista säätelee ja rajoittaa hautaustoimilaki.

Esimerkkejä arkipäivässä tapahtuvasta syrjinnästä uskonnon perusteella löytyy. Uskontoon kohdistuvista viharikoksista puhutaan silloin, kun tarkoitetaan moskeijoihin, synagogiin tai muihin uskonnollisiin pyhäntöihin tai hautausmaihin kohdistuvia vahingontekoja. Syrjintää uskonnon perusteella esiintyy esimerkiksi niin, että käyttävän islaminuskoksen naisen on edelleen vaikea saada työpaikkaa palvelualoilta tai paikan saaminen edellyttää huivittomuutta työtehtävissä. Kouluissa ja päiväkodeissa saattaa joskus olla vaikeaa saada korvaavaa ateriaa uskonnon asettamien vaatimusten perusteella. Viime vuosina islaminuskosiin tai arabeilta näyttäviin maahanmuuttajiin on kohdistunut häirintää ja syyttelyä terrorismin kannattamisesta. Suullinen häirintä, uhkailusoitot ja kirjeet ovat olleet tyypillisiä ahdistelumuotoja.

Elokuussa 2003 voimaan tullut uusi uskonnonvapauslaki korvasi vuodelta 1922 peräisin olevan vanhan uskonnonvapauslain, jossa oli säädetty vapaudesta harjoittaa uskontoa. Uusi uskonnonvapauslaki on parantanut eri uskontojen ja maailmankatsomusten syrjimättömyyttä ja tasa-arvoista kohtelua.

Uuden lain vaikutus näkyy kouluissa niin, että esimerkiksi uskonnollisten vähemmistöjen ei enää tarvitse erikseen anoa vapautusta opetuksesta. Opetusta omassa uskonnossa annetaan, mikäli saadaan kootuksi vähintään kolmen oppilaan ryhmä. Jos tällaista ryhmää ei kunnan alueella muodostu, oppilas voi valita joko enemmistöopetuksen, elämäkatsomustiedon tai opiskella omassa uskonnollisessa yhdyskunnassaan. Myös koulujen järjestämiin juhliin liittyy ilmoitusvelvollisuus uskonnollisesta ohjelmasta, joka kuitenkin ei koske yksittäistä kouluperinteisiin kuuluvaa virttä (esim. Suvivirsi).

Eri uskontokuntien ja uskonnollisten yhteisöjen sisällä voi esiintyä myös paineita yhdenmukaisuuteen ja niiden ihmisten ja ryhmien eristämistä ja syrjintää, jotka eivät käyttäydy oletetulla tavalla.

Näkyvimmit vakaumukseen perustuvat tapaukset, joista Suomen osalta on kansainvälisesti raportoitu, liittyvät aseistakieltäytymiseen ja erityisesti totaalikieltäytyjiin. Se tarkoittaa kieltäytymistä kaikesta asevelvollisuusjärjestelmään sisältyvästä palvelusta, myös siviilipalvelusta. Vankeusrangaistus kieltäytymisestä on puolet jäljellä olevasta henkilökohtaisesta palvelusajasta. Siviilipalveluksesta kieltäytyvät totaalikieltäytyjät tuomitaan "siviilipalvelusrikoksesta", armeijasta kieltäytyvät taas "asevelvollisuudesta kieltäytymisestä". Tuomio määrätään aina ehdottomana eikä sen kesken ole mahdollista päästä ehdonlaiseen vapauteen muutoin kuin anomalla takaisin siviilipalvelukseen. Totaalikieltäytymisestä langetetusta tuomiosta ei tule merkintää rikosrekisteriin.

Avainkäsitteitä

Alkuperäiskansa

Kansainvälisen työjärjestön ILO:n yleissopimuksessa numero 169 määritellään alkuperäiskansoiksi kansat, joille on ominaista, että ne polveutuvat väestöstä, joka maan valloituksen tai asuttamisen tai nykyaikaisten valtionrajojen muodostumisen aikaan asui maassa, ja ovat säilyttäneet kokonaan tai osittain omat sosiaaliset, taloudelliset, kulttuuriset ja poliittiset instituutionsa ja laitoksensa.

Assimilaatiopolitiikka

Assimilaatio eli sulautuminen merkitsee politiikkana pyrkimystä saada vähemmistökulttuurin edustaja omaksumaan enemmistökulttuurin. Koulukasvatus johtaa assimilaatioon silloin, kun kulttuuriseen vähemmistöön kuuluvalla lapsella ei anneta mahdollisuutta säilyttää omaa kulttuuriaan tai äidinkieltään.

Etnisyys

Nykyään etnisyydessä korostetaan ryhmän jäsenten itsensä kokemaa, subjektiivista etnistä identiteettiä. Tänä päivänä etnisyys määritellään tavallisesti niin, että syntyperä, kieli, nimet, sukulaisuus, asuinalue, tapakulttuuri, taloudelliset siteet, uskonto ja taide toimivat etnisen identiteetin tunnusmerkkeinä. Kuitenkaan mikään niistä yksinään ei riitä etnisyyden ainoaksi kriteeriksi. Etnisyys-termin kantasana on kreikan ethnos, joka tarkoittaa sisäisesti enemmän tai vähemmän kiinteää, outoa ja vierasta joukkoa. Tieteelliseen kielenkäyttöön ethnos-sana ilmaantui 1800-luvun puolivälissä tarkoittamaan ihmisryhmää, esimerkiksi kansaa.

Integraatio

Integraatiolla tarkoitetaan sopeutumista, mutta ei sulautumista. Se tulee mahdolliseksi, kun vähemmistöryhmälle tai -lapselle annetaan mahdollisuus säilyttää oma kulttuurinsa ja oppia äidinkieltään. Tällöin pyritään sekä ylläpitämään omia kulttuuriperinteitä että luomaan yhteyksiä enemmistökulttuuriin. Integraation pyrkimyksenä on monikulttuurisuus. Integraatio sekoitetaan valitettavasti usein sulautumiseen, assimilaatioon. Todelliseen integraatioon sisältyy kuitenkin oman kulttuuriperinteen säilyttäminen samanaikaisen yhteiskuntaan sopeutumisen kanssa.

Kiintiöpakolainen

on henkilö, jonka Suomi on vastaanottanut vuosittaisen pakolaiskiintiön puitteissa (resettlement programme).

Kotoutuminen

Prosessi, jossa maahanmuuttajat osallistuvat yhteiskunnan taloudelliseen, poliittiseen ja sosiaaliseen elämään. Kotoutuminen edellyttää samanaikaista sopeutumista sekä vähemmistöltä että valtaväestöltä. Maahanmuuttajien kotoutumista koskeva laki on ollut voimassa vuodesta 1999 lähtien. Työttömänä työnhakijana oleva maahanmuuttaja on kolmen vuoden ajan maahantulostaan työvoimatoimiston kotouttamispalvelujen piirissä. Maahanmuuttajalle laaditaan kotouttamissuunnitelma, jonka tavoite on vahvistaa hänen kielitaitoaan, osaamistaan ja työelämävalmiuksiaan.

Ksenofobia

Ksenofobia tarkoittaa muukalaisvihamielisyyttä tai -pelkoa. Muukalaispelko on kielteistä, aste-eroiltaan vaihtelevaa ennakkoluuloa muualta tulevia tai muuta etnistä ryhmää edustavia ihmisiä kohtaan.

Maahanmuuttaja

Maahanmuuttaja on juridisesti henkilö, joka ei ole Suomen kansalainen. Maahanmuuttaja Suomessa on jonkin toisen maan kansalainen tai kansalaisuutta vailla oleva henkilö, jolta on muuttanut Suomeen asumaan.

Neorasismi (kulttuurirasismi)

Rasismien rinnalle on viime vuosina noussut neo- tai kulttuurirasismin käsite, joka rotujen sijaan puhuu kulttuurien erilaisuudesta ja kehittyneisyydestä. Neorasismien mukaan kulttuurit ovat niin erilaisia, etteivät ne voi elää rinnakkain. Näin ei ns. monikulttuurisuuskään voi koskaan toteutua.

Pakolainen

Pakolainen on henkilö, joka on kotimaansa ulkopuolella ja jolla on perusteltua aihetta pelätä joutuvansa kotimaassaan vainotuksi rodun, uskonnon, kansallisuuden, tiettyyn yhteiskunnalliseen ryhmään kuulumisen, tai poliittisen mielipiteen johdosta.

Rasismi

Rasismilla tarkoitetaan ideologiaa ja uskomuksia, joka jakaa ihmiset eri rotuihin. Jotkut rodut nähdään muita kehittyneempinä, ja se antaa niille oikeutuksen alistaa vähemmän kehittyneihin rotuihin kuuluvia yksilöitä ja ryhmiä. Ominaisuuksien uskotaan myös periytyvän sukupolvelta toiselle. Joskus rasistinen käyttäytyminen on räikeää ja rikollista, joskus hienovaraista ja vaikeasti havaittavaa. Rasistisen käyttäytymisen muodot vaihtelevat myös maasta toiseen.

Segregaatio

Segregaatio tarkoittaa eriytymistä, eriyttämistä tai eristämistä. Etnisiin vähemmistöihin liittyen se voi tarkoittaa enemmistön harjoittamaa eristämistä tai vähemmistön omaehtoista eristymistä.

Siirtolainen

Pysyvästi toiseen maahan asumaan ja työskentelemään muuttanut henkilö.

Turvapaikanhakija

on henkilö, joka pyytää suojaa ja oleskeluoikeutta vieraasta maasta. Turvapaikkahakemus on jätettävä maahan tullessa tai mahdollisimman pian maahan tulon jälkeen.

Vastaanottokeskus

Vastaanottokeskukset ovat majoituksen, perustoimeentulon ja -palvelut tarjoavia laitoksia, joissa asuminen on turvapaikanhakijalle maksutonta, mikäli hänellä ei ole tuloja tai omia varoja.

Harjoituksia

HARJOITUS 5 A

Keskustelutehtävä:

- Miten romanien historiallinen asema kulloinkin on heijastanut muita yhteiskunnassa tapahtuneita muutoksia ja trendejä?

HARJOITUS 5 B

Romani-identiteetti

Seuraavat lainaukset ovat Laura Huttusen ja Veijo Rantalan romanien identiteettiä käsittelevästä tutkimuksesta ja siihen liittyvistä romanien haastatteluista:

”Ei, ei minun mielestäni valkolaisilla ole samoja ominaisuuksia, koska se on veren perintöä, oikee mustalainen, se on lämmin ihminen ja kaikkea kaunista se rakastaa, ja elää siinä hengessä että minä olen mustalainen, mutta minä sopeudun kuitenkin tähän yhteiskuntaan, olemalla vain oma itseni. Mustalainen tuntee surun voimakkaammin, se tuntee ilon voimakkaammin ja ilmentää sen voimakkaammin, estoitta.”

”Vanhin tyttäreni on työelämässä, nyt hän on taas työtön, mutta hän on ollut töissä, mutta se ei tee hänestä valkolaista. Kun hän on töissä, hän pukeutuu siellä työasuun, mutta kun hän tulee kotiin, hän pukee normaalivaatteet ja hän on kotona mustalainen.”

”Mustalaisuus minulle merkitsee ennen kaikkea arvoja ja arvomaailmaa, joista tärkein on vanhempien kunnioittaminen. Usein romanitkin ymmärtävät tämän väärin, ei vanhempien kunnioittaminen ole mitään rituaaleja, vaan sen pitäisi näkyä arkielämässä. —Monesti pukeudutaan oikein vanhempien edessä, mutta kun siitä lähdetään pois niin voidaan

ajautua huumeisiin, vankilakierteeseen ja niin edelleen eikä ajatella, että vanhemmat kärsii kaikista eniten juuri tästä...”

”Mustalainen sulautuu liikaa valtaväestöön ja menettää mustalaisuuttaan. Se voi silti olla mustalainen ja tehdä tehtävänsä yhteiskunnassa, pyrkiä sinne yhteiskuntaan. Niin, antaisivat mahdollisuuden mustalaisille!—Että mustalaiset sais säilyttää sen oman identiteettinsä, ettei sen tarvi sulautua ihan valtaväestöön. Pärjätäkseen. Moni tekee sitä. Ja kasvattaa sitä varten lapsiaan siihen valkolaisuuteen.”

”Sen ymmärrän, että mustalaisten suomettuminen on ehkä sitä, että he käyvät nyt kouluja, mikä sinänsä on hyvä asia. Mutta se ei ole että he liikaa menevät, liian pitkälle valtaväestön ehdoilla—koulunkäynti on ehdoton, ja kunnioitan niitä ihmisiä jotka pystyvät koulunkäyntiin, koska se oli minun nuoruuteni haave se koulunkäynti.

”Yhteiskunnankin pitäis ymmärtää, ettei me mitään turisteja Suomessa olla. Me ollaan monta sataa vuotta oltu ja asuttu Suomessa, täällä synnytty ja täällä kasvettu. Kuinka moni meidän vanhoista ihmisistä menetti terveytensä, jopa henkensä siellä rintamalla. Tämän maan puolesta samalla viisiin sotimassa kuin nämä suomalaiset.”

Laura Huttunen, ”Enää ei käy se mustalaisten vanha elämä”: Mustalaisten etnisen identiteetin rakentuminen nyky-Suomessa. Teoksessa Me ja muut. Kulttuuri, identiteetti, toiseus. Toim. Marjo Kylmänen. Vastapaino 1994.

Keskustelkaa

- Miten lainauksissa näkyy romani-identiteetin rakentaminen?
- Miten romanit määrittelevät itse itseään?
- Miten lainauksissa määritellään romanien kulttuuria suhteessa valtaväestöön?
- Kuinka hyvin haastateltavien omat määritykset leikkaavat omia näkemyksiäsi?

HARJOITUS 5 C

Lasten ja nuorten näkemyksiä romaneista

”Vaikka en pidäkään romaneista, niin ovathan hekin ihmisiä, vain erilaisia kuin me. Ehkä suomalaiset eivät pidä mustalaisista, mutta ei se meistä rasisteja tee. Entä pitävätkö romanit meistä? Vastaus on valehtelematta varmasti, että he eivät pidä meistä erityisesti. Ovatko he silloin rasisteja? Vaikka he ovatkin vähemmistöä, niin me käymme rehellisesti työssä ja maksamme rehellisesti veroja ja pidämme yhteiskuntaamme pystyssä.”

”Meidän rapussa alapuolella asuu viisi romania. He ovat kivoja ihmisiä ja juttelevaisia, mutta joskus mekastavat, vaikka on heillä ystävälliset tavat. Tamara asuu mummons luona, ja Tamara saa välillä leikkiä meillä. Joskus mummo huutaa sen pois ja räyhää kamalasti. Heillä on maatila ja paljon hevosia. Naiset tekevät käsitöitä ja miehet myyvät hevosia, viinaa ja kelloja...Meidän perhe kyllä tykkää romani-ihmisistä. Romanit eivät tykkää olla vankilassa, sillä he eivät saa paljon ruokaa vankilassa. Niitten pitäisi olla enemmän kunnolla.”

”Romanien pilkkaaminen voi johtua siitä, että heitä ei lähetetä tarhoihin ja kerhoihin. Jos heidät lähetettäisiin tarhoihin ja kerhoihin, niin muut ihmiset oppisivat olemaan heidän kanssaan. Se olisi hyvä asia, koska pienenä oppii enemmän... En vastusta romaneja, mutta en tiedä, että kun romaneille hankitaan mekko, niin pitääkö siihen ottaa kasvuvaraa?”

Anne Luusalo, Marja Paukku ja Tarja Ruohonen, ”En oikein tunne romaneja...”. Julkaisussa Rytmejä ja rajankäyntiä. Kokemuksia monikulttuurisuuskasvatuksesta koulujen ja oppilaitosten arkipäivässä. Toim. Marita Muukkonen. Opetushallitus 1998.

- Miten lainauksissa näkyy suomalaisen valtaväestön identiteetti?
- Millaiseen vastakkaisasetteluun näkemykset perustuvat?

- Millaisen vastauksen koulussa oleva romanilapsi tai -nuori antaisi näihin suomalaislasten näkemyksiin.
- Miten romanilapsi tai -nuori määrittäisi suomalaista valtaväestöä?

HARJOITUS 5 D

Saamen suvun laulu

Kaukaa alla seitsentähden
Saamenmaa kuumottavi,
aava Turjan tunturisto,
järvi järven tuolla puolen,
valtahiset harjat, huiput,
kohoo kohti ilman kantta;
joet joikaa, korvet kaikaa,
niemet pystyt, rautarinnat,
työntyy tyrskymerta päin.

Saivat esi-isät ammoin
voiton väärintekijöistä.
Veljet, mekin torjukaamme
sitkeästi sortajamme!
Suku vankka Päivän poikain,
ei sua voita vainolainen,
kultakieltäs vain jos vaalit,
taattojen jos neuvot muistat:
Saamelaisten on Saamenmaa!
(Isak Sabda, 1906)

- Mitä saamelaisten kansallislaulusta nousee esiin? Kuinka kirjoitusajankohta heijastuu runossa?

HARJOITUS 5 E

Saamelaisuus ja Lapin turismi

Saamelaiset ovat matkailubisneksessä vain pienyrittäjinä ja alihankkijoina. "Meidän hallussa ei ole yhtään hotellia, eikä siis todellista rahavirtaa." Kuitenkin Lapin matkailu pelaa paljolti saamelaiskulttuurin varassa: poroja ja pororuokia, saamelaispukuja, kotarakennuksia, joikuja ja rummutusta... *Matkailuyrittäjä*
Timo Palonoja, Pirkka 3/2004

"Kaksi erilaista maailmanhahmotustapaa ja taloutta kohtaavat edelleen alueella, jossa luonnon selviytymistähti on hitaampi kuin eteläisemmässä Suomessa. "Kun sie kysyt mimmonen se paikka on mistä mie oon kotosin, niin se on paikka, jossa maa on hyvin kulunut, koska sitä käytetään liian rajusti koko ajan." Kun luontaistalous törmää markkinatalouteen, perinteisen saamelaisen luontaistalouden harjoittajat joutuvat yhä tiukemmille turvatakseen oman elinkeinonsa. [...] "On poliittisesti epäkorrektia sanoa, että mitä sitten vaikka hiljenisikin se Lappi? Se on niin herkkä se alue, ettei se kestä semmosta määrää ihmisiä jotka siellä tällä hetkellä assuu." Saamelaisesta näkökulmasta myös Lapin joet kärsivät nykyisellään liikakalastuksesta. " *Kolttasaamelainen Pauliina Feodoroff, Nettilehti Sysäys 2/2004*

Keskustelkaa

Yllä oleva lainaukset ovat kahdesta saamelaisen haastattelusta ja kahdesta eri näkökulmasta. Miten niiden perusteella Lapin turismi ja saamelaisuus suhtautuvat toisiinsa?

HARJOITUS 5 F

Saamen kielet

Tarkastele esimerkiksi nettilehti Sysäyksen (www.join.fi/seis) pohjoissaamenkielisiä artikkeleita.

- Millaisia ja mihin kieliryhmään kuuluvia ovat saamen kielet? Millaisia yhteneväisyyksiä suomen kielen kanssa löytyy?
- Ottakaa selvää: missä Suomen kunnissa saame on virallisena kielenä?

HARJOITUS 5 G

Maahanmuuttajien kokemuksia

”Vuonna 1994 mä muutin Tampereelle. Kun olin asunut puolitoista vuotta Tampereella, hain työpaikkaa. Mä halusin työllistämistyön. Sain osoitteen työpaikkaan, joka oli Tampereen kaupungin ravintola. Työvoimatoimiston johtaja oli soittanut sinne ja sopinut, että ne ottavat minut töihin. Mä kävin siellä työpaikan toimistossa, ja ne sanoi, että OK, me otetaan sut. – Tule viikon päästä, niin aloitat. Sitten ravintolan päällikkö heti soitti Tampereen ulkomaalaistoimiston päällikölle ja kysyi, tunnetko tuon Salebanin? Minä en ole koskaan ollut Tampereen ulkomaalaistoimiston asiakas, eivätkä he tienneet yhtään mitään minusta, huonoja tai hyviä asioita. Viikon kuluttua ravintolapäällikkö ei ollut paikalla, ja ne sanoivat ottaneensa jonkun toisen. Ne kertoivat soittaneensa ulkomaalaistoimistoon” Saleban

”Kun olin töissä, ei kukaan uskaltanut sanoa, että tee tätä ja tätä. Kun olin viimeksi töissä, meitä oli kaksi harjoittelijaa, mä ja opiskelukaverini. Kun he halusivat käskeä jotain, he kutsuivat sen toisen kaverin ja kysyivät, voisitteko tehdä tämän yhdessä. Kaveri kertoi samat asiat minulle suomen kielellä. Ihmettelin, mikseivät he puhu minulle. Kun mä kysyin kaverilta, hän sanoi, että he pelkää, koska he ei puhu englantia hyvin. Parin kuukauden kuluttua he alkoivat kyllä puhua minullekin, mutta eivät alussa.” Guled

”Olin niin innostunut työstäni sairaalassa, yritin aina olla yksi heistä. Aina minä leivoin jotain, osallistuin synttäreihin ja juhliin. Sitten oli osaston joulujuhla. Kaikki sijaisetkin oli kutsuttu. Minulta kysyttiin, voisinko tulla keskiviikkona iltavuoroon. Minä kysyin: - Miksi? – Koska meillä on joulujuhla. Me mennään pitämään joulujuhlaa, meillä on sauna ja kaikkea. Osastossa ei ole ketään, voitko tehdä iltavuoron. Yhtäkkiä minä sanoin: - En. Minä tulen aamuvuoroon, mieheni opiskelee, minun pitää olla lasten kanssa. Eivät he yhtään kysyneet, voisinko minä osallistua joulujuhlaan. Huomasin, että kaikki muut oli joulujuhlassa. Osaston ulkopuolelta pyydettiin sijaiset, kaikki muut oli siellä paitsi minä. Se vaikutti minuun, koska aina yritin olla niiden kanssa. Kun työ loppui, minulle ei annettu mitään kukkia. Itse vain hyvästelin kaikki.” Tahere

”Kolme vuotta olen käynyt yhdessä diskossa, Senssissä. Sama mies kysyy aina multa papereita. Yksi päivä mä kysyin siltä, miksi täällä ei ikinä tule neekerit tutuiksi. Se sanoi, että aivan varmasti ei tule ikinä. Se sanoi mulle suoraan, vaikka mä käyn siellä joka lauantai.” Yosu

Lähde: Minna Rätty ja Seija Saari. Nimeni ei ole pakolainen. 1997.

Arkipäivän rasismi ja syrjintä saattavat jäädä huomaamatta, sillä miellämme helposti rasismin vain mediakynnyksen ylittäneiksi uutisiksi. Arkipäivän rasismi, syrjintä ja välinpitämättömyys on kuitenkin opittava tunnistamaan.

Keskustelkaa

- Ovatko lukemasi tarinat tuttuja? Tunnistatko jotakin sellaista, mitä olet itse joskus kokenut tai nähnyt?
- Miettikää muita vastaavia pieneltä ja vähäiseltä vaikuttavia asioita, jotka kuitenkin ovat selkeästi syrjiviä ja jopa rasisisia.

- Aseta itsesi syrjintää kokeneen asemaan ja mieti, miten nämä kokemukset vaikuttaisivat sinuun? Miten reagoisit? Miten haluaisit, että ihmiset kohtelisivat sinua?
- Mistä johtuu, että vähäpätöisen tuntuinen syrjintä on usein hyväksyttyä ja siihen saatetaan suhtautua hyvin kevyesti? Kokeeko syrjinnän kohde sen myös pienenä ja vähäpätöisenä?

HARJOITUS 5 H

Näkemyksiä uskonnonopetuksesta

Alla on opettajien ja rehtoreiden näkemyksiä uskonnonopetuksesta koulussa (julkaistu: Helsingin Sanomat 22.9.2003).

”Kouluissa pitäisi kaikille opettaa elämänkatsomustiedon tyyppistä moraalifilosofiaa. Uskonnonopetuksen pitäisi olla kunkin kirkon ja perheen oma asia. Valinnanmahdollisuus ei pidä, kun koulujen rahat ovat tiukalla muutenkin.”

”On käsittämätöntä, että omantunnonsyistä voi olla osallistumatta koulun tilaisuuksiin, vaikka kuuluisi kirkkoon. Oppilaista löytyy varmasti yhä enemmän pakolaisia, jotka eivät jaksa tulla aamunavaukseen tai kirkkoon. Säänkyyn jäänti tai shoppailu saattaa olla houkuttelevampaa.”

”Hyvä, että uskonnosta tehtiin tavallinen oppiaine eli katsomuksellisuus jätettiin pois. Selvensi hieman tilannetta.”

”Uskonnonvapauslaki on muuten hyvä, mutta minusta on veromarkkojen väärinkäyttöä, jos kaikki pikkuporukat ryhtyvät vaatimaan muutamalle omaa opetusta. Joku tolkkua ylettömässä oikeuksien säätämisessäkin pitäisi olla.”

”Ketään ei ennen uutta uskonnonvapauslakiakaan pakotettu osallistumaan mihinkään. Myös ev.lut. – opetus on jo aikaa sitten menettänyt liian tunnustuksellisen luonteensa. Minusta uusi laki vain kirjasi tosiasiallisen käytännön.”

- Mitä eroja ja yhtäläisyyksiä huomaat eri haastateltavien näkemyksissä?
- Liittyvätkö ne ehkä johonkin suurempiin asennekokonaisuuksiin? Mihin?

6. Ikään perustuva syrjintä

Tavoite

Tässä osiossa tarkastelemme ikää syrjinnän perusteena sekä sen ilmenemismuotoja yhteiskunnan eri osa-alueilla, kuten työelämässä sekä terveys- ja sosiaalipalveluissa, sekä ikääntyviä maahanmuuttajia.

Avainkäsitteet

Ageismi, gerontologia, gerontofilia, gerontofobia, gerontofratratria, huoltosuhde, ikäsegregaatio, medikalisaatio, patologisointi, priorisointi.

- 77-vuotias, eläkkeellä oleva mies haluaisi pitkäaikaisen matkavakuutuksen lähtiessään lomailemaan etelään. Vakuutusyhtiö kieltäytyy myymästä vakuutusta iän perusteella.
- 54-vuotias sihteerinä toiminut nainen on joutunut yrityssaneerauksessa työttömäksi. Hän etsii töitä aktiivisesti ja soittelee työnantajille. Eräässä puhelussa lupaavasti alkanut keskustelu uudesta työpaikasta katkeaa, kun työnantaja kuulee naisen iästä.

Ikä: ongelma vai resurssi?

Ikääntyvien ja ikääntyneiden asema yhteiskunnasta toiseen on aina vaihdellut. On esimerkkejä kulttuureista ja yhteiskunnista, joissa vanhat ihmiset nauttivat suurta arvostusta ja valtaa. Tällaisesta vanhusten arvostuksesta ja kunnioituksesta käytetään gerontofilian käsitettä. Historia osoittaa myös päinvastaisia esimerkkejä siitä, miten ikääntyviä on kautta aikojen kohdeltu kaltoin ja laiminlyöty. Mikäli vanhuus on vieroksuttu ja kammoksuttu ilmiö, voidaan puhua gerontofobiasta.

Positiivisilla ja negatiivisilla ominaisuuksilla on taipumus kasautua. Muut hyvät ominaisuudet, kuten varallisuus tai asema johtavat arvostettuun vanhuuteen. Ja toisaalta, kuten syrjinnällä yleensä, myös ikään perustuvalla syrjinnällä on taipumus kumuloitua moniperustaisesti. Köyhyys, varattomuus, sairaus ja yksinäisyys ja lisäävät riskiä tulla syrjityksi myös ikään perustuen.

Ikäsyrjinnästä on puhuttu gerontologiassa 1960-luvulta asti, jolloin se nostettiin esiin rasismiin tai seksismiin rinnastettavana ilmiönä. Yhdysvaltalaisen gerontologin Robert Butlerin mukaan ikäsyrjinnässä voidaan erottaa 1. ennakkoluuloiset asenteet, 2. syrjivät käytännöt ja toimintamallit sekä 3. institutionaaliset käytännöt. Ikäsyrjivien asenteiden mukaan vanhat ihmiset ovat tarpeettomia, yhdentekeviä tai haitallisia, kuten viedessään resursseja toisilta.

Yleisimmin ikäsyrjinnästä puhuttaessa viitataan ikääntyneisiin ihmisiin kohdistuvaan syrjintään, kuten tässäkin osiossa pääosin tehdään. Huomionarvoista kuitenkin on, että ikäsyrjinnän voidaan ajatella koskevan kaikkia ikäluokkia. Tämän ajattelutavan mukaan ikäsyrjintää voi tapahtua myös nuoren iän perusteella, esimerkiksi työpaikkarekrytoinnissa.

Edistääkseen ikääntyneiden arvostusta ja asemaa YK on hyväksynyt 18 ikääntyneitä koskevaa periaatetta. Ne on ryhmitelty viiden käsitteen alle: riippumattomuus, osallistuminen, hoito, itsensä toteuttaminen ja ihmisarvo.

Periaatteet perustuvat ihmisoikeuksiin ja käsitykseen ihmisestä jatkuvasti kehittyvänä olentona.

Nykyisessä yhteiskunnassa ikäsyrjinnän muodot ovat ehkä kätkeytyviä ja epäsuorempia kuin aiemmin, mutta yhtä arveluttavia kuin aiemminkin. Ikäsyrjintä eli ageismi on usein juurtunut yhteiskunnan palveluihin, instituutioihin ja lainsäädäntöön. Ikään perustuvaa tyypittelyä, lokerointia ja ikänormeja voi olla kuitenkin usein vaikea huomata, koska nämä ovat niin yleisiä.

Vanhuus voidaan nähdä ensisijaisesti sosiaalisten ongelmien kautta. Tällä ajattelutavalla on ollut paljon erilaisia vaikutuksia 1900-luvun alusta lähtien. Ensiksikin sen perusteella rakennettiin ikäperusteinen vanhuspolitiikka, ikääntyneiden toimeentulo- ja eläkejärjestelmät sekä sosiaali- ja terveyspalveluja. Toisaalta vanhuuden näkeminen sosiaalisena ongelmana on myös johtanut näkemiseen, jonka mukaan vanhukset ovat avuton, julkisista palveluista riippuvainen väestöryhmä.

Vanhuuden näkemiseen sosiaalisena ongelmana liittyy läheisesti vanhuuden patologinen malli. Siinä korostuvat vanhusten sairaudet, toimintakyvyttömyys, huonot elinolosuhteet, yksinäisyys ja sosiaalinen eristyneisyys. Sitä lähellä on medikalisaatio, iän näkeminen yksipuolisesti lääketieteen näkökulmasta käsin. Tällaiset ajattelumallit vahvistavat helposti stereotyyppioita, kaavamaisia yleistyksiä, jonka perusteella syrjivät ilmiöt saavat lisää elintilaa. Terveystila ja toimintakyky eivät kuitenkaan ole suoraviivaisesti yhteydessä ikään. (Lähde: Pohjolainen, Pertti: Näkökulmia ikäsortoon.)

Keskustelua käydään ikääntyvän Suomen tulevaisuudesta ja hyvinvointipalveluiden säilyttämisen mahdollisuudesta. Väestön ikääntymisen aiheuttamasta epäedullisesta huoltosuhteesta, huoltorasitteesta puhutaan yleisesti. Tähän viitataan siinä, kun huoltosuhteen lasketaan viidentoista vuoden kuluttua olevan Suomessa epäedullisempi kuin missään muussa EU-maassa. Työikäisen aktiiviväestön määrä alkaa laskea Suomessa vuodesta 2010 lähtien, jolloin myös suuret sodanjälkeiset ikäluokat alkavat siirtyä eläkkeelle. Tällä hetkellä 15 - 64-vuotiaita on noin 3,4 miljoonaa, vuonna 2040 arviolta 3,0 miljoonaa. Ikääntyneen väestön kasvu on suurta: tällä hetkellä on noin 320 000 75-vuotiasta tai vanhempaa, vuonna 2040 heidän määräkseen on arvioitu 750 000. Ikäsyrjinnän muodot voivat olla uudenlaisia uudessa tilanteessa, ja niitä olisi myös kyettävä ennakoimaan.

Syrjimättömyyttä edistää, jos ongelmalähtöisyyden sijaan ikääntyvät ja ikääntyneet ihmiset voidaan nähdä resurssina. Ikäihmisten voimavaroja tulisi hyödyntää yhteiskunnassa nykyistä paremmin ja monipuolisemmin. Perinteisestä näkemyksestä, jonka mukaan ikääntynyt väestö on yhteiskunnassa huoltorasite ja verovaroin tuotettujen palvelujen kohde ja suurkuluttaja, voitaisiin tällöin luopua.

Maailman terveysjärjestö WHO korostaa, että aktiivinen ikääntyminen vaatii poikkisektoraalista, eri toimijatahojen välistä yhteistyötä. Sillä voidaan hälventää sukupolvien välistä vastakkainasettelua ja vähentää ikääntyvän väestön keskinäistä epätasa-arvoa. Virheellisiä myyttejä on korjattava, mm. siitä, että oppiminen tai tuottavuus ei ole iästä kiinni. Ikääntyvien taas tulisi pitää huolta siitä, etteivät he itse syrji nuorempia tai heikommassa asemassa olevia ikätovereitaan. Nuorilla on omat vahvuutensa. Eri ikäryhmien arvostaessa toisiaan ja toistensa ominaisuuksia voidaan puhua gerontofratriasta, jossa sukupolvien välinen solidaarisuus on vastavuoroista ja toimivaa. Syrjimättömyyden tavoitteena onkin kaikenikäisten yhteinen yhteiskunta.

Työelämän ikäsyrajintää

Suomalaisten ikääntyneiden eli yli 55-vuotiaiden työhönosallistumisaste on hyvin alhainen sekä miehillä että naisilla – vuonna 1999 se oli 20 % tuntumassa. Nyt työelämästä eläkkeelle siirrytään keskimäärin 59-vuotiaina. "Eläkehakuisuuden" on todettu liittyvän erityisesti osaamisen puutteisiin, työn rasittavuuteen, työn arvostuksen puutteeseen, työn jatkuvuuden epävarmuuteen jne. Siksi erityistä huomiota on kiinnitettävä ikääntyvien oppimismahdollisuuksien, jaksamisen sekä työiihtyvyyden parantamiseen työoloja, työjärjestelyjä ja työn organisointia kehittämällä.

Työelämän ikäsyrajintää esiintyy sekä suorana että epäsuorana. Ikäsyrajintää esiintyy usein piilosyrjinnän muodossa mm. työhönotossa, täydennyskoulutukseen pääsemisessä, uralla etenemisessä sekä arvostuksessa. Kansalliseen Ikäohjelmaan liittyvässä tutkimuksessa (Anne Kouvonen, 1999) selvitettiin korkeaan ikään liittyvien ikäsyrajintäkokemusten yleisyyttä ja luonnetta suomalaisessa työelämässä, ikääntyvien työttömien työnhakijoiden kokemia ikäsyrajintää työhaussa, työssä ja irtisanomisissa sekä pk-sektorin yritysten työnantajien näkemyksiä ikääntyvistä.

Työhönotossa koettua suoraa syrjintää olivat mm. työpaikkailmoitusten ikäraajat sekä työnantajien edustajien kielteiset kommentit puhelinkeskusteluissa ja työhaastatteluissa. Suoraa ikäsyrajintää oli koettu liittyen koulutus- ja ylenemismahdollisuuksiin, organisatorisiin uudistuksiin sekä muiden työntekijöiden asenteisiin. Merkittävimmäksi epäsuoran ikäsyrajinnän ilmenemismuodoksi nousi potentiaalisen työnantajan kanssa käytyjen puhelinkeskustelujen katkeaminen iän tullessa esille.

Suomessa nousujohteisen työuran huippu saavutetaan tutkimusten (mm. HRM Partners, HENRY ry, Svenska Handelshögskolan) mukaan reilun 47 vuoden iässä. Aiempiin tutkimuksiin verrattaessa uran huippu saavutetaan yhä vanhemmalla iällä. Yleisesti ikäsyrajinnän uskotaan kohdistuvan varsinkin naispuolisiin työnhakijoihin. Nuorten naisten kohdalla taas lasten hankkimisen pelätään muodostuvan yritykselle rasitteeksi. Vanhemmalla iällä jopa naispuolisen hakijan vanhempien hoitamistarve voi koitua esteeksi työn saamiselle.

Ikääntyvien työsyrajintä on siis perustunut stereotyyppisiin käsityksiin, asenteisiin ja ennakkoluuloihin, joiden mukaan ikääntyvät työntekijät ja varsinkaan ikääntyvät työnhakijat eivät olisi halukkaita tai kyvykkäitä oppimaan enää mitään uutta. Myös koulutusvaje on synnyttänyt ikäsyrajintää, sillä Suomessa ikäryhmien välinen koulutusero on EU-maiden jyrkin. Koska noin puolet 45-vuotiaista on käynyt vain kansakoulun, on vaikeaa tietää varmasti, johtuuko ikääntyvän työnhakijan syrjintä työmarkkinoilla pääosin iästä vai koulutuksen puutteesta.

Työelämän ikäsyrajintä pohjautuu usein virheellisiin tietoihin ja käsityksiin ikääntymisestä ja iän vaikutuksesta työpanokseen. Siksi oikean tiedon jakaminen ikääntymisestä sekä suurelle yleisölle, esimiehille että työyhteisöille on ikäsyrajinnän ehkäisyn perusta.

Ikääntyneet ja terveydenhuollon priorisoinnit

Toinen keskeinen alue, jolla ikäsyrjintää esiintyy on terveydenhuolto. Terveydenhuollon priorisointikeskusteluissa on pohdittu sitä, mikä merkitys iällä on, kun päätetään terveydenhuollon palveluista. Mm. amerikkalainen Daniel Callahan on esittänyt, että teknisesti vaativille lääketieteellisille toimenpiteille pitäisi asettaa ikäraja, ja että vanhusten tulisi itse ymmärtää luopua oikeudesta kalliisiin, teknisesti vaativiin hoitoihin. Tätä ehdotustaan hän ei perustele sillä, että arvioitu terveyshyöty olisi ikääntyneelle pieni, vaan sillä, että nuoremmilla on suurempi oikeus hoitoon. Tällaisessa ajatusmaailmassa ikääntyneillä ei ole samaa oikeutta elää kuin nuorilla eikä heillä näin ollen olisi myöskään samaa ihmisarvoa.

Suomen priorisointikeskustelussa on selkeästi otettu se kanta, että ikä sinänsä ei voi olla priorisointikriteeri; arvioitu terveyshyöty on sen sijaan katsottu päteväksi kriteeriksi ja se saattaa välillisesti vaikuttaa ikääntyneiden mahdollisuuksiin saada tiettyjä hoitoja.

Ikärajat, hoidossa tai työelämässä ovat ristiriidassa vanhenemisen diversiteetin kanssa. Ikääntyminen on yksilöllinen ilmiö, joka ei automaattisesti seuraa määriteltyä kronologista ikää tai ikärajoja. 65-vuotiaan suorituskyky voi olla 45-vuotiaan kykyä parempi. Epäedullinen huoltosuhde vaikuttaa hyvinvointivaltion palveluiden määrään ja laatuun. Terveyspalveluiden ohella myös muita vanhuksille kohdennettuja palveluja, kuten kodinhoitoapua on jo 1990-luvulla ja 2000-luvun alussa leikattu huomattavasti. (Lähde: Vårdens svåra val, Arvoista valintoihin)

Ikääntyneet maahanmuuttajat

55-vuotiaat ja vanhemmat edustavat huomattavaa määrää Eurooppaan saapuvista maahanmuuttajista. Ikääntyneet maahanmuuttajat kohtaavat samaa syrjintää esim. työmarkkinoilla kuin muutkin ikääntyneet. Lisäksi he ovat altistuneet syrjinnälle etnisen alkuperänsä vuoksi.

Valtaväestön ikäihmisille suunnatut palvelut eivät ilman erityisiä tukitoimia ole aina suoraan soveltuvia maahanmuuttaja-ikäihmisille. Monet heistä eivät myöskään tunne suomalaista palvelujärjestelmää ja tiedon puute muodostaa esteen avun hakemiselle. Koska kielitaito on usein heikko, kontaktit perheen ulkopuoliseen maailmaan järjestyvät aikuisten lasten tai lastenlasten avustuksella tai tulkin tulkkaamana. Ikääntyneet maahanmuuttajat saattavat olla täysin riippuvaisia muiden avusta palveluiden käyttäjinä ja heidän itsenäisyytensä ja täysivaltaisuutensa on hyvin rajallista.

Kuten valtaväestön vanhuksille, on myös maahanmuuttajavanhuksille yksinäisyyden kokeminen yksi keskeinen elämän laatua heikentävä tekijä. Vaikka ikääntyneellä maahanmuuttajalla olisi Suomessa laaja perhe- ja ystävöverkosto, siitä huolimatta monet kokevat olonsa yksinäiseksi ja kärsivät koti-ikävästä. Kotimaahan on jäänyt tärkeitä sukulaisia ja ystäviä ja ennen kaikkea tuttu kieli, jolla kommunikoida. Kotimaahan paluusta haaveillaan, mutta vain hyvin harva ikääntynyt maahanmuuttaja pystyy toteuttamaan haaveensa. Aikuiset lapset ovat kotiutuneet uuteen kotimaahansa, eivätkä enää halua tai voi palata. Yksinäisyydestä selviytyminen on vaikeinta niille ikääntyneille maahanmuuttajille, joilla ei ole Suomessa omaa perhettä.

Avainkäsitteitä

Ageismi

Ikäsyrjintä.

Gerontofilia

Gerontofilia on käsite, joka kuvaa positiivista asennoitumista vanhuuteen, vanhuuden ja vanhuksien arvostamista, kunnioittamista ja hyvää kohtelua.

Gerontofobia

Gerontofobia on ilmiö, joka kuvaa kielteisiä asenteita vanhuksia kohtaan. Ikääntyneitä kohdellaan kaltoin tai laiminlyödään iästä johtuen, vanhuus on vieroksuttua ja kammoksuttua.

Gerontofratria

Gerontofratriassa korostuu sukupolvien välinen yhteisyys. Siinä tunnustetaan yhtä lailla nuorten ja vanhojen oikeudet, ilman että ikäryhmien välillä vallitsee eriarvoisuutta.

Gerontologia

Gerontologia on ikääntymistä ja siihen liittyviä ilmiöitä tutkiva tieteenlaji.

Huoltosuhte

Työvoiman ulkopuolella olevan väestön summa jaettuna työllisten määrällä. Työvoiman ulkopuolisiin lukeutuu koko ei-työllinen väestö, eli työttömät, eläkeläiset, lapset ja omaa kotitaloutta hoitavat (esim. kotiäidit). Huoltosuhte kuvaa sitä osuutta väestöstä, jonka työlliset joutuvat elättämään. Huoltosuhteeseen vaikuttaa myös työttömyys: esimerkiksi pahimpana lamavuotena 1993 huoltosuhte oli 1,7 eli sataa työllistä kohti oli 170 ei-työllistä. Väestön ikääntyminen ja eläkeläisten määrän kasvu merkitsee huoltosuhteen pysymistä korkealla tasolla. Työllisyysasteen ohella huoltosuhte on keskeinen hyvinvoinnin mittari. Huoltosuhteesta käytetään myös nimitystä taloudellinen huoltosuhte tai huoltorasite.

Ikäsegregaatio

Erottelu ja eriyttäminen iän perusteella. Esimerkiksi asuminen, harrastusmahdollisuudet ja yhteiskunnalliset toiminnot voi olla eriytetty iän perusteella.

Medikalisaatio

Medikalisaatio tarkoittaa lääketieteellisten lähtökohtien korostumista ihmistä tarkasteltaessa. Vanhuskysymysten ohella esim. vammaiskysymyksiä voidaan medikalisoida.

Patologisointi

Patologisointi tarkoittaa sairaaksi määrittelyä. Ikääntymistä ajatellaan usein sairauksien näkökulmasta. Tämä on lähellä medikalisaatiota, lääketieteellistämistä. Sairauksien ja fyysisten ongelmien määrä lisääntyy ihmisen ikääntyessä, mutta iän diversiteetti tarkoittaa sitä, että sairauksien yhteys vanhenemiseen on varsin yksilöllistä. Toimintakykyisyys ja terveys ei ole iästä kiinni.

Priorisointi

Tärkeysjärjestykseen asettaminen. Ikääntyneitä priorisointi koskee erityisesti terveydenhuollon hoitopäätöksissä. Priorisointia tehdään yhteiskunnassa resurssien niuketessa. Mutta on pidettävä mielessä, että joskus priorisointipuheessa kysymys on myös poliittisista valinnoista.

Harjoituksia

HARJOITUS 6 A Väittämiä vanhuudesta

Seuraavassa on stereotyyppisiä väittämiä vanhuudesta, joihin voi törmätä asenteina.

- " Vanhuus on sairaalloinen tila."
- " Vanhuus on älyllisesti alentunut tila."
- " Vanhuus on seksitön tila."
- " Vanhuus on vailla vaikutusmahdollisuuksia oleva tila."
- " Vanhuus on tyyneyden tila."
- " Vanhuus on lähellä kuolemaa"

Keskustelkaa

- Ovatko väittämät tuttuja?
- Mikä saattaisi olla oletusten syntytausta ja historia?
- Millaisiin seurauksiin asenteet voivat johtaa, jos niiden mukaan yksisilmäisesti toimitaan yhteiskunnassa?
- Mitä muita vastaavia, vanhuutta kuvaavia asenteita olette kuulleet?
- Missä väittämässä ilmenee asenteiden "gerontofobinen" puoli, missä taas "gerontofilinen" puoli?

HARJOITUS 6 B Terveysthuollon priorisointi ja ikä

Oletetaan, että olet lääkäri, jonka täytyy tehdä päätös hoitojärjestyksestä. Sinulla on kolme potilasta, jotka kaikki tarvitsevat yhtä kiireellistä hoitoa. Kuitenkin käytössä olevat resurssit riittävät siihen, että vain yhtä potilasta kerrallaan voidaan hoitaa.

Potilaat ovat: 1. munuaissiirtoa odottava 7-vuotias poika
2. rintasyöpäleikkaukseen odottava 35-vuotias työssäkäyvä kahden pienen lapsen äiti
3. ohitusleikkaukseen odottava, eläkkeellä oleva 67-vuotias mies

- Missä järjestyksessä potilaat hoidetaan? Miksi, perustelkaa hoitojärjestys?
- Kuinka ikä vaikuttaa näkemyksiinne hoidon tärkeydestä ja kiireellisyydestä?

HARJOITUS 6 C Myönteinen ja kielteinen ikäsyrrjintä

Gerontologit ovat keskustelleet siitä, onko ikäsyrrjintä vain negatiivista vai pitäisikö puhua sekä negatiivisesta että positiivisesta diskriminaatiosta.

- Mitkä voisivat olla esimerkkejä positiivisen ikäsyrrjinnän tilanteista (vanhuuteen liittyvistä positiivisista stereotyyppioista, hoitohenkilökunnan holhoavasta tiedosta vanhuksen "parhaaksi")?

HARJOITUS 6D Maahanmuuttajavanhus Suomessa

Vuosia sitten Suomeen avioitunut Tatjana avusti pitkään Venäjällä asunutta äitiään taloudellisesti ja muutenkin. Muita sisaruksia ei ole. Iän myötä äidin kunto huonontui ja hän alkoi unohdella asioita. Äiti oleskeli Suomessa lyhyitä jaksoja turistiviisumin turvin, mutta joutui välillä palaamaan takaisin kotimaahan.

Tatjanan perhe ja työ estivät häntä matkustamasta äitinsä mukana Venäjälle, mutta hän sai lopulta perhesiteen perusteella äidilleen oleskeluluvan Suomeen. Vajaan vuoden Suomessa asumisen jälkeen äiti halvaantui ja joutui sairaalahoitoon. Muistikatkokset pahenivat myös eikä häntä enää voinut hoitaa kotona.

Keskustelkaa

- Millaisia seikkoja olisi huomioitava äidin hoidossa niin, että hänen yksilölliset tarpeensa tulisivat huomioiduksi?
- Miten suomen kieltä taitamaton kokee olonsa suomenkielisessä hoitoympäristössä?
- Miten hoitohenkilökunta suhtautuu venäjänkieliseen hoidettavaan, kun samanaikaisesti jonossa on useita suomalaisia ikäihmisiä?
- Miten tämän päivän vanhustyössä voidaan valmistautua kohtaamaan vieraista kulttuureista tulevien vanhusten tarpeita?

HARJOITUS 6E

Medikalisaatio

Tietyissä tilanteissa, esim. sairauksia käsiteltäessä medikalisaatio voi olla hyvinkin paikallaan. Lääketieteelliseen näkökulmaan voidaan myös kadottaa ongelmien inhimillisiä tai yhteiskunnallisia ulottuvuuksia, joihin tarvitaan muita kuin lääketieteellisiä ratkaisukeinoja.

Keskustelkaa

- Missä tilanteessa asioiden lääketieteellistäminen on yksipuolistamista? Yrittäkää löytää esimerkkejä.
- Mitkä eri vähemmistöt tai ihmisryhmät ovat kärsineet erityisesti lääketieteellistamisestä ja lääketieteellisistä määrittelyistä? (Näkökulma: esim. seksuaaliset vähemmistöt, vammaiset, ikääntyneet)
- Millaisiin ongelmiin medikalisointi voi johtaa?
- Millaisia ratkaisuyrityksiä tai vaihtoehtoja vahingolliselle lääketieteellistämisen voisi löytyä?

7. Yhdenvertaisuuslaki – työkalupakki syrjintää vastaan

Tavoite

Tutustumme tarkemmin helmikuussa 2004 voimaan tulleeseen yhdenvertaisuuslakiin, sen juridiseen taustaan kansallisessa ja kansainvälisessä oikeudessa sekä eri syrjintäperusteisiin.

Avainkäsitteet

hyvitys, häirintä, jaettu todistustaakka, ohje tai käsky syrjiä, syrjintälautakunta vastatoimien kieltä, vastatoimien kieltä, yhdenvertaisuuden edistämismääräys, yhdenvertaisuussuunnitelma

- Seksuaalivähemmistöön kuuluva 27-vuotias mies työskentelee matkailualalla myyntipalvelutehtävissä. Koska hän on tehnyt hyvää tulosta, hänelle luvataan ylennys esimiestehtäviin. Yrityksen pikkujouluissa hän kertoo työtovereilleen poikaystävästään. Pian tämän jälkeen hänen ylennyksensä perutaan. Nuori mies uskoo itse sanan kiertäneen yrityksessä ja luvattua ylennystä kaatuneen työnantajan ennakkoluuloihin.
- Vaikeassa leikkauksessa jaloistaan halvaantunut ja nykyään pyörätuolilla liikkuva 47-vuotias nainen on tehnyt pitkän työuran teknologiayrityksen henkilöstösihteerinä. Hän hakee uutta paikkaa, käy haastattelussa ja sijoittuu valinnassa kolmannelle sijalle. Hän jää ilman työpaikkaa, vaikka oli tehtävään koulutuksellisesti ja ammatillisesti todistettavasti pätevin.

Lain taustaa

Yhdenvertaisuuslain juuret ovat Suomen kansallisessa lainsäädännössä ja kansainvälisissä sopimuksissa. Suomen perustuslain mukaan ihmiset ovat samanarvoisia lain edessä. Ketään ei saa asettaa eri asemaan sukupuolen, iän, alkuperän, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, terveydentilan, vammaisuuden tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella, ellei tähän ole olemassa hyväksyttävää perustetta.

Syrjintä kielletään perustuslain ohella muun muassa työehtosopimuksissa, laissa miesten ja naisten välisestä tasa-arvosta sekä rikoslain mukaisesti. Suomi on sitoutunut myös useisiin kansainvälisiin ihmisoikeussopimuksiin. Näitä ovat muun muassa kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskeva yleissopimus, Euroopan ihmisoikeussopimus ja Euroopan sosiaalinen peruskirja. Lisäksi yhdenvertaisuuslailla toteutetaan Euroopan neuvoston Suomea velvoittavat direktiivit etniseen alkuperään perustuvasta syrjinnästä, ns. rasismidirektiivi sekä työsyryjinnästä, eli työsyryjintädirektiivi.

Yhdenvertaisuuslaki tiukentaa tasavertaisuutta edistävää lainsäädäntöä ja tarjoaa uusia mahdollisuuksia puuttua syrjintään. Vaikka olemme sitoutuneet moniin yhdenvertaisuutta edistäviin lakeihin ja sopimuksiin, silti syrjintää esiintyy päivittäin työssä tai vapaa-aikana.

Yhdenvertaisuuslaki tuli voimaan 1. päivä helmikuuta 2004. Yhdenvertaisuuslaissa kielletyt syrjintäperusteet ovat ikä, etninen tai kansallinen alkuperä, kansalaisuus, kieli, uskonto, vakaumus, mielipide, terveydentila, vammaisuus, sukupuolinen

suuntautuminen ja muu henkilöön liittyvä syy (esim. varallisuus, raskaus, perhesuhteet). Etninen alkuperä viittaa sekä maahanmuuttajiin että Suomen ns. vanhoihin etnisiin vähemmistöihin, joita ovat romanit, saamelaiset, tataarit, juutalaiset ja vanhan venäläisyhteisön edustajat. Laki koskee siis sekä syntyperäisiä suomalaisia että Suomeen myöhemmin muuttaneita, kaiken ikäisiä lapsia, naisia ja miehiä.

Laissa määritellään mikä on syrjivää käyttäytymistä ja milloin eriarvoiseen asemaan asettaminen on sallittua. Sen keskeisimmät uudistukset ovat viranomaisten velvollisuus laatia etnistä tasavertaisuutta edistävä yhdenvertaisuussuunnitelma, syrjintää kokeneen mahdollisuus saada hyvitystä, jaettu todistustaakka sekä syrjintälautakunnan perustaminen.

Mihin lakia sovelletaan?

Laissa kielletään välitön (suora) syrjintä ja välillinen (epäsuora) syrjintä, häirintä sekä ohje tai käsky syrjiä jotakuta. Kaikki eriarvoinen kohtelu ei ole syrjintää. Yhdenvertaisuuslain mukaan sallittua on sellaisten henkilöiden positiivinen erityiskohtelu, joiden katsotaan olevan vaikkapa alkuperänsä, ikänsä tai sosiaalisen asemansa vuoksi erityisen suojelun tarpeessa. Syrjintää ei ole myöskään se, kun toimitaan yhdenvertaisuussuunnitelman mukaan tai kun työtehtävä edellyttää tiettyjä ominaisuuksia ja taitoja. Esimerkiksi etnisen ravintolan tarjoilijalta voidaan edellyttää ravintolan luonteen mukaista taustaa.

Myöskin ikään perustuva erilainen kohtelu on sallittua silloin, kun se voidaan perustella työllisyyspoliittisella, työmarkkinapoliittisella tai ammatilliseen koulutukseen liittyvällä syyllä tai kun erilainen kohtelu johtuu sosiaaliturvajärjestelmien eläke- ja työkyvyttömyysetuuksien saamiseksi vahvistetuista ikärajoista. Esimerkiksi työvoimatoimistot voivat kohdistaa varoja nuorille nuorisotyöttömyyden karsimiseksi.

Yhdenvertaisuuslaissa puututaan erityisen tarkasti syrjintään, jonka perusteena on etninen alkuperä. Etnisen syrjinnän kieltö ulottuu laajemmalle kuin muihin perusteisiin pohjautuvan syrjinnän kieltö. Tiukempi syrjintäkieltö selittyy yhdenvertaisuuslain perustana olevien Euroopan neuvoston direktiivien sisällöllä. Laki kieltää syrjinnän sekä julkisessa että yksityisessä toiminnassa.

Yhdenvertaisuuslaissa kielletään syrjintä kaikilla laissa mainituilla syrjintäperusteilla silloin, kun kyse on:

1. Itsenäisen ammatin ja elinkeinon harjoittamisen edellytyksistä sekä elinkeinotoiminnan tukemisesta. Esimerkiksi päätökset yrittäjille myönnettävistä starttirahoista tai elinkeinoluovista eivät saa olla syrjiviä.

2. Työhönottoperusteista, työoloista ja -ehdoista sekä uralla etenemisestä. Työnantaja ei saa asettaa valittavalle työntekijälle sellaisia ammattitaito- tai koulutusvaatimuksia, jotka eivät ole tehtävän kannalta perusteltuja, vaan pikemminkin syrjiviä. Syrjintäkieltö koskee myös työsuhteen aikana tehtäviä päätöksiä työtehtävien jakamisesta ja uralla etenemisestä. Sen sijaan mm. kannustavien palkkausjärjestelmien käyttö on sallittua, jos palkkaus ei määräydy epätasa-arvoisin perustein. Työhönottopäätöstä tehdessään työnantaja ei saa asettaa hakijoita eri asemaan, ellei tähän ole selvää työhön liittyvää perustetta. Esimerkiksi kirkon työntekijältä voidaan edellyttää kirkon jäsenyyttä, eikä valinnassa ole tällöin lain mukaan kyse syrjinnästä.

3. Yleissivistävästä tai ammatillisesta koulutuksesta, mukaan lukien erikoistumiskoulutus ja uudelleen koulutus, sekä ammatillisen ohjauksen saamisesta. Esimerkiksi oppilasvalinta, opintosuoritusten arviointi sekä oppilaiden ja opiskelijoiden kurinpito ei saa olla syrjivää.

4. Jäsenyydestä ja toiminnasta työntekijä- tai työnantajajärjestössä tai muussa ammattijärjestössä.

Näiden lisäksi laissa kielletään henkilön asettaminen eri asemaan etnisen alkuperän perusteella silloin, kun kysymys on:

1. Sosiaali- ja terveystalvuuista. Kunta ei saa asettaa ihmisiä eri asemaan etnisen alkuperän perusteella esimerkiksi sosiaalityötä, lasten päivähoitoa, sairaanhoitoa ja työterveyshuoltoa järjestettäessä.

2. Sosiaaliturvaetuuksista tai muista sosiaalisin perustein myönnettävistä tuista, alennuksista ja etuuksista. Esimerkkejä sosiaaliturvaetuuksista ovat sairaus- ja työttömyyspäiväraha, työmarkkinatuki, asumistuki ja opintotuki.

3. Asevelvollisuuden, naisten vapaaehtoisen asepalvelun tai siviilipalvelun suorittamisesta. Suomen kansalaisuuden saaneet ovat asevelvollisuudessa samassa asemassa kuin syntyperäiset Suomen kansalaiset.

4. Tarjottaessa asumis- tai muita vastaavia palveluja. Syrjintäkielto koskee ammattimaisesti harjoitettavaa asuntojen vuokrausta, välitystä ja myyntiä, mutta ei yksityisten välistä asuntojen myyntiä ja vuokrausta. Palvelulla tarkoitetaan mm. toiselle suoritettavaa asennusta, korjausta, säilytystä, kuljetusta, koulutusta ja neuvontaa. Esimerkiksi rahoitusalan palvelujen, kuten luottojen ja ravintolapalvelujen antamista ei saa rajoittaa etnisen alkuperän perusteella.

Yhdenvertaisuuden edistäminen

Yhdenvertaisuuslaki laajentaa viranomaisten velvollisuuksia puuttua syrjintään ja edistää tasavertaista kohtelua. Lain mukaan viranomaisten tulee viedä yhdenvertaisuutta eteenpäin suunnitelmallisesti kaikessa toiminnassaan. Asioiden valmistelussa ja päätöksenteossa on vakiinnutettava sellaiset toimintatavat, jotka tukevat yhdenvertaisuutta ja viranomaisten tulee muuttaa niitä olosuhteita, jotka estävät sen toteutumista. Tämä yleinen yhdenvertaisuuden edistämismelvoite koskee valtion ja kuntien sekä evankelisluterilaisen ja ortodoksisen kirkon seurakuntien viranomaisia.

Konkreettisenä uudistuksena lakiin on kirjattu, että viranomaisten tulee laatia yhdenvertaisuussuunnitelma, jolla edistetään etnistä yhdenvertaisuutta. Melvoite koskee kaikkia viranomaisia, myös niitä, joiden tehtäviin ei kuulu varsinaista asiakastyötä etnisten vähemmistöjen parissa. Edellä mainittujen kirkkokuntien ei kuitenkaan lain mukaan tarvitse suunnitelmaa laatia.

Yhdenvertaisuussuunnitelmaan tulisi sisällyttää toimia, joiden avulla etniset vähemmistöt ja maahanmuuttajat pääsevät tasavertaisesti käyttämään viranomaisten suunnittelemaa, ohjaamaa ja tuottamaa palveluja. Näitä toimia ovat esimerkiksi tulkkipalvelut, eri kielillä valmistetut esitteet ja muu informaatio, omakieliset palvelut sekä sähköisen viestinnän kehittäminen ja tiedotus.

Yhdenvertaisuussuunnitelma voi olla joko erillinen suunnitelma tai osa jotain muuta suunnitelmaa tai ohjelmaa, kuten tasa-arvosuunnitelmaa tai

kotouttamisohjelmaa. Työministeriö antaa tarkemmat suositukset suunnitelman sisällöstä.

Yhdenvertaisuuslaissa kiinnitetään erityistä huomiota myös vammaisten henkilöiden osallistumismahdollisuuksiin. Lain mukaan työnantajien ja koulutuksen järjestäjien on parannettava vammaisten henkilöiden työllistymis- ja kouluttautumisedellytyksiä. Käytännössä tämä tarkoittaa niiden vammaisten työllistymisen ja kouluttautumisen tukemista, jotka voivat suoriutua työtehtävistä tai opinnoista kohtuullisten järjestelyjen avulla. Kyse voi olla esimerkiksi työympäristön muuttamisesta helppokulkuisemmaksi tai henkilökohtaisten apuvälineiden hankkimisesta.

Järjestelyjen kohtuullisuutta arvioitaessa otetaan huomioon kustannukset, työn teettäjän tai koulutuksen järjestäjän taloudellinen asema sekä mahdollisuus saada tukea tarvittaviin muutoksiin. Esimerkki kohtuullisista järjestelyistä on luiskan rakentaminen pyörätuolilla kulkevaa työntekijää varten. Esimerkiksi hissien rakentamista vammaista työntekijää varten ei voi pitää kohtuullisena, eikä työnantajaa tai koulutuksen järjestäjää voi tähän velvoittaa.

Lain valvonta

Yhdenvertaisuuslakia työ- ja virkasuhteiden osalta valvovat **työsuojeluviranomaiset**, oli syrjintäperuste mikä tahansa laissa mainituista. **Vähemmistövaltuutettu** ja **syrjintälautakunta** valvovat etniseen alkuperään perustuvaa syrjintää työ- ja virkasuhteiden ulkopuolella (sosiaaliturvaetuudet, palvelut jne.). Työnantajan on huolehdittava siitä, että työn johto ja päätöksenteko työpaikalla toimivat niin, ettei yhdenvertaisuuslainsäädäntöä rikota. Työsuojeluviranomaiset valvovat työnantajan toimintaa.

Vähemmistövaltuutettu voi antaa ohjeita, neuvoja ja suosituksia ja syrjintää kokeneella on mahdollisuus itsekin hakea asian käsittelyä syrjintälautakunnassa. Tavoitteena on, että osapuolet pääsisivät sovintoon syrjinnän kohteelle aiheutuneiden vahinkojen korvaamisesta. Syrjintälautakunnassa on puheenjohtaja, kuusi muuta jäsentä ja sihteeri.

Vähemmistövaltuutettu voi myös viedä asian syrjintälautakunnan käsiteltäväksi. Lautakunta voi vahvistaa sovinnon tai kieltää syrjivän käyttäytymisen jatkamisen. Syrjintälautakunta voi myös tarvittaessa määrätä syrjijälle uhkasakon. Lautakunta ei korvaa muita muutoksenhakukeinoja eikä sen toimivaltaan kuulu viranomaisten tekemien päätösten muuttaminen.

Oikeus hyvitykseen

Lain mukaan ketään ei saa asettaa epäedulliseen asemaan sen vuoksi, että hän on valittanut syrjinnästä tai ottanut yhteyttä viranomaisiin yhdenvertaisuuden turvaamiseksi. Tämä vastatoimien kieltö suojaa siis paitsi syrjinnän kohteeksi joutunutta myös muita henkilöitä, jotka pyrkivät puuttumaan syrjintään ja edistämään yhdenvertaisuutta (esimerkiksi todistajat, asiamiehet jne.).

Rangaistukset syrjintärikoksesta määräytyvät vastedeskin rikoslain mukaan. Yhdenvertaisuuslaki sisältää kuitenkin konkreettisen uudistuksen: lakia rikkonut voidaan tuomita maksamaan hyvitystä loukkauksesta syrjinnän tai vastatoimen kohteeksi joutuneelle. Hyvitystä ei kuitenkaan voi vaatia silloin, jos syrjintäperusteena on kieli tai muu henkilöön liittyvä syy, kuten yhteiskunnallinen asema tai varallisuus. Toisin sanoen esimerkiksi saamelainen, joka ei saa palvelua omalla kielellään, ei voi vaatia tästä hyvitystä.

Syrjintälautakunta, vähemmistövaltuutettu tai työsuojeluviranomaiset eivät voi määrätä hyvitystä, vaan syrjintää kokeneen henkilön on vaadittava sitä kanteella kotipaikkansa tuomioistuimessa kahden vuoden kuluessa syrjintähetkestä. Jos syrjintä on jatkuvaa, kanne on nostettava kahden vuoden kuluessa sen päättymisestä. Työhönottotilanteissa kanne on kuitenkin nostettava jo vuoden kuluessa siitä, kun syrjäytetty työnhakija on saanut tiedon valintapäätöksestä.

Syrjintää kokeneen henkilön on esitettävä sellaista konkreettista näyttöä, jonka perusteella hänen voidaan olettaa joutuneen syrjinnän kohteeksi. Jos riittävää näyttöä löytyy, syrjinnästä epäillyn on puolestaan esitettävä oma näyttönsä siitä, että hän ei ole rikkonut syrjintäkieltoa. **Jaetun todistustaakan** toivotaan helpottavan asian käsittelyä ja rohkaisevan yhä useampia viemään syrjintäasian tuomioistuimen käsiteltäväksi.

Hyvityksen enimmäismäärä on 15 000 euroa. Sen suuruutta määriteltäessä otetaan huomioon muun muassa syrjinnän laatu ja kesto, syrjinnän kieltoa rikkoneen suhtautuminen tekoonsa, asianosaisten välillä mahdollisesti saavutettu sovinto sekä tekijän taloudellinen asema. Hyvitys voidaan myös jättää tuomitsematta, tai enimmäismäärä ylittää, mikäli se katsotaan kohtuulliseksi. Jos syrjinnästä on aiheutunut myös taloudellista vahinkoa, voi syrjintää kokenut hakea hyvityksen lisäksi korvausta vahingonkorvauslain mukaan. Tämä ei ole este hyvityksen maksamiselle, koska hyvitys on ennen kaikkea korvaus syrjityn kokemasta loukkauksesta, ei mahdollisesta taloudellisesta menetyksestä.

Kolme näkemystä yhdenvertaisuuslaista

Seuraavassa kolme henkilöä kertoo näkemyksistään yhdenvertaisuuslaista (haastattelut: Susanna Kaaja):

1. Mitkä ovat lain vahvuudet ja heikkoudet?
2. Millaista on arkipäivän syrjintä ja onko laista hyötyä sen kitkemisessä?

”Toivon, että lakia aletaan käyttää”

Pääsihteeri Jussi Nissinen, Seksuaalinen tasavertaisuus SETA ry.

2. ”Jaettu todistustaakka on todella tärkeä asia. Lain toinen vahvuus on se, että se selventää ja nostaa esiin työsuojeluviranomaisten velvollisuudet ja keskeisen tehtävän syrjintäasioissa. Kolmanneksi on hyvä, että myös termi häirintä on mukana laissa, jolloin siihen voidaan toivottavasti puuttua entistä paremmin.

Lain heikkoutena pidän sitä, että syrjintäperusteet ovat siinä eriarvoisessa asemassa. Esimerkiksi palvelujen osalta laki koskee vain etnistä syrjintäperustetta ja vähemmistövaltuutetun sekä syrjintälautakunnan toimintakenttä liittyy vain etniseen syrjintään.”

2. ”Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen kohtaama syrjintä on usein epäsuoraa, jolloin sen osoittaminen voi tuntua vaikealta. Syrjintä on kuitenkin yleistä työelämässä. Nyt on tärkeää, että ihmiset oppivat tuntemaan yhdenvertaisuuslain sisällön ja sen tarjoamat mahdollisuudet, ettei se jää vain kuolleeksi kirjaimeksi. Toivon, että lakia aletaan käyttää ja että ihmiset pohtisivat nykyistä enemmän omaa käytöstään ja saamaansa kohtelua.”

”Yhdenvertaisuuslaki on alku tiellä tasavertaisuuteen”

Pääsihteeri Pirkko Mahlamäki, Vammaisfoorumi ry.

1. ”Yhdenvertaisuuslaki on ennen kaikkea alku tiellä tasavertaisuuteen. Tasa-arvo mielletään usein vain naisten ja miesten väliseksi, mutta yhdenvertaisuuslaki tähdentää käsitteen kattavan myös muita vähemmistöjä. Lisäksi laki tuo usein hankaliksi koetut EU-

käsitteet kansalliseen lainsäädäntöön ja sisältää myös positiivisia erityistoimia vähemmistöjen aseman parantamiseksi. Olemme miettineet paljon sitä, mikä on lain vammaisille tarjoama konkretia. Laissa mainitaan, että tarvittaessa on ryhdyttävä kohtuullisiin toimiin vammaisen henkilön koulutukseen tai työhön pääsemiseksi. Termi kohtuullinen on jo sinänsä epäselvä ja lisäksi arveluttaa, voidaanko perusoikeuksien toteutukseen ylipäänsä ottaa tällainen kohtuullisuus-näkökanta.”

2. ”Vammaiset henkilöt kohtaavat syrjintää päivittäin; yleensä kyse on yksinkertaisesti siitä, ettei vammainen henkilö pääse sinne, minne haluaisi. Syrjintä on usein rakenteellista ja asenteellista, ja siksi siihen on vaikea tarttua. Monet ovat niin tottuneita syrjintään, etteivät edes huomaa sitä enää. Monet pätevät henkilöt istuvat vammaisuutensa vuoksi kotona, eivätkä voi näyttää kykyjään. Uskon, että laki herättää suuren alkuinnostuksen, mutta odotukset ovat helposti suuremmat, kuin mihin laki käytännössä pystyy.”

”Laki tukee saamelaisten oikeutta omaan kulttuuriin”

Puheenjohtaja Pekka Aikio, Saamelaiskäräjät

1. ”Laki tukee saamelaisten oikeutta omaan identiteettiin ja kulttuuriin. Pidän erityisen hyvänä sitä, että laki tekee eron syrjinnän ja positiivisten erityistoimien välillä, mikä mahdollistaa heikoimmassa asemassa olevien tukemisen ja erityiskohtelun. Viranomaisten velvollisuus laatia yhdenvertaisuussuunnitelma etnisen syrjinnän poistamiseksi on myös hyvä asia, ja toivon, että niitä myös tehdään ja käytetään. Niihin tulisi sisällyttää positiivisia erityistoimia saamelaisen alkuperäiskansan aseman parantamiseksi ja perinteisten elinkeinojen jatkumisen turvaamiseksi. Kieliperusteen jättäminen hyvityskäytännön ulkopuolelle on varmasti pitkälti kustannuskysymys, joka toivottavasti korjaantuu vähitellen.”

2. ”Saamelaisten perinteiset elinkeinot poronhoito ja kalastus ovat Suomen laeissa syrjityssä asemassa. Saamelaisiin kohdistuva syrjintä on ennen kaikkea rakenteellista, taloudellista syrjintää, joka kohdistuu näihin elinkeinoihin. Tiedotusvälineet tarjoavat saamelaisista negatiivista kuvaa sekä uutis- että viihdeohjelmissa, mikä osaltaan luo vihamielistä ilmapiiriä. Perinteiset elinkeinot ylläpitävät saamelaisten kielellistä rikkautta ja niiden vaaliminen on tärkeää myös tästä syystä. Niin sanotut tavalliset, muusta kuin poronhoidosta elantonsa saavat saamelaiset, eivät ole niin suuressa syrjintävaarassa, koska he ovat pitkälle sulautuneet valtaväestöön. Uskoisin, että yhdenvertaisuuslaista on hyötyä nimenomaan perinteisten ammattien edustajille ja se vahvistaa heidän asemaansa ja oikeuksiaan.”

Avainkäsitteitä

Hyvitys

Yhdenvertaisuuslakia rikkonut voidaan tuomita maksamaan hyvitystä loukkauksesta syrjinnän tai vastatoimen kohteeksi joutuneelle. Hyvitystä ei kuitenkaan voi vaatia, jos syrjintäperusteena on kieli tai muu henkilöön liittyvä syy, kuten yhteiskunnallinen varallisuus tai ulkonäkö. Hyvitystä vaaditaan kanteella tuomioistuimessa kahden vuoden kuluessa (työhönottotilanteissa vuoden kuluessa) syrjintähetkestä. Hyvitystä eivät voi määrätä syrjintälautakunta, vähemmistövaltuutettu tai työsuojeluviranomaiset.

Häirintä

Henkilön tai ihmisryhmän arvon ja koskemattomuuden loukkaamista kielletyllä syrjintäperusteella siten, että luodaan uhkaava, vihamielinen, halventava, nöyryyttävä tai hyökkäävä ilmapiiri. Yhdenvertaisuuslaissa kielletään sekä tarkoituksellinen häirintä että menettely, jonka seuraukset ovat loukkaavia. Esimerkiksi loukkaustarkoituksessa esitetyt rasistiset vitsit tai seksuaalivähemmistöön kuuluvan työkaverin nimittely ovat esimerkkejä häirinnästä.

Jaettu todistustaakka

Jaettu todistustaakka tarkoittaa sitä, että syrjinnästä epäillyn on esitettävä oma näyttönsä siitä, että hän ei ole rikkonut syrjintäkieltoa. Tämä tapahtuu sen jälkeen, kun syrjintää kokenut henkilö on esittänyt konkreettista ja riittävää näyttöä syrjityksi tulemisesta.

Ohje tai käsky syrjiä

Jonkun määrääminen toimimaan syrjivästi toista henkilöä kohtaan. Esimerkki syrjivästä käskystä on tilanne, jossa ravintoloitsija kieltää henkilökuntaansa palvelemasta tiettyä etnistä ryhmää.

Syrjintälautakunta

Yhdenvertaisuuslaissa on säädetty syrjintälautakunnasta. Syrjintälautakunta valvoo vähemmistövaltuutetun ohella etniseen alkuperään perustuvaa syrjintää työ- ja virkasuhteiden ulkopuolella (sosiaaliturvaetuudet, palvelut jne.). Syrjintää kokeneella on mahdollisuus itsekin hakea asian käsittelyä tai vähemmistövaltuutettu voi viedä asian syrjintälautakunnan käsiteltäväksi. Syrjintälautakunnassa on puheenjohtaja, kuusi muuta jäsentä ja sihteeri. Lautakunta voi vahvistaa sovinnon, kieltää syrjinnän jatkamisen tai määrätä uhkasakon. Lautakunta ei korvaa muita muutoksenhakukeinoja eikä sen toimivaltaan kuulu viranomaisten tekemien päätösten muuttaminen.

Vastatoimien kieltö

Yhdenvertaisuuslain mukaan ketään ei saa asettaa epäedulliseen asemaan sen vuoksi, että hän on valittanut syrjinnästä tai ottanut yhteyttä viranomaisiin yhdenvertaisuuden turvaamiseksi. Vastatoimien kieltö suojaa syrjinnän kohteen ohella myös muita henkilöitä, jotka pyrkivät puuttumaan syrjintään.

Yhdenvertaisuuden edistämisvelvoite

Yhdenvertaisuuslaki laajentaa viranomaisten velvollisuuksia syrjintään puuttumisessa ja tasavertaisen kohtelun edistämisessä. Viranomaisten tulee muuttaa olosuhteita, jotka estävät yhdenvertaisuuden toteutumista. Laki edellyttää suunnitelmallisuutta yhdenvertaisuuden edistämisessä. Velvoite koskee valtion ja kuntien sekä evankelisluterilaisen ja ortodoksisen kirkon seurakuntien viranomaisia.

Yhdenvertaisuussuunnitelma

Velvoite laatia yhdenvertaisuussuunnitelma koskee kaikkia viranomaisia, myös niitä, jotka eivät tee asiakastyötä etnisten vähemmistöjen parissa. Yhdenvertaisuussuunnitelma koskee toimia, joiden avulla etniset vähemmistöt ja maahanmuuttajat pääsevät tasavertaisesti käyttämään viranomaisten suunnitteleimia, ohjaamia ja tuottamia palveluja. Suunnitelma voi olla joko erillinen suunnitelma tai osa jotain muuta kokonaisuutta, kuten tasa-arvosuunnitelmaa tai kotouttamisohjelmaa.

Harjoituksia

HARJOITUS 7A

Menettely syrjintätilanteessa

Seuraavassa on esimerkkejä syrjintätilanteista.

Keskustelkaa esimerkeistä

- Mitkä ovat yhdenvertaisuuslailla säädellyt syrjintäasioiden käsittelyprosessit, valitusreitit ja aikataulut?

I Esimerkki syrjinnästä työelämässä (työelämän syrjinnässä huomioidaan kaikki syrjintäperusteet, ja lakia sovelletaan työsuhteen kestäessä sekä sitä päätettäessä): Miten seksuaalivähemmistöön kuuluva työntekijä voi vaikuttaa tilanteeseen, kun hän uskoo luvatusen ylennyksen kaatuneen työnantajan ennakkoluuloihin?

(Näkökulma:

1. Keskustelu henkilöstön edustajan ja mahdollisesti lähimmän esimiehen kanssa tilanteen ratkaisemiseksi.
2. Tarvittaessa yhteys työsuojeluviranomaisiin: ohjaus, neuvonta, asian yksityiskohtien selvittäminen.
3. Hyvitystä koskeva syrjintäkanne käräjäoikeuteen *kahden vuoden* kuluessa syrjintätapauksesta.)

II Esimerkki syrjinnästä työnhakutilanteessa (liittyy kaikkiin syrjintäperusteisiin): Miten vammaisen työnhakijan tulee toimia, kun hän jäi ilman työtä, vaikka oli tehtävään koulutuksellisesti ja ammatillisesti todistettavasti pätevin?

(Näkökulma:

1. Tieto syrjivästä valintapäätöksestä.
2. Yhteys työsuojeluviranomaisiin: ohjaus, neuvonta, yksityiskohtien selvittäminen.
3. Hyvitystä koskeva syrjintäkanne käräjäoikeuteen *yhden vuoden* kuluessa valintapäätöstä koskevan tiedon saamisesta.)

III Esimerkki syrjinnästä etnisen alkuperän perusteella (sovelletaan, kun kyseessä ovat muut kuin työ- ja virkasuhteisiin liittyvät asiat): Mitä asunnonhakija voi tehdä, kun hän arvelee tulleen syrjäytetyksi kaupungin vuokra-asuntojonossa etnisen taustansa vuoksi?

(Näkökulma:

1. Syrjityn (asunnonhakija) ja syrjijän (asunnonvälitys) välinen yhteydenpito asian ratkaisemiseksi.
2. Yhteys vähemmistövaltuutettuun: ohjeet, neuvot, suositukset, muut toimenpiteet sovinnon aikaansaamiseksi, esimerkiksi sovittelutapaaminen.
3. Asia syrjintälautakuntaan: lausunto, sovinnon vahvistaminen, syrjinnän jatkamisen kieltä, uhkasakko.
4. Hyvitystä koskeva syrjintäkanne käräjäoikeuteen kahden vuoden kuluessa syrjintähetkestä.)

HARJOITUS 7B

Kolme näkemystä yhdenvertaisuuslaista

Tutustukaa tekstissä kolmen eri vähemmistöryhmän edustajan näkemyksiin uudesta yhdenvertaisuuslaista.

Keskustelkaa

- Kuinka eri vähemmistöjen näkökulma eroaa toisistaan haastattelulainauksen perusteella? Mitkä ovat lain heikkoudet ja vahvuudet eri vähemmistöjen näkökulmasta? Mitä parannettavaa yhdenvertaisuuslaista tällä perusteella löytyy?
- Voidaanko ylipäätään puhua vähemmistönäkökulmasta yleisellä tasolla, jos on olemassa suuria mielipide-eroja?
- Millä tavalla laki voi tukea syrjinnän vastaista työtä?

Kirjoja, artikkeleita, lähteitä, oheislukemistoa

- Ahola, M. 2001. "Ihan perhe vaan". Lesboperheissä elävien nuorten perhekäsityksiä. Helsinki: Seta-julkaisuja 14.
- Allahwerdi, H. (toim.) 1999. Ikäihmiset kehityksen kantajina. Suomen YK-liitto.
- Bytheway, B. Ageism. 1994. Ageism. Rethinking ageism. Open University Press.
- Birren, J. E. (ed.). 1997. Encyclopedia of Gerontology. Age, Aging, and the Aged. Academic Press.
- Dahlgren, T. (toim.). 1996. Vähemmistöt ja niiden syrjintä Suomessa. Helsinki: Yliopistopaino.
- Fornäs, J. 1998. Kulttuuriteoria, myöhäismodernin ulottuvuuksia, Vastapaino, Tampere.
- Foucault, M. 1998 Seksuaalisuuden historia. Suom. Pia Sivenius. Gaudeamus, Helsinki.
- Hall, S. 1999. Identiteetti. Vastapaino.
- Haapala, S. 2000. Vammaisen yliopisto-opiskelijan identiteetti. Tutkimus vammaisten opiskelijoiden kokemuksista yliopistolla. SYL-julkaisu 1/2001.
- Halikov, A. H. 1991. Tataarit, keitä te olette? Vammalan Kirjapaino.
- Hannula, M. 1997. Suomi, suomalaisuus, olla suomalainen. Like.
- Huttunen, L. 1997. Romanit suomalaisina ja vähemmistöidentiteettinsä rakentajina. Nuorisotutkimus 4/16.
- Ikäohjelman monet kasvot – kansallisen ikäohjelman 1998-2002 loppuraportti, sosiaali- ja terveysministeriön julkaisu 2002:3.
- Ilmarinen, J. 1999: Ikääntyvä työntekijä Suomessa ja Euroopan Unionissa – tilannekatsaus sekä työkivyn, työllistyvyyden ja työllisyyden parantaminen. Työterveyslaitos, Sosiaali- ja terveysministeriö, Työministeriö. Helsinki.
- Isaksson, P. & Jokisalo, J. 1998. Kallonmittaajia ja skinejä: rasismien aatehistoriaa. Like-kustannus ja Suomen Rauhanpuolustajat. Helsinki.
- Isaksson, P. 2001. Kumma kuvajainen. rasismi rotututkimuksessa, rotuteorioiden saamelaiset ja suomalainen fyysinen antropologia. Inari: Kustannus Puntsi.
- Itsenäinen selviytyminen – vammaispolitiikan haasteet. Sosiaali- ja terveysministeriön esitteitä 1999:5.
- Jaakkola, M. Maahanmuutto ja etniset asenteet. Työpoliittinen tutkimus 213. Työministeriö. Edita 1999.
- Jasinskaja-Lahti, I; Liebkind, K ja Vesala, T. 2002. Rasismi ja syrjintä Suomessa: Maahanmuuttajien kokemuksia . Gaudeamus.
- Jokisalo, J. 1996 (toim.) Rasismi tieteessä ja politiikassa. Edita. Helsinki.

- Järvinen, T. A. & Kortelainen, A (toim.) 1997. Muukalaiset: juridiikasta ja asenteista kansojen kohdatessa. Edita. Helsinki.
- Kaartinen, A. & Kurkinen, M. & Malinen, O. & Pakkanen, J. (toim.). 1993 Toisenlaisia naisia. Elämäntarinoita. Helsinki: Meikänainen Oy.
- Kohti esteetöntä liikkumista. Liikenne- ja viestintäministeriön esteettömyysstrategia. Liikenne- ja viestintäministeriö: Ohjelmia ja strategioita 2/2003.
- Kopsa-Schön, T. 1996. Kulttuuri-identiteetin jäljillä : Suomen romanien kulttuuri-identiteetistä 1980-luvun alussa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kortteinen, J. 1996: Romanit ja muut perinteiset vähemmistömme. - Vähemmistöt ja niiden syrjintä Suomessa s. 75-108.
- Kortteinen, J. ja Makkonen, T. 2000. Oikeutta rasismin ja syrjinnän uhreille. Etnisen syrjinnän ja rasismin vastainen käsikirja. Yliopistopaino.Helsinki
- Kortteinen, J. ja Makkonen, T. 2002. Ihmisoikeudet 2000-luvulla. Sopimuksia ja asiakirjoja. Ihmisoikeusliitto/Edita. Helsinki.
- Kouvonen, A. 1999. Ikäsyrjintäkokemukset työssä ja työhönotossa. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisu 157.
- Kylmänen M (toim.). 1995. Me ja muut. Kulttuuri, identiteetti, toiseus, Vastapaino, Tampere.
- Lampela, T. 2000. Sateenkaariperheen ABC-kirja. Seta-julkaisuja 13.
- Lehti – Laakso, M. 2000. Suuntana tulevaisuus. Asenteiden muuttaminen etäopetuksen, projektiopetuksen ja luokkaopetuksen avulla. Turun yliopiston julkaisuja.
- Lehtonen, J. & Nissinen, J. & Socada, M. (toim.).1997. Hetero-olettamuksesta moninaisuuteen - lesbot, homot, bi- ja trans-ihmiset sosiaali- ja terveyspalveluiden asiakkaina. Helsinki: Edita.
- Lehtonen, J. (toim.). 2002. Seksuaali- ja sukupuoli vähemmistöt työelämässä. Raportteja 269. Helsinki: Stakes.
- Lehtonen, J. 2003. Seksuaalisuus ja sukupuoli koulussa. Näkökulmana heteronormatiivisuus ja ei-heteroseksuaalisten nuorten kertomukset. Helsinki: Yliopistopaino ja Nuorisotutkimusverkosto.
- Liebkind, K. (toim.) 2000. Monikulttuurinen Suomi. Etniset suhteet tutkimuksen valossa. Gaudeamus.
- Linqvist S. 1996. Tappakaa ne saatanat. Pequod oy.
- Mahlamäki, P. 2002. Tiellä tasavertaisuuteen – konferenssiesitelmä 11.12.2002
- Mikkola, P. 2001. Kahden kulttuurin taitajaksi. maahanmuutajaoppilaan monikulttuurinen identiteetti, tavoitteet ja toiminta. Painosalama Oy.
- Muukkonen, M. - Sakaranaho, T. (toim.) 2000. Cassandra : kertomuksia suomalaisuudesta. Kääntöpiiri.

- Ollikainen, M. 1995. Vankkurikansan perilliset. Romanit, Euroopan unohdettu vähemmistö. Yliopistopaino.
- Palomäki, H. 2003. Ikääntyneet maahanmuuttajat ja yksinäisyys. Nettilehti Sysäys 3/2003, www.join.fi/seis/lehti.shtml
- Parkkinen, M. 2003. Ulos kaapista. Tositarinoita homoseksuaalisuuden kohtaamisesta. Like.
- Pentikäinen, J ja Hiltunen, M. (toim.) 1997. Suomen kulttuurivähemmistöt. Suomen Unesco-toimikunnan julkaisuja No 72.
- Pitkänen, P. 1999, Vieraiden kulttuurien kohtaaminen viranomaistyössä, Edita, Helsinki.
- Pohjolainen P. 1998. Näkökulmia ikäsortoon. Teoksessa: Parviainen T. (toim.) Näkökulmia vanhusten hoitotyöhön. Kirjayhtymä.
- Raittila, P ja Kuttilainen, T. 2000. Rasismi ja etnisyys Suomen sanomalehdissä syksyllä 1999. Tiedotusopin laitos. Julkaisuja C; 31/2000.
- Raittila, P. (toim.) 2002. Etnisyys ja rasismi journalismissa. Suomen Journalistiliitto.
- Reinikainen, M-R. 1999. Vammaisen nais- ja miesruumiin arvo. Julkaisussa: Janus. Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti 4/1999.
- Rossi, L-M. 2003. Heterotehdas. Televisiomainonta sukupuolituotantona. Gaudeamus.
- Scheinin, M. 1998. Yhteiset ihmisoikeutemme. Suomen YK-liitto, Helsinki.
- Suomen romanit. 1994. Sosiaali- ja terveysministeriön esitteitä 1994: 2, Helsinki.
- Tanner, A. 2000. Keski- ja Itä-Euroopan romanit - historia, yhteisöt ja nykyolot. Ulkomaalaisviraston julkaisuja 2, Edita.
- Teräs, M. 2002. Kulttuurilaboratorio – monikulttuurista osaamista kehittämässä. Ammattikasvatuksen aikakauskirja, 4(3), 27 – 29.
- Tiilikainen, M. 2003. Arjen Islam. Somalinaisten elämää Suomessa. Tampere: Vastapaino.
- Tuulentie, S. 2001. Meidän vähemmistömme. Valtaväestön retoriikat saamelaisten oikeuksista käydyissä keskusteluissa. SKS.
- Vanhat ja uudet vähemmistöt Suomessa. Sosiaali- ja terveysministeriön esite: 1994:4.
- Virtanen, L. 1994 Arjen uskomuksia. WSOY.
- Wahlbeck, Ö. 2003. Mångkulturalism i Finland; Översikt; Meddelanden från ekonomisk-statsvetenskapliga fakulteten vid Åbo Akademi A:532.